

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Geen Tijdmachine Nodig! Een bezoekersanalyse van twee Romeinse belevingen in Park Matilo (Leiden) en Park Arentsburgh (Leidschendam-Voorburg)

Dijk, Ruben van

Citation

Dijk, R. van. (2020). *Geen Tijdmachine Nodig!: Een bezoekersanalyse van twee Romeinse belevingen in Park Matilo (Leiden) en Park Arentsburgh (Leidschendam-Voorburg)*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3640995>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Geen tijdmachine nodig!

Een bezoekersanalyse van twee Romeinse belevingen in Park Matilo (Leiden) en Park Arentsburgh (Leidschendam-Voorburg)

Een bachelor scriptie van Ruben Joël van Dijk

Referentie afbeeldingen: Ruben Joël van Dijk

Geen tijdmachine nodig!

Een bezoekersanalyse van twee Romeinse belevingen in Park Matilo (Leiden) en Park Arentsburgh (Leidschendam-Voorburg)

Ruben Joël van Dijk

S1440853

BA Thesis 1083V02Y

Dr. van den Dries

Erfgoed

Universiteit van Leiden, Faculteit der Archeologie

Leiden, 6 januari 2020

Definitieve versie

Inhoudsopgave

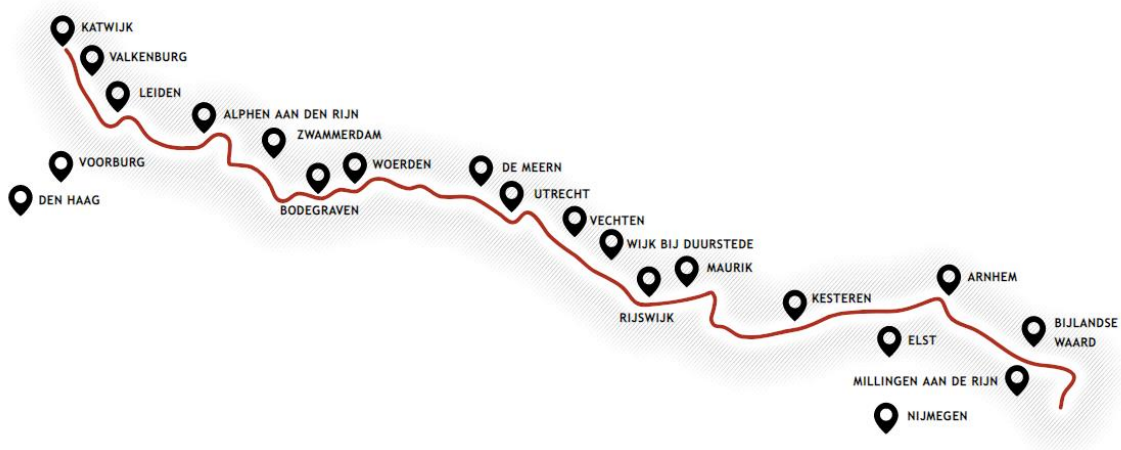
Hoofdstuk 1: Inleiding	4
1.1 Ons Romeins verleden.....	5
1.2 Park Matilo	6
1.3 Park Arentsburgh.....	9
1.4 Toelichting op begrip “inrichting”	12
1.5.1 Aanleiding van het onderzoek: UNESCO Werelderfgoed.....	12
1.5.2 Aanleiding van het onderzoek: Omgevingswet.....	12
1.6 Afbakening van het onderzoek.....	15
1.7 Maatschappelijke relevantie	16
1.9 Samenvattend: de relevantie van het onderzoek	20
1.10 Doelstelling.....	21
1.11 Onderzoeksvragen.....	21
1.12 Onderzoeksopzet.....	22
1.13 Leeswijzer	22
Hoofdstuk 2: Theoretische inkadering.....	23
2.1 Waardentypologie van Mason	23
2.2 Kernbegrip: Beleving	27
2.3 Doelstellingen Park Matilo	29
2.4 Doelstellingen Park Arentsburg.....	30
Hoofdstuk 3: Methodiek.....	31
3.1 Observatie	32
3.2 Enquêteonderzoek	34
3.3 Gesprekken met bezoekers.....	37
Hoofdstuk 4: Resultaten	38
4.1 Park Matilo	38
4.1.1 Demografisch profiel	38
4.1.2 Hoe wordt het park gebruikt door de bezoekers?	40
4.1.3 Verbinden de bezoekers een waarde aan het park?.....	47

4.1.4 Stelling 1: Zichtbaarheid	52
4.1.5 Stelling 2: Verbondenheid	53
4.1.6 Stelling 3: Inzicht	54
4.1.7 Stelling 4: Interesse	55
4.2 Park Arentsburgh.....	56
4.2.1 Demografisch profiel	56
4.2.2 Hoe wordt het park gebruikt door de bezoekers?	58
4.2.3 Verbinden de bezoekers een waarde aan het park?.....	63
4.2.4 Stelling 1: Zichtbaarheid	68
4.2.5 Stelling 2: Verbondenheid	70
4.2.6 Stelling 3: Inzicht	71
4.2.7 Stelling 4: Interesse	73
Hoofdstuk 5: Treffen de bezoekers en de projectgevers elkaar?	75
5.1 Park Matilo	75
5.2 Park Arentsburgh.....	78
Hoofdstuk 6: Conclusie	80
Abstract	86
Bibliografie	87
Geraadpleegde internetpagina's	90
Lijst van figuren.....	91
Lijst van appendices	94
Appendix 1: observatieresultaten binnen Park Matilo per dag	95
Appendix 2: observatieresultaten binnen Park Arentsburgh per dag	97
Appendix 3: enquête Park Matilo.....	99
Appendix 4: enquête Park Arentsburgh.....	101

Hoofdstuk 1: Inleiding

De *Limes* was het meest noordelijk gelegen verdedigingsgebied binnen het Romeinse rijk (zie figuur 1 hieronder). Het grensgebied was in het huidige Nederland gesitueerd tussen Katwijk (Zuid-Holland) en Lobith (Gelderland) (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed *et al.* 2016, 21). Onder andere door handig gebruik van de Rijn te maken, kon Rome in een groot gedeelte van West-Europa een sterke macht uitoefenen (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed *et al.* 2016, 21).

Om deze geschiedenis beleefbaar en zichtbaar te maken, zijn twee archeologische parken gerealiseerd. Dit zijn Park Matilo in Leiden en Park Arentsburgh in Voorburg. Dit onderzoek tracht de vraag te beantwoorden of deze parken iets toevoegen aan de belangstelling van het publiek in de archeologie van de Romeinse tijd. Welke waarden hebben zij voor het bezoekerspubliek en welke functies ontleen de bezoekers aan deze parken? Door middel van een observatie- en enquêteonderzoek zullen deze vragen beantwoord worden.

Figuur 1: de loop van de *Limes* binnen Nederland (bron: romeinen.nl)

1.1 Ons Romeins verleden

De Gallische Oorlogen, welke plaatsvonden tussen 58 en 51 voor Christus, zijn het beginpunt van de Romeinse overheersing over een groot gedeelte van West-Europa. De overwinnende Slag bij Alesia, geleid door generaal Julius Caesar, leidde tot vier eeuwen Romeins bewind. Zo werd ook het zuidelijke deel van het huidige Nederland, tot aan de Rijn, onder nieuw gezag geplaatst (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed *et al.* 2016, 22).

Als defensief grensgebied gebruikten de Romeinen, vanaf circa 40 na Christus, de natuurlijke barrière van de Rijn. Daarnaast werden *castella* (Romeinse forten) en wachttorens aangelegd aan deze grens. Op globaal niveau liep dit grensgebied van Noord-Engeland tot Noord-Afrika en het Midden-Oosten, waar telkens plaats specifieke fysieke grenssystemen werden gehanteerd. Vele eeuwen later, tijdens de 19^e eeuw, werd dit systeem de “Limes” genoemd (van Dinter 2013, 11-12).

Hoewel de term “defensief” lijkt te wijzen op de verdediging tegen aanvallen van buitenaf, was het systeem eerder bedoeld voor snelle communicatie en als waarschuwingssysteem bij gevaar. Daarnaast was het niet enkel een militair systeem. De Limes bood gelegenheid voor een veelheid aan functies, waaronder het tonen van de macht van Rome en het reguleren en controleren van economische activiteiten. Het was daarnaast een overgangsgebied tussen de “barbaarse” buitenwereld en het cultuurrijke eigene. Parken Matilo en Arentsburgh stellen ons in staat zicht te krijgen op deze Romeinse activiteiten (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed *et al.* 2016, 21).

1.2 Park Matilo

Park Matilo, ook bekend als *Archeologisch Park Matilo*, ligt tussen de twee Leidse wijken Roomburg en Meerburg in. Dit gebied heet het “Roodenburgdistrict” (zie figuur 2). In dit park is de geschiedenis van het strategische fort *Matilone* beleefbaar gemaakt. Dit strategische fort werd tijdens de eerste eeuw na Christus gebouwd op een kruispunt van meerdere waterwegen, waaronder de Rijn en het Kanaal van Corbulo. Voor 150 jaar is *Matilone* in gebruik geweest, totdat rond 260 na Christus de muren zijn afgebroken om de Leidse Burcht te bouwen (parkmatilo.nl). Het huidige park Matilo werd geopend op 5 september 2013 (Stichting Mooi Matilo, 1).

Figuur 2: de locatie van Park Matilo in Leiden. Het Roodenburgdistrict bevindt zich in het rode gebied, Park Matilo bevindt zich in het oranje gebied (bron: Google Maps)

Het centrale gedeelte van het park bestaat uit aarden wallen aan vier zijdes, welke exact op de ommuring van het *castellum* (Romeins fort) zijn gebouwd. Zes wachttorens bewaken de drie ingangen van het park, waartussen een “Limesweg” is aangelegd. Waar de wegen elkaar kruisen, vertellen drie informatieborden over de lokale Germaanse stam (de *Cananefaten*) en het Romeinse leger dat in Matilo gelegerd was. Verder wordt hier een slag gemaakt naar de moderne tijd, door een vergelijking te trekken tussen de veelzijdigheid van Romeinse leger en de Verenigde Naties. Een ander informatiebord beschrijft de vondst van een bronzen hand, welke ooit toebehoorde aan een standbeeld van de Romeinse keizer (parkmatilo.nl).

Om het centrale gedeelte heen liggen moestuintjes en een verscheidenheid aan bomen en planten. Zij slaan terug naar allerlei aspecten van de wereld van de Romeinen en Cananefaten, waaronder de natuurlijke omgeving, hun technologie en hun levenswijzen. Informatieborden vertellen over deze geschiedenis. De vorm waarin deze borden zijn ontworpen komt overeen met de informatie die zij bieden, zoals het paard en de katapult. Op de foto hieronder staan informatieborden over het paard, de katapult en de artillerie.

Figuur 3: een informatiebord in Park Matilo dat informatie geeft over het gebruik van het paard in de Romeinse tijd. Alle informatieborden zijn gevormd naar het verhaal dat zij vertellen (bron: auteur)

Een houten boot, brug, een rij van boomstronken en ijzeren keerwanden zijn geplaatst in het oosten van het park, als verwijzing naar het Kanaal van Corbulo en de archeologische vondsten die daarin gedaan zijn (zie figuur 4 en figuur 6 op bladzijde 10). Dit kanaal, circa 34 kilometer lang, was gegraven rond 50 na Christus, in opdracht van de Romeinse generaal Corbulo. Door een doorsteek te maken tussen de Maas en Rijn, konden de transportschepen de Noordzee vermijden. Zo werd het transport veiliger en eenvoudiger (parkmatilo.nl; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed *et al.* 2016, 41).

Figuur 4: het houten schip en een rij boomstronken als verwijzing naar het Kanaal van Corbulo (bron: auteur)

De archeologische resten die zich nog steeds onder het huidige park Matilo bevinden zijn sinds 1976 tot rijksmonument benoemd en mogen zodoende niet worden opgegraven. Desondanks zijn tussen 1929 en 1976 meerdere opgravingen uitgevoerd en ook vandaag de dag wordt onderzoek gedaan naar het archeologisch archief. Opgegraven archeologische artefacten, zoals een ruitermasker, zijn in het Rijksmuseum van Oudheden tentoongesteld, in het centrum van Leiden (rmo.nl).

Het park biedt geen faciliteiten (zoals een restaurant of toilet) en is 24 uur per dag open.

1.3 Park Arentsburgh

Onder het huidige Park Arentsburgh, gelegen in Wijk 12 van Voorburg, liggen de resten van de meest westelijke stad binnen het Romeinse Imperium; *Forum Hadriani* (zie figuur 5 hieronder). Rond het begin van de jaartelling woonden hier de *Cananefaten*, een Germaanse stam. De nederzetting kreeg zijn nieuwe naam toen keizer Hadrianus rond 122 na Christus een bezoek aflegt aan dit gebied, dat toen onder Romeinse gezag viel. Het dorp werd marktrechten verleent, waar de term *Forum* (marktplein) naar verwijst. Waarschijnlijk onder het bewind van keizer Antonius Pius, rond 150 na Christus, werd Forum Hadriani tot stad verheven. Een bijzondere gebeurtenis, aangezien dit één van de drie hoofdsteden van het westelijk Europese Romeinse rijk was. De stad genoot een belangrijke economische betekenis. Ten eerste door zijn ligging aan het Kanaal van Corbulo, gegraven tussen de Rijn en de Maas (zie figuur 6 op bladzijde 10). Ten tweede was het onderdeel van de Limes, zoals op de kaart hieronder is aangegeven (Buijtendorp 2010, 146; 1003; 1006 en Museum Swaensteyn 2018, 9-11).

Figuur 5: de locatie van Park Arentsburgh in Voorburg. Wijk 12 bevindt zich in het rode gebied, Park Arentsburgh bevindt zich in het oranje gebied (bron: Google Maps)

Figuur 6: Het kanaal van Corbulo in geel aangegeven, gelegen tussen het huidige Leiden en Voorburg en gereconstrueerd op een gereconstrueerde kaart van de Limes, circa 150 na Christus (bron: Olav Odé 2017)

Forum Hadriani speelt ook een essentiële rol in het ontstaan van archeologie als professionele wetenschap. Wanneer Casper Reuvers, de eerste hoogleraar archeologie ooit, in 1827 start met zijn onderzoek in Voorburg, wordt de fundering gelegd voor generaties archeologen die hem opvolgden.

De gunstige omstandigheden binnen het bodemarchief hebben delicate archeologische resten uitstekend bewaard, waardoor een bijzonder scherp beeld van het dagelijks leven van tweeduizend jaar geleden kan worden gevormd. Om deze reden staat Forum Hadriani ook wel bekend als het *Pompeii van Nederland* (Buijtendorp 2010, 1003; Museum Swaensteyn 9-11). Het archeologisch bestand is tegenwoordig een rijksmonument en mag zodoende niet worden opgegraven. Gedane vondsten zijn tentoongesteld in het dichtbij gelegen Museum Swaensteyn, waaronder een Romeinse waterput en een maquette van Forum Hadriani (swaensteyn.nl).

Vandaag de dag bestaat het park uit zes informatiezuilen die informatie geven over verschillende aspecten van Forum Hadriani, de Romeinse samenleving en de gedane archeologische opgravingen. Twee zuilen bevatten één zijde waarin Romeinse potscherven tentoon zijn gesteld. Verder is een palenconstructie gemaakt waarbij de naam van de Romeinse stad en een antiek en modern overzicht van het gebied geboden wordt. Tenslotte is een replica van een Romeinse mijlpaal in het park geplaatst, waarop de volgende tekst staat: “Hier lag tussen 70 en 270 A.D. in de Romeinse tijd Forum Hadriani - hoofdstad van het district der Cananefaten – ook genoemd: MVNICPIUM AELIVM CA NANEFATIUM” (zie de figuren hieronder). Het park biedt geen faciliteiten (zoals een restaurant of toilet) en is 24 uur per dag geopend.

Figuur 7: de replica Romeinse mijlpaal in Park Arentsburgh
(bron: auteur)

Figuur 8: een informatiezuil in Park Arentsburgh
(bron: wikimedia.org)

1.4 Toelichting op begrip “inrichting”

Tot op heden is geen overeenstemming bereikt over een term waarmee realisaties zoals Park Matilo en Park Arentsburgh worden aangeduid. Wanneer over zulke projecten gesproken wordt, dan keren de termen “beleving”, “inrichting” en “visualisatie” regelmatig terug. Eigenlijk worden deze termen gebruikt om hetzelfde aan te duiden, namelijk een *fysieke implementatie van archeologische waarden in de openbare ruimte*.

Deze fysieke implementaties kunnen allerlei vormen aannemen, van informatiebord tot een replica Romeinse wachttoren. Deze implementaties worden vooral geplaatst in winkelstraten, bij rotondes van autowegen of binnen woonwijken, vaak om informatie te bieden over de archeologische geschiedenis van die plaats. Kortom, deze visualisaties zijn gekoppeld aan de openbare ruimte en zijn vrij te gebruiken door iedereen. Zij zijn dus van openbare aard.

1.5.1 Aanleiding van het onderzoek: UNESCO Werelderfgoed

Het onderzoek is uitgevoerd als aanleiding van twee processen. De eerste aanleiding voor het onderzoek is de aanvraag van de titel “UNESCO Werelderfgoed” voor het erfgoed van de Limes. De provincies Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland zijn namelijk sinds 2011 actief bezig om de Limes deze titel te laten bemachtigen (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed *et al.* 2016, 6). Hoewel secties van de Limes deze titel hebben, zoals de Muur van Hadrianus in Engeland, is hier binnen Nederland nog geen sprake van. Om deze prestigieuze erkenning te krijgen, is op 27 september 2019 het nominatiedossier aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aangeboden (limeswerelderfgoed.nl). Naar verwachting zal in 2020 het nominatiedossier bij UNESCO worden ingediend, waarna medio 2021 een uiteindelijk besluit zal worden genomen door het World Heritage Comité (limeswerelderfgoed.nl).

Eén van de eisen die UNESCO stelt aan de aanvragers van de titel, is dat het erfgoed een kwalitatief hoogwaardige publiekspresentatie bevat om de (universele) waarden van het erfgoed uit te dragen (UNESCO 2019, 31). Tot op heden is echter onduidelijk welke waarden het publiek stelt aan de Limes, noch is duidelijk hoe het publiek het erfgoed benut. Het is daarom essentieel de gerealiseerde publiekspresentaties te onderzoeken, om te analyseren welke waarden het erfgoed daadwerkelijk uitdraagt.

1.5.2 Aanleiding van het onderzoek: Omgevingswet

De tweede aanleiding voor dit onderzoek is de *Omgevingswet*, welke in 2021 in werking zal worden gesteld. Binnen deze nieuwe wet zullen alle bestaande wetten omtrent de leefomgeving worden gebundeld (rijksoverheid.nl). Het doel van de Omgevingswet is de bestaande regels en procedures rondom ruimtelijke ontwikkelingen te vereenvoudigen, om de realisaties van bouwprojecten te vergemakkelijken (rijksoverheid.nl).

Onder het motto “ruimte voor ontwikkeling, waarborgen van kwaliteit” zijn omgevingsvisies opgesteld door gemeentes, provincies en de rijksoverheid zelf. Deze omgevingsvisies hebben de huidige leefomgeving en de verschillende belangen hiervan in kaart gebracht. Daarnaast worden trends en de wijzen waarop hier ingespeeld zal worden beschreven. Het doel van de omgevingsvisies is zodoende een langetermijnvisie te geven, waarbij de verschillende publieke

instanties kansen proberen te creëren om de kwaliteit van de leefomgeving naar een hoger punt te tillen (denationaleomgevingsvisie.nl).

1.5.2.1 Nationale Omgevingsvisie

De Nationale Omgevingsvisie (NOVI) beschrijft de langetermijnvisie van Nederland op landelijk niveau. Binnen de NOVI staat, in het kader van erfgoed, de *quality of life* centraal. Hiermee wordt een leefomgeving bedoeld die de levens van burgers verrijkt, door voorzieningen te bieden zodat zij kunnen bewegen, ontmoeten en ontspannen (denationaleomgevingsvisie.nl). Verder wordt erfgoed gezien vanuit het perspectief van een duurzaam economisch groeipotentieel en als een prioriteit voor sterke en gezonde steden en regio's (Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2019, 81 en denationaleomgevingsvisie.nl). Door erfgoed in te zetten als middel voor recreatie en toerisme, tracht de nationale overheid een hoge mate van *quality of life* te realiseren. Dit zou leiden tot een sterk vestigingsklimaat en een hogere mate van sociale cohesie en inclusie (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2019, 24; 81-82 en denationaleomgevingsvisie.nl).

De rijksoverheid erkent hierbij de waarde van het cultureel erfgoed om de kwaliteit van de fysieke leefomgeving te verhogen en moedigt het gebruik van erfgoed binnen stedelijke context aan (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2019, 82). Onder het motto "behoud door ontwikkeling" tracht de rijksoverheid erfgoed niet alleen te beschermen, maar ook te benutten (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2019, 82). Zodoende wordt het als Rijkstaak gezien cultuurhistorische waarden te behouden en te versterken (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2019, 109).

1.5.2.2 Omgevingsvisie Zuid-Holland

Provincie Zuid-Holland heeft tevens een omgevingsvisie opgesteld¹. De provincie geeft aan dat de druk op de stedelijke ruimtes de komende decennia verder zal toenemen. Dit is het gevolg van oplopende verstedelijking, bedrijvigheid en vergrijzing (Provincie Zuid-Holland 2019, 25; 35). Daarnaast blijkt uit de leefomgevingstoets, waarbij de huidige en toekomstige autonome ontwikkelingen binnen de leefomgeving zijn vastgelegd, dat de cultuurhistorische waarden van laag kwaliteitsniveau zijn. Dit geldt ook voor de mogelijkheden tot bewegen en recreatie (Provincie Zuid-Holland 2019, 40). De provincie geeft aan dat de aantrekkingskracht en beleefbaarheid van cultuurhistorische gebieden verhoogd moet worden. Tenslotte heeft de provincie zich als doel gesteld het draagvlak van archeologie te vergroten, door archeologische verhalen en vondsten te presenteren en toegankelijk te maken (Provincie Zuid-Holland 2019, 249).

1.5.2.3 Omgevingsvisie Leiden

uit de leefomgevingsvisie van de gemeente Leiden ligt de nadruk op het historische aspect van de binnenstad. Voor Leiden geldt ook dat de druk op de openbare ruimte de komende decennia versterkt wordt door het stijgende inwonersaantal. Dit is onder andere het gevolg van

¹ Dit beleidsstuk komt in zijn uitgangspunten vrijwel compleet overeen met de Nationale Omgevingsvisie en zal daarom niet in zijn geheel besproken worden.

vergrijzing, toenemende bedrijvigheid en de studenten die de Universiteit van Leiden aantrekt (Gemeente Leiden 2019, 4; 11). De openbare ruimte staat dus onder druk, wat negatieve gevolgen kan hebben voor de cultuurhistorische waarden van de stad. De gemeente streeft ernaar erfgoed zichtbaar en beleefbaar te maken, waarbij het sleutelwoord “multifunctionaliteit” is (Gemeente Leiden 2019, 26).

1.5.2.4 Omgevingsvisie Leidschendam-Voorburg

De gemeente Leidschendam-Voorburg heeft, op het moment van schrijven, geen omgevingsvisie opgesteld ².

1.5.3 Samenvattend

De Omgevingsvisies geven dus aan dat de *quality of life* een belangrijke rol speelt in de samenleving van het land, de provincie of de gemeente. Desondanks worden erfgoed en zijn cultuurhistorische waarden bedreigd, door toenemende druk op de openbare ruimte. Om deze *quality of life* te behouden willen de verschillende publieke instanties archeologie zichtbaar en beleefbaar maken, het liefst op een multifunctionele manier. Maar hoe kunnen deze doelen behaald worden en wat zien de burgers het liefste gebeuren? Het huidige onderzoek tracht bij te dragen aan de antwoorden op deze vragen.

² Dit is bevestigd door de gemeentelijk archeoloog van Leidschendam-Voorburg.

1.6 Afbakening van het onderzoek

In dit onderzoek zullen de bezoekers van twee archeologische parken onderzocht worden aan de hand van observaties en enquêtes. Hierbij is de keuze gemaakt om fysieke inrichtingen te onderzoeken, in tegenstelling tot digitale verbeeldingen. De motivatie hiervoor is dat fysieke inrichtingen een meer directe impact hebben op de leefomgeving dan digitale verbeeldingen. Zo kan een individu kiezen om nooit in aanraking te komen met een QR-code of website, maar kan een fysieke inrichting zo geplaatst worden dat het individu hiermee in aanraking moet komen.

Als voorbeeld van een ander fysiek inrichtingsproject kan de replica van het Zwaard van Oss gebruikt worden, waarvan het origineel gevonden was in een middeleeuws vorstengraf (archeologieleeft.nl). Door deze replica te plaatsen op een rotonde in het centrum van Oss, zal een willekeurige voorbijganger, ongeacht zijn interesseniveau, toch in aanraking komen met archeologie. Hetzelfde individu zou binnen een digitale omgeving echter actief moeten zoeken naar dezelfde replica, waardoor een ander type bezoeker onderzocht wordt. Dit is namelijk een bezoeker die al interesse toont in archeologie. In het kader van de UNESCO-aanvraag en de Omgevingswet is daarom gekozen de bezoekers van openbare inrichtingen te onderzoeken, om tevens de mening van bezoekers vast te stellen die geen interesse tonen in archeologie.

De keuze is gemaakt om twee archeologische parken te analyseren, omdat binnen deze afgebakende locaties de bezoekers eenvoudiger in kaart te brengen zijn. Park Arentsburgh en Park Matilo worden onderzocht op basis van hun overkoepelende gelijkheden, zoals het gebruik van informatieborden en de thematiek van de Romeinse tijd.

1.7 Maatschappelijke relevantie

Archeologisch erfgoed kan een meerwaarde bieden binnen verschillende aspecten van de maatschappij, zoals blijkt uit de internationale verdragen van Malta en Faro.

1.7.1 Verdrag van Malta

Zo werd in 1992 de *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage* gehouden in Valletta, de hoofdstad van de Republiek Malta (coe.int). Het “Malta-verdrag”, waarin de focus lag op betere bescherming van cultuur erfgoed binnen het bodemarchief, is ondertekend door lidstaten van de Raad van Europa, waaronder Nederland. Door dit verdrag te ondertekenen, heeft de Nederlandse overheid zichzelf verplicht om bewustzijn rondom erfgoed te genereren en verder te bevorderen (artikel 9). De maatschappelijke relevantie van erfgoed werd binnen dit verdrag gezien als het collectief geheugen dat erfgoed bood, waarbij het de geschiedenis van alle mensen vertelde (Europese Raad 1992).

De uitgangspunten van het Verdrag van Malta waren in de *Wet op de archeologische monumentenzorg* uit 2007 verwerkt. Binnen deze wet waren echter geen bepalingen opgenomen omtrent de stimulering van publiekelijk bewustzijn, noch waren organisaties in het leven geroepen die verantwoordelijkheid hiervoor droegen.

Uit onderzoek onder archeologische professionals bleek dat echter het maatschappelijk draagvlak voor archeologie te klein was en zodoende drastisch vergroot moest worden (Keers *et al.* 2011, 90). Het publiek deelde deze onvrede, zo bleek uit twee onderzoeken door masterstudenten van de Universiteit van Leiden. Deze onderzoeken toonden aan dat het publiek grote interesse had in archeologie, maar de archeologische informatie hen op een verkeerde manier werd aangeboden (Lampe 2010 en Wasmus 2010).

1.7.2 Faro-conventie

Een zogenoemde *framework convention* werd in 2005 gehouden, in de Portugese stad Faro (coe.int). Het *Europese Verdrag van Faro* dat hieruit voortvloeide was bedoeld om de problematiek bloot te leggen en suggesties voor oplossingen te bieden aan de lidstaten van de Europese Raad. Het Europese Verdrag van Faro is door zeventien lidstaten ondertekend, maar Nederland hoort hier niet bij. De Nederlandse overheid is echter wel bezig met een onderzoek naar de implementatie van de uitgangspunten van het verdrag (cultureelerfgoed.nl).

Het verdrag stelde dat erfgoed kan bijdragen aan de *quality of life* van samenlevingen. *Quality of life* wordt in dit verdrag gezien als hoogwaardige economische, politieke, sociale en culturele aspecten van de samenleving (Europese Raad 2005, artikel 8). Daarnaast werd gesteld dat erfgoed bijdraagt aan de vorming van vreedzame en democratische samenlevingen. Met “democratische samenlevingen” wordt hier bedoeld dat elk individu uit de samenleving, ongeacht persoonlijke kenmerken, het recht heeft om erfgoed te benutten. Het verdrag stelt dat een vreedzame en democratische samenleving tot stand komt doordat erfgoed geen inherente waarde heeft en zodoende open staat voor een veelvoud aan perspectieven. Erfgoed krijgt namelijk pas betekenis wanneer een individu een betekenis en functie aan het erfgoed toekent. Dit heeft een veelvoud aan perspectieven tot gevolg, welke kunnen leiden tot wederzijds begrip wanneer zij geopenbaard worden (Europese Raad 2005, preambule en artikel

12; coe.int). Om deze erfgoedwaarden te kunnen bereiken moedigde het verdrag aan om erfgoed toegankelijk te maken, bewustzijn omtrent de erfgoedwaarden te stimuleren en publieksparticipatie te verhogen.

Onderzoek geeft echter aan dat het verdrag weinig navolging vindt, onder andere omdat verschillende gemeenschappen weinig bekrachtigd worden wanneer onderzoek wordt gedaan naar hun erfgoed. Daarnaast worden deze gemeenschappen niet direct betrokken bij archeologische projecten (van den Dries 2014, 52).

1.7.4 Samenvattend

Erfgoed voegt meerwaarde toe aan de sociale, economische, milieu en culturele aspecten van onze samenleving. Niet alleen speelt het erfgoed een belangrijke rol in het creëren en behouden van een vreedzame en democratische samenleving, maar biedt het tevens een bron waaruit mensen hun *quality of life* kunnen putten (Faro 2005; UNESCO 2015).

Erfgoed laat ons zien hoe divers gemeenschappen kunnen zijn, maar opent ook het dialoog tussen deze groepen en draagt zodoende bij aan een sociaal inclusieve samenleving. Erfgoed biedt ons een spiegel om onszelf te bestuderen en te begrijpen wie we zijn en waar we in ons leven staan. We hoeven echter niet enkel terug te kijken. Erfgoed biedt ons namelijk ook inspiratie, om voort te bouwen op het verleden en zodoende onze wereld te innoveren (UNESCO 2015; Erfgoedbalans 2017, 12; NOVI 2019).

Erfgoed is tevens een bron van economische capaciteiten. De komende jaren zal het aantal toeristen en recreanten verder groeien, wat betekent dat het economisch potentieel van erfgoed verder ingezet kan worden. Het erfgoed kan daarnaast meerwaarde bieden aan ondernemers, door de aantrekkelijke vestigingsomgeving dat het biedt (UNESCO 2015; Erfgoedbalans 2017, 12; NOVI 2019, 45).

1.8 Wetenschappelijke relevantie

In dit hoofdstuk zullen vier onderzoeken worden besproken die het meest direct verband houden met het huidige onderzoek. Dit is ten eerste het *Tijdtrap* onderzoek, gedaan vanuit de Universiteit van Leiden. Ten tweede en derde hebben de onderzoeken naar de Nationale Archeologiedagen 2015 en 2016 directe betrekking op het huidige onderzoek. Deze onderzoeken werden uitgevoerd door Stichting Nationale Archeologiedagen (van den Dries *et al.* 2016 en 2018). Tenslotte wordt het Europees-wijde *NEARCH* onderzoek benoemd, uitgevoerd door het *French National Institute for Preventive Archaeological Research* (nearch.eu).

1.8.1 De Tijdtrap

De Tijdtrap is een permanente archeologische tentoonstelling in de parkeergarage van de overdekte vershal “de Markthal”, in Rotterdam (detijdtrap.nl). Hier zijn vitrines geïnstalleerd waarin objecten tentoongesteld staan die tijdens een archeologische opgraving rond 2009 zijn gevonden onder de grond van de Markthal (van den Dries *et al.* 2017, 1). Daarnaast zijn *touchscreens* te vinden, welke toegang verschaffen tot meer informatie, tezamen met een tijdlijn die, hoe dieper men afdaald in het roltrappenhuis, verder terug in de tijd gaat (van den Dries *et al.* 2017, 4).

Onderzoek, onder leiding van dr. Monique van den Dries, verbonden aan de Universiteit van Leiden, heeft informatie geboden over twee aspecten van het bezoekerspubliek. Ten eerste werd geteld hoeveel mensen de Tijdtrap bezochten en werd van hen een demografisch profiel samengesteld (van den Dries *et al.* 2017, 2). Ten tweede werden de waarderingen van de *kijkers* en *niet-kijkers* (mensen die wel of niet aandacht schonken aan de tentoonstelling) gepeild (van den Dries *et al.* 2017, 2). Vooral deze tweede onderzoeksvraag was innoverend. De *niet-kijkers* komen als groep namelijk zelden voor in onderzoek naar archeologisch publieksbereik. De waardering van de kijkers en niet-kijkers werd onder andere onderzocht door de tijdsduur van het kijken naar de tentoonstelling bij te houden. Daarnaast werd genoteerd of de *touchscreens* gebruikt werden en werd gevraagd naar de reden waarom men niet naar de tentoonstelling keek (van den Dries *et al.* 2017, 12-13; 17).

Hoewel het Tijdtrap-onderzoek diepgaande informatie bood twee soorten bezoekers, bleven twee aspecten onbelicht. Ten eerste was geen inzicht verkregen in hetgeen dat mensen verlangen van een dergelijke fysieke inrichting. Ten tweede bleef onduidelijk of deze tentoonstelling de bezoekers tegemoet kwam in hun verlangens. Daarnaast is dit één type fysieke inrichting binnen één context en hoeven de resultaten van dit onderzoek niet direct toepasbaar te zijn voor andere fysieke inrichtingen. Daarvoor is meer onderzoek nodig.

1.8.2 NEARCH

Een Europees-wijd onderzoek naar publieksarcheologie is uitgevoerd tussen 2013 en 2018. Het “NEARCH”-project werd uitgevoerd door het French National Institute for Preventive Archaeological Research (Inrap) en bekostigd door de Europese Commissie (nearch.eu). In totaal werkten zestien partners uit tien verschillende Europese landen mee, waaronder Nederland en de Universiteit van Leiden (nearch.eu ; universiteit.leiden.nl). Het doel van het project was verschillende aspecten van publieksparticipatie in kaart te brengen om te analyseren hoe deze beïnvloedt zijn door de economische en sociale ontwikkelingen van de afgelopen 25 jaar (nearch.eu). Onderwerpen die centraal stonden waren onder andere de relevantie van archeologie voor het publiek en de wijze waarop een hogere graad van publieksparticipatie bereikt kan worden (nearch.eu). Dit was het eerste onderzoek naar publieksparticipatie op deze schaal van grootte (Kajda *et al.* 2018, 97).

De resultaten die het meest direct betrekking hebben op het huidige onderzoek geven inzicht wat Nederlanders als belangrijkste functies van archeologie zien, met welke frequentie zij een archeologische voorziening bezoeken en welke tijdsperiode zij het meest interessant vinden. Daarnaast wordt duidelijk of het publiek vindt dat er genoeg archeologische informatie naar hen wordt verspreid (Harris Interactive 2015). Deze gegevens zijn gekoppeld aan demografische profielen die informatie geven over leeftijd, gender, regio van de woonplaats en sociaal-professionele categorieën (Harris Interactive 2015).

Het onderzoek geeft echter geen inzicht in het publieksbereik van fysieke inrichtingsprojecten binnen de openbare ruimte. Verder wordt niet de vraag gesteld of de archeologische voorzieningen voldoen aan de behoeftes van het publiek, of zij iets leren van wat de professionele archeologen hen voorschotelen en wát zij exact leren. Meer onderzoek naar deze vraagstukken is dus nodig om een duidelijk beeld te krijgen van het archeologische publiek.

1.8.3 Nationale Archeologiedagen 2015 en 2016

Twee andere archeologische publieksonderzoeken zijn de bezoekersevaluatie van de Nationale Archeologiedagen van 2015 en 2016. De Nationale Archeologiedagen zijn een jaarlijks evenement in Nederland, georganiseerd door Stichting Nationale Archeologiedagen. Dit evenement heeft als doel het publieksbereik te vergroten in Nederland (van den Dries *et al.* 2016, 4).

In 2015 waren tachtig archeologische organisaties betrokken en kon het publiek op zeventig locaties participeren in allerlei publieksactiviteiten. Het bezoekersaantal stond dat jaar op 23.000 mensen, een jaar later bezochten 35.000 mensen dit evenement (van den Dries *et al.* 2016, 4; Weijland *et al.* 2017, 5).

De onderzoeken boden inzicht in het demografisch profiel, de verwachtingen, wensen en beoordelingen van het bezoekerspubliek. Het bleek dat dit archeologische evenement het publiek positief tegemoet kwam op het gebied van archeologische informatievoorziening, waarmee het belang van dergelijke evenementen werd aangetoond (van den Dries *et al.* 2016, 8; Weijland *et al.* 2017, 20).

Desondanks kunnen zulke evenementen niet constant in de archeologische parken worden

aangeboden. Het publieksbereik van deze parken is dus grotendeels bepaald door hun constante fysieke inrichting. Voor Park Matilo en Park Arentsburgh is meer kennis nodig op dit gebied van publieksbereik.

1.9 Samenvattend: de relevantie van het onderzoek

Van het Verdrag van Malta tot de Omgevingswet, ten alle tijden is het belang van archeologisch publieksbereik in te zien. Zodoende zijn meerdere onderzoeken uitgevoerd naar het archeologisch publieksbereik. Desondanks is meer onderzoek nodig, om een breder en meer diepgaand inzicht in de verwachtingen, standpunten en evaluaties van het publiek te krijgen. Deze elementen zijn namelijk tot op de dag van vandaag onduidelijk (Kaijda *et al.* 2018, 97). De mening van het publiek moet zo duidelijk mogelijk in beeld gebracht worden. Zij zijn immers de consument van de fysieke inrichtingen die in hun leefomgevingen gebouwd worden.

De steeds hoger wordende druk binnen de openbare ruimte tijdens de komende decennia, tezamen met de aantasting van het erfgoed dat dit meebrengt, maken het onderzoek naar het archeologisch publieksbereik steeds gewichtiger (NOVI 2019, 9 en 24; UNESCO 2015, 1). Als reactie hierop heeft de nationale overheid het zich verplicht gesteld om het publieksbereik te vergroten en het cultureel erfgoed beter en meer frequent te benutten (Erfgoedbalans 2017, 25 en NOVI 2019, 82). Erfgoed blijft namelijk ook in de toekomst een belangrijke rol spelen binnen verschillende aspecten van onze samenleving, zowel cultureel als economisch. Het is daarom essentieel zo duidelijk mogelijk de mening van het publiek, de consument, in kaart te brengen. Deze wens wordt gedeeld met zowel het publiek als professionelen. Beide partijen willen namelijk dat meer toegang verschaft wordt tot archeologische informatie, om zodoende het maatschappelijk draagvlak te kunnen vergroten (Keers *et al.* 2011, 90; van den Dries *et al.* 2016, 8 en van den Dries *et al.* 2017, 17). De essentiële vraag is: hoe kan het archeologisch publieksbereik vergroot worden?

1.10 Doelstelling

Het huidige onderzoek tracht een beeld te scheppen van de bezoekers aan twee archeologische parken en hun mening over de archeologische verbeeldingen bloot te leggen. Zodoende draagt het onderzoek bij aan een breder en meer diepgaand inzicht in het archeologische publieksbereik, specifiek binnen de fysieke openbare ruimte van de stedelijke gebieden van Leiden en Leidschendam-Voorburg. Dit onderzoek zal gedaan worden aan de hand van een observatie en een enquêteonderzoek.

Hoofdzakelijk zal hiervoor het onderzoek van Randall Mason worden gebruikt, professor van *Historic Preservation* aan de Universiteit van Pennsylvania, in de Verenigde Staten. Mason heeft namelijk onderzoek gedaan naar de wijze waarop waarden worden vastgesteld binnen erfgoedprojecten. Deze waarden zijn immers essentieel binnen een dergelijk project, omdat zij sterk de keuzes beïnvloeden die worden gemaakt. Zijn onderzoek biedt zodoende een houvast aan beleidsmedewerkers, waardoor zij betere keuzes kunnen maken, waarbij beter op het publiek ingespeeld kan worden. Door de waardentypologie van Mason aan de bezoekers van Park Matilo en Park Arentsburgh voor te leggen, zal een beter beeld geschapen worden over het type bezoeker dat de parken trekt.

1.11 Onderzoeksvragen

De hoofdvraag van het onderzoek luidt als volgt: “Welke waarden hebben de openbare inrichtingen *Park Matilo* (Leiden) en *Park Arentsburgh* (Leidschendam-Voorburg) voor de belangstelling in de Romeinse tijd onder de bezoekers?”.

Deze vraag zal beantwoord worden aan de hand van vier deelvragen. Ten eerste zullen de functies van de twee parken, zoals vermeld door de bezoekers, geanalyseerd worden binnen de deelvraag “Hoe worden de openbare inrichtingen *Park Matilo* en *Park Arentsburgh* gebruikt door de bezoekers?”.

Vervolgens zal besproken worden hoe de bezoekers reageerden op de typologie van Mason. Herkennen de bezoekers zich hierin, of stellen zij andere waarden aan het park dan Mason heeft getypeerd? Deze deelvraag luidt: “Verbinden de bezoekers een waarde (zoals gedefinieerd door Mason) aan deze inrichtingen en welke waarden zijn dat?”.

Hierna zal het perspectief worden verschoven van de bezoekers, naar de projectgevers zelf. Zodoende worden de doelstellingen van, onder andere, de gemeentes Leiden en Leidschendam-Voorburg weergegeven binnen de deelvraag “Welke doelstellingen zijn geformuleerd door de projectgevers van deze openbare inrichtingen?”.

Tenslotte zal geanalyseerd worden of de functies en waarden van de bezoekers overeenkomen met de doelstellingen die de projectgevers hadden wanneer zij de parken aanlegden. Zitten zij op één lijn, of bestaat er een discrepantie tussen de twee partijen? Aan de hand van de deelvraag “In welke mate komen de waarden van de bezoekers en de projectgevers overeen?” zal dit besproken worden.

1.12 Onderzoeksopzet

Dit onderzoek zal gedaan worden aan de hand van een observatie- en enquêteonderzoek. Het observatieonderzoek zal inzicht bieden in de omvang en samenstelling van de bezoekers. Op basis van deze waarnemingen kan een steekproef worden vastgesteld voor de tweede fase van het onderzoek: het enquêteren van de bezoekers.

Het observatieonderzoek zal inzicht geven in het demografische aspect van de bezoekers. Zo wordt gekeken naar de leeftijden, het geslacht en de hoeveelheid mensen die het park gebruikt. Daarnaast wordt een algemeen beeld geschetst van het gebruik van de aangeboden parkfuncties. Tenslotte wordt de historische belangstelling van de bezoekers in kaart gebracht, door te turven hoeveel mensen gebruik maken van een aangeboden informatievoorziening, zoals een informatiebord.

Tijdens het enquêteonderzoek zal een vragenlijst aan de bezoekers voorgelegd worden. Op deze manier wordt inzicht verkregen in de mening van de bezoeker omtrent de waarden die het individu aan het park stelt en de mate waarin de parken archeologische kennis, interesse en beleefbaarheid genereren.

1.13 Leeswijzer

Het tweede hoofdstuk zal de theoretische inkadering behandelen, waarin de begrippen “waarden” en “belevingen” uiteen worden gezet. Vervolgens zullen de doelstellingen van Park Matilo en Park Arentsburgh, zoals geformuleerd door de opdrachtgevers bekeken worden. Het derde hoofdstuk focust op de methodiek van de twee typen onderzoek; enquête en observatie. De resultaten van dit onderzoek zullen in hoofdstuk vier besproken worden, waarna zij in hoofdstuk vijf worden vergeleken met de doelstellingen zoals de opdrachtgevers deze hadden opgesteld. Tenslotte zal het laatste hoofdstuk het antwoord geven op de hoofdvraag.

Hoofdstuk 2: Theoretische inkadering

Het huidige onderzoek tracht inzicht te verwerven over de waarde die de verbeeldingen binnen de parken Matilo (Leiden) en Arentsburgh (Voorburg) hebben voor de belangstelling van de Romeinse tijd onder de bezoekers. Als onderdeel hiervan zullen de bezoekers gevraagd worden een vragenlijst in te vullen, waarvan één vraag specifiek de waarden in kaart zal brengen die de bezoekers aan het park ontlenen. Het is daarom essentieel het begrip “waarden” uiteen te zetten. Wat zijn waarden eigenlijk en waaruit kunnen zij bestaan?

2.1 Waardentypologie van Mason

Op deze vragen is geen eenvoudig antwoord te geven. Toch heeft Randall Mason, professor *Historic Preservation* aan de Universiteit van Pennsylvania (Verenigde Staten), onderzoek gedaan naar erfgoedwaardes (Mason 2002). Zijn motivatie hiervoor was de hoge mate waarin waarden de keuzes beïnvloeden die projectgevers maken tijdens erfgoedprojecten (Mason 2002, 5). Wanneer dit argument doorgetrokken wordt naar de UNESCO aanvraag van de Limes, dan zou bijvoorbeeld een economische waarde de keuze kunnen beïnvloeden of projectgevers langs dit grensgebied restaurants willen neerzetten, om zodoende winst te maken. Mason was van mening dat projectgevers onvoldoende kennis hadden omtrent deze waardenbepalingen, waardoor waardenbepalingen werden gedaan aan de hand van te weinig criteria. Zodoende werden niet alle waarden meegenomen in het besluit, waardoor fundamenteel foutieve keuzes gemaakt werden tijdens erfgoedprojecten.

Mason wilde daarom een systematisch en doorzichtig stappenplan aanbieden, dat zou bijdragen aan weloverwogen waardenbepalingen. Binnen dit stappenplan zijn verschillende methodologieën voor waardenbepalingen gevangen, tezamen met een typologie van alle mogelijke waarden. Het stappenplan legt de sequentie aan opdrachten bloot die gedaan moeten worden en biedt werkwijzen aan die de beleidsmedewerkers kunnen helpen om deze taken te voltooien. Voor het huidige onderzoek zal echter voornamelijk de samengestelde typologie een rol spelen.

2.1.1 Wat zijn waarden?

Mason ziet *waarden* als de kenmerken van erfgoed waar een gemeenschap belang aan hecht. Zodoende heeft erfgoed geen intrinsieke waarden, maar krijgen de uiterlijke eigenschappen één of meerdere betekenis(sen) toegeschreven. Deze waarden staan niet vast, maar kunnen veranderen door de tijd of locatie waarin het erfgoed zich bevindt. Daarnaast kunnen twee individuen compleet andere betekenissen toeschrijven aan hetzelfde erfgoed. Zodoende stelt Mason dat waarden het de uitkomst zijn van de interactie tussen het erfgoed en zijn context (Mason 2002, 7-8).

Waarden zijn dus gebonden aan tijd, plaats en persoon. Dit samenspel leidt ertoe dat het bepalen van erfgoedwaarden geen makkelijke opgave is. Daarnaast bestaat een grote verscheidenheid aan waarden die een individu aan erfgoed kan toeschrijven, welke niet eenvoudig getypeerd kunnen worden.

2.1.2 Waaruit kunnen waarden bestaan?

Desondanks heeft Mason getracht een complete typologie op te zetten, waarin alle mogelijke waarden gevangen zijn.

Binnen deze typologie zijn twee categorieën aangebracht, namelijk de sociaal-culturele en economische waarden. Zij zijn verder onderverdeeld in meer specifieke waarden.

Mason beargumenteert dat de sociaal-culturele waarden worden gevat in *epistemologische* begrippen. Hiermee wordt de filosofische “kennisleer” bedoeld, een vakgebied waarin (onder andere) de manier waarop kennis zich verspreidt wordt onderzocht.

Daartegenover staan de economische waarden, welke worden gevat onder de noemer “(markt)prijzen”. Deze waarden kunnen dus onderzocht worden door economische methoden toe te passen, waarbij het financiële centraal staat.

Sociaal-culturele waarden

De sociaal-culturele waarden kunnen uiteengezet worden binnen vijf categorieën, welke hieronder benoemd en verklaard zullen worden.

Mason heeft de typologie zo opgezet dat deze verschillende waardengroepen met elkaar overlappen. Zodoende is getracht een alomvattend beeld van elk mogelijk type individu te schetsen. De sociaal-culturele waarden worden hieronder beschreven. Zie voor een samenvatting figuur 9.

- Historische waarden

Historische waarden geven de verbinding tussen het heden en het verleden weer. Deze waarde kan onder andere worden geassocieerd met de ouderdom van het erfgoed of zijn relatie tot geschiedkundige gebeurtenissen of personen. Voor de Limes zou dit bijvoorbeeld de relatie tot de antieke Romeinse wereld betekenen (Mason 2002, 11).

Mason heeft de historische categorie verder onderverdeeld in twee subgroepen.

Ten eerste kan een educatieve of academische betekenis worden gegeven aan erfgoed, waarbij men iets leert over het verleden. Ten tweede hanteerde Mason de subgroep van artistieke waarden. Deze waarden volgen uit het idee dat een erfgoedexemplaar een bijzondere betekenis heeft in het kader van *uniciteit*. Met andere woorden wordt een bepaald stuk erfgoed gezien als voorbeeld voor het belang van een overkoepelende type erfgoed (Mason 2002, 11). Binnen het kader van de Limes zou het bijvoorbeeld kunnen gaan om het Romeinse ruitermasker dat is gevonden binnen Park Matilo, dat zou dienen als voorbeeld voor het vakmanschap waarmee Romeinse legeruitrustingen werden gemaakt.

- **Culturele of symbolische waarden**

Culturele of symbolische waarden kunnen drie aspecten beslaan. Ten eerste duiden zij de verbindende elementen van een individu en zijn gemeenschap aan, waaronder zijn identiteit, gewoonten en gebruiken. Zo kan de Limes een verbindend element zijn tussen de inwoners van de provincies Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland. Daarnaast kan erfgoed een rol spelen binnen de creatie of totstandhouding van etnische groepen.

Mason heeft ervoor gekozen geen categorie “politieke waarden” te maken, omdat hij beargumenteerd dat alle waarden een politieke ondertoon hebben. Desondanks is binnen de groep “culturele of symbolische waarden” toch een specifiek type politieke waarde gevat. Dit is namelijk een specifieke politieke waarde, waarbij het erfgoed enkel wordt gebruikt om de burgergemeenschap te beïnvloeden, zij het op een positieve (onderlinge ondersteuning) of negatieve (onderdrukking) wijze (Mason 2002, 10-11).

Tenslotte vallen ook de ambachtelijke waarden binnen deze groep. Hierbij hecht men bijvoorbeeld betekenis aan de wijze waarop monumenten zijn gebouwd (Mason 2002, 11-12).

- **Sociale waarden**

Sociale waarden vertellen ons iets over het gebruik van erfgoed om relaties te bouwen, bijvoorbeeld via volksfeesten en andere sociale bijeenkomsten.

Daarnaast kunnen de ruimtelijke kwaliteiten van erfgoed een context creëren waarin een individu terugdenkt aan zijn thuisgebied. Dit idee wordt *place attachment* genoemd (Mason 2002, 12).

- **Spirituele of religieuze waarden**

Spirituele of religieuze waarden kunnen zowel sacraal als seculair van aard zijn. Seculaire waarden komen voort uit een gevoel van bewondering of overweldiging, zoals bijvoorbeeld standbeelden van Romeinse keizers kunnen oproepen (Mason 2002, 12).

- **Esthetische waarden**

Hoewel de esthetische waarden op talloze manieren gedefinieerd kunnen worden, houdt Mason hoofdzakelijk de visuele kenmerken van erfgoed aan. Andere zintuiglijke kenmerken kunnen echter ook worden aangesproken, zoals het voelen van textuur of het ruiken van geuren (Mason 2002, 12).

Sociaal-culturele waarden	Historische waarden
Historische	Educatieve of academische
Culturele of symbolische	Artistieke
Sociale	Culturele of symbolische
Spirituele of religieuze	Verbindende elementen
Esthetische	Politiek
	Ambacht

Figuur 9: de sociaal-culturele waarden van Mason, verder onderverdeeld in een historische en culturele of symbolische component (bron: Mason 2002)

Economische waarden

De tweede hoofdgroep bestaat uit de economische waarden. Deze worden tevens onderverdeeld in vijf categorieën, welke expliciet los van elkaar staan, in tegenstelling tot de sociaal-culturele groepen. Deze economische waarden worden namelijk wel of niet gedicteerd door de marktwerking. Met andere woorden gaat het hier dus om openbare of private goederen (Mason 2002, 10-12). Zie voor een samenvatting van deze waarden figuur 10.

Marktwaarden en publiekelijke waarden

De marktwaarden van erfgoed zijn goederen en diensten die verhandelbaar zijn en een prijs toegewezen kunnen worden, zoals toegangsprijzen en arbeidsloon.

Deze staan tegenover de non-markt waarden, welke toegankelijk zijn voor iedereen en niet met elkaar concurreren.

Feitelijk bestaan deze publiekelijke waarden uit alle sociaal-culturele waarden. Zij kunnen echter vanuit een economisch perspectief geanalyseerd worden, omdat mensen bereid zijn geld te betalen om de sociaal-culturele waarden te behouden of te bemachtigen (Mason 2002, 13).

Bestaans-, mogelijks- en erfeniswaarden

Publiekelijke waarden worden verder onderverdeeld in drie subgroepen.

Ten eerste bestaat de bestaanswaarde uit het belang dat een individu hecht aan de aanwezigheid van erfgoed, hoewel het individu zelf geen gebruik hoeft te maken van het erfgoed. Het individu is dus al bereid geld te betalen om het erfgoed überhaupt te laten bestaan.

Ten tweede is het mogelijk dat een individu niet op het huidige moment, maar in de toekomst het erfgoed wil bezoeken. Het individu wilt dus het erfgoed bewaren voor later gebruik en is daarom bereid geld te betalen. Zulk belang wordt de mogelijkswaarde genoemd.

Ten slotte kan een individu waarde hechten aan de conservering van erfgoed voor komende generaties. Deze conservering kost geld, waardoor deze erfeniswaarden binnen de economische groep zijn geschaard (Mason 2002, 13).

Economische waarden	Publiekelijk waarden
Markt	Bestaans
Publiekelijke	Mogelijks
Bestaans	Erfenis
Mogelijks	
Erfenis	Economische waarden
	Markt
	Publiekelijke

Figuur 10: de economische waarden van Mason, verder onderverdeeld in publiekelijke en economische waarden (bron: Mason 2002)

2.2 Kernbegrip: Beleving

Wanneer de doelstellingen van park Arentsburgh en park Matilo worden geraadpleegd, dan valt op dat de term “beleefbaarheid” meerdere keren wordt genoemd (Gemeente Leiden 2008, Gemeente Leiden 2013, Gemeente Leidschendam-Voorburg 2017).

Het is echter onduidelijk wat hier exact mee bedoeld wordt, omdat geen specificaties van dit begrip worden gegeven. Echter geven de verschillende gemeentelijke documenten telkens aan dat deze “beleefbaarheid” verbeterd moet worden. Om te begrijpen hoe deze groei in gang gezet kan worden, is het essentieel dit begrip onder de loep te nemen.

2.2.1 Zichtbaarheid

In de erfgoednota voor de jaren 2014-2020 van de gemeente Leiden werd het doel gesteld om de “belevingswaarde” van het Leidse erfgoed te versterken. Hierbij werd het begrip frequent gekoppeld aan de *zichtbaarheid* van historische elementen in de moderne omgeving. Een voorbeeld hiervan was de herstelling van de historische winkelpuien en kleuren van de gevels in de binnenstad van Leiden. Het doel hierbij was dus historische kenmerken te gebruiken binnen de openbare ruimte om het publiek een beeld te bieden dat *geschiedkundig* aanvoelt (Gemeente Leiden 2013, 27-34).

Dit idee werd gedeeld met de gemeente Leidschendam-Voorburg, die vier types belevingswaarden heeft opgesteld (historie, water, natuur en shoppen). Door elk van deze onderdelen te koppelen aan een (lokaal) bekend stukje erfgoed, werd getracht een toepasselijk beeld te vormen. Zo werd Forum Hadriani ingezet om de belevingswaarde “Proef de historie” een sterkere basis te bieden. Ook gemeente Leidschendam-Voorburg koppelt de term “beleefbaarheid” dus aan het zichtbaar maken van de geschiedenis, bijvoorbeeld door historische kenmerken aan te zetten (Gemeente Leidschendam-Voorburg 2017).

2.2.2 Leven

Zoals het begrip zelf onthult, staat het woord “leven” centraal in de opvatting van *beleefbaarheid* van de twee gemeentes. Door dit begrip te hanteren, trachten de gemeentes meerdere perspectieven te belichten.

2.2.3 Het activeren van publiek

Leven staat tegenover *dood*. Met andere woorden: het *actieve* versus het *passieve*. Dit kan ten eerste opgevat worden als de wens van de twee gemeentes om het publiek te activeren en zodoende de publieksparticipatie te verhogen (Gemeente Leiden 2013, 45-46; Museum Swaensteyn 2018, 28). Door erfgoed zichtbaar te maken, activiteiten te organiseren en bezoekers aan te trekken, zal erfgoed actief in gebruik worden genomen en gaat het erfgoed actief leven binnen verscheidene gemeenschappen.

2.2.4 Beleving van erfgoed

Ten tweede geeft *leven* aan dat de verhalen en daden van onze voorouders niet meer verborgen zijn. Ze zijn beleefbaar gemaakt; de hedendaagse mens kan hun ervaringen *beleven*. Het erfgoed is dus niet meer passief, maar het kan gebruikt worden op allerlei manieren. Zo was een toneelstuk opgevoerd door toneelgroepen PS Theater (uit Leiden) en het Nieuw Utrechts Toneel. Dit stuk (dat “Grens” heette) verzorgde een *beleving* van de Romeinse Limes (pstheater.nl).

Beide gemeentes trekken deze beleving door naar de economische zijde, waarbij zij erfgoed actief inzetten om meer bezoekers, toeristen of recreanten te trekken. Hiervoor wordt de term “belevingseconomie” gebruikt (pstheater.nl; Museum Swaensteyn 2018, 13; Gemeente Leiden 2013, 44).

2.2.5 Leefbaarheid

Daarnaast trachten de gemeentes de *leefbaarheid* binnen hun woonwijken te verhogen. Hoewel ook voor deze term geen directe definitie wordt gegeven, kan dit begrip worden begrepen als de mate waarin een individu zich “gelukkig” voelt in zijn werk, woonplaats en recreatiemogelijkheden. Wat “gelukkig” zijn inhoud is onduidelijk, omdat de gemeente hier geen criteria voor heeft gegeven. (gemeente Leidschendam-Voorburg 2015, 3).

Zodoende ontstaat een hogere mate van leefbaarheid als gevolg van een hogere mate van cultuurparticipatie. De gemeente Leidschendam-Voorburg geeft aan hoe deze twee processen met elkaar verbonden zijn: *“Kunst en cultuur maakt ons leven boeiender, brengt ons bij elkaar, helpt onze achtergrond te tonen, vergroot onze deelname aan de samenleving en stimuleert onze eigen kracht”* (gemeente Leidschendam-Voorburg 2015, 4).

Een andere definitie wordt gegeven door Museum Swaensteyn, die in opdracht van de gemeente Leidschendam-Voorburg, een plan heeft geschreven voor de verbouwing van Park Arentsburgh. Hoewel hierin het begrip “leefbaarheid” niet wordt gebruikt, wordt het begrip “leefomgeving” wel meerdere keren aangehaald. Het plan stelt dat het zichtbaar maken van geschiedenis leidt tot locaties waar men graag wilt zijn. Dit heeft, op zijn beurt, weer als gevolg dat de “verbondenheid en betrokkenheid met de leefomgeving” versterkt wordt (Museum Swaensteyn 2018, 21). Verder stelt het plan dat deze leefomgeving meer aantrekkelijk zal zijn, wanneer de geschiedenis beleefbaar gemaakt wordt (Museum Swaensteyn 2018, 23).

Hoewel ook de gemeente Leiden geen definitie van de term “leefbaarheid” aanbiedt, gebruikt ook deze gemeente het begrip meerdere keren. Zo staat het begrip in verbinding met “de gezondheid” (dit wordt niet verder uitgediept) en groenvoorzieningen, maar ook met de mate waarin mensen kunnen deelnemen aan de samenleving, door bijvoorbeeld elkaar te ontmoeten of te bewegen. Verder speelt de betrokkenheid bij de eigen leefomgeving een grote rol, waarbij de gemeente de verschillende vrijwilligersverenigingen van Leiden aanhaalt, omdat zij geschiedkundige wandeltochten verzorgen (Gemeente Leiden 2013, 30 en 44; Gemeente Leiden 2019, 18 en 30).

Het kan dus gesteld worden dat het begrip “leefbaarheid” uiteen te zetten is in verschillende aspecten, waarbij de directe omgeving de hoofdrol speelt. Zo stellen de gemeentes dat het beleefbaar maken van geschiedenis niet alleen zal leiden tot een hogere maat van betrokkenheid binnen de naaste leefomgeving, maar ook een meer kwalitatieve leefomgeving, waarbinnen men “gelukkiger” is.

2.3 Doelstellingen Park Matilo

Park Matilo heeft een veelvoud aan functies op meerdere schalen van grootte.

2.3.1 Lokale schaal

Park Matilo was geïnitieerd om twee redenen. Ten eerste wilde de gemeente een groenvoorziening bieden aan de bewoners van de omliggende wijken Roomburg en Meerburg. Hier zouden kinderen kunnen spelen en sporten, terwijl het park voor volwassenen een recreatieve en sociale functie kon vervullen (Kernteam Matilo 2008, 19). Ten tweede zou het park dienen als middel om het publieksbereik te verhogen, door bezoekers in contact te brengen met de Romeinse tijd en hen hierover kennis te laten vergaren. Dit zou gedaan worden door middel van het zichtbaar en beleefbaar maken van deze historie (Gemeente Leiden 2013, 45).

Het park moest tevens een koppeling vormen tussen het centrum van Leiden en de buitengebieden, om zodoende de “leefomgevingskwaliteit” te verhogen en de bezoekersdruk op het centrum te verlichten. De gemeente wilde dat inwoners en toeristen zich aangetrokken voelden om hun tijd in Leiden te besteden, wat tot stand gebracht zou worden door een historische beleefbaarheid van hoge kwaliteit (Gemeente Leiden 2013, 27-34). Deze kwaliteit werd gemeten aan de mate waarin park Matilo toegankelijk en drukbezocht zou zijn (Kernteam Matilo 2008, 5).

2.3.2 Regionale schaal

Op regionale schaal wilde Leiden zich profileren als historische stad, door de stadsgeschiedenis zichtbaar te maken. Daarnaast wilde de gemeente zich kenbaar maken als bijzondere Romeinse locatie, onder andere door de geschiedenis van park Matilo als een van de voornaamste castella langs de Limes uit te dragen (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Zuid-Holland en gemeente Leiden 2009, 3; Gemeente Leiden 2013, 30). Sterker nog, de opdrachtgevers willen Leiden neerzetten als het kenniscentrum voor de Romeinse tijd, in combinatie met het Rijksmuseum van Oudheden, dat nog steeds onder andere vele Romeinse artefacten tentoonstelt (rmo.nl, Amsing 2015, 26-27).

Tevens wilden de opdrachtgevers toevoegen aan de Limes als verbindende lijn tussen de provincies Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland, terwijl ook een eigen identiteit bestond van park Matilo en zijn geschiedenis. Het is echter onduidelijk wat hetgeen was dat de opdrachtgevers wilde toevoegen aan de Limes als geheel. Hier zijn namelijk geen doelstellingen voor gegeven (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Zuid-Holland en gemeente Leiden 2009, 3)

2.3.3 Nationale schaal

Op nationale schaal participeert Leiden nog steeds in het proces om de Romeinse Limes de Unescostatus van werelderfgoed te benoemen. Voor Leiden ligt hierbij de focus op het archeologisch rijksmonument onder het huidige Park Matilo (Gemeente Leiden 2013, 30).

Het is opmerkelijk te noemen dat de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, de provincie Zuid-Holland en gemeente Leiden als doel hebben gesteld dat zij “het inrichtingsplan Archeologisch Park Matilo tot een succes [willen] maken”, terwijl hiervoor geen criteria of pijlers worden

gegeven (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Zuid-Holland en gemeente Leiden 2009, 3).

2.4 Doelstellingen Park Arentsburg

Door middel van mailcontact met de gemeente Leidschendam-Voorburg kan vastgesteld worden dat geen beleidsplannen of doelstellingen voor Park Arentsburgh bestaan (hebben). Desondanks heeft de gemeente algemene doelen voor zijn erfgoed vastgesteld, welke in dit hoofdstuk besproken zullen worden. Door het gebrek aan voldoende bronnen is het omslachtig om de drie schalen (lokaal, regionaal en nationaal) te gebruiken.

De gemeente tracht allereerst de beleving van de Romeinse tijd te versterken, onder andere aan de hand van het model dat zij “Klavertje Vier” noemen. Het doel van deze versterking is meer recreanten en toeristen aan te trekken, waardoor de erfgoedvoorzieningen meer benut zullen worden. Als gevolg hiervan wenst de gemeente de lokale economie te stimuleren (Gemeente Leidschendam-Voorburg 2017).

Het “Klavertje Vier” is een model dat de gemeente Leidschendam-Voorburg heeft opgesteld om belevingswaarden te karakteriseren. De gemeente heeft voor vier belevingswaarden gekozen, te weten: historie, water, natuur en shoppen (Gemeente Leidschendam-Voorburg 2017). Binnen de belevingswaarde “historie” staan het behouden van het historisch decor en het versterken van het beleven van de Romeinse tijd centraal. De gemeente hoopt deze belevingswaarden verder te versterken door bestaande iconen, zoals Forum Hadriani, meer onder de aandacht te brengen. Dit wordt gedaan aan de hand van evenementen en activiteiten (Gemeente Leidschendam-Voorburg 2015, 3-4 en 2017).

Daarnaast wilt de gemeente kunst en cultuur gebruiken om maatschappelijke vaardigheden onder zijn inwoners te stimuleren. Hieronder verstaat de gemeente vaardigheden die een individu nodig heeft om te kunnen deelnemen aan de samenleving, zoals creativiteit. De gemeente hecht waarde aan de kunst- en cultuureducatie binnen het basis- en voortgezet onderwijs, waarbij erfgoed een rol speelt (Gemeente Leidschendam-Voorburg 2015, 5).

Verder wilt de gemeente het woon-, werk- en verblijfsklimaat aantrekkelijk maken. Hiervoor zet de gemeente zijn erfgoed in om de cultuurhistorische waarden te verhogen en de recreatieve voorzieningen te versterken. De gemeente heeft niet specifiek aangegeven hoe Park Arentsburgh hierin een rol zou spelen, maar geeft wel aan evenementen, lezingen, tentoonstellingen, rondleidingen en cursussen te willen organiseren (Gemeente Leidschendam-Voorburg 2015, 3-4; Gemeente Leidschendam-Voorburg 2017).

Hoofdstuk 3: Methodiek

Dit onderzoek is uitgevoerd om vast te stellen welke waarden de parken Matilo en Arentsburgh hebben voor de belangstelling in de Romeinse tijd van de bezoekers. Dragen de parken iets bij aan het archeologische publieksbereik?

Een antwoord op deze vraag is verkregen door onderzoek te doen aan de hand van de *mixed method* (MMR) onderzoeksmethode, waarbij de methode van Plano Clark en Ivankova is gebruikt. Binnen *MMR* worden kwalitatieve en kwantitatieve onderzoekstechnieken gecombineerd, waardoor een bredere en meer diepgaande analyse van een verschijnsel kan worden gedaan dan wanneer slechts één onderzoeksmethode wordt ingezet. De twee onderzoeksmethoden zijn complementair en nemen elkaars zwakheden weg. Zo kan enerzijds kwalitatief onderzoek niet gebruikt worden om meer algemene conclusies te trekken, een gebrek dat opgevangen wordt door kwantitatief onderzoek. Anderzijds leidt kwantitatief onderzoek niet tot informatie over achterliggende redenen voor een bepaald verschijnsel, terwijl deze informatie wel verkregen wordt uit kwalitatief onderzoek (Plano Clark en Ivankova 2017, 6; 84-85).

In dit onderzoek was in de eerste fase een (kwantitatief) observatieonderzoek uitgevoerd, gevolgd door een (kwantitatief) enquêteonderzoek en kwalitatieve open conversaties. Deze onderzoeksmethode staat bekend als *sequential explanatory research design* en is gekozen, omdat zodoende een dieper en breder inzicht in de geobserveerde en geënquêteerde bezoekers van beide parken geïnterpreteerd kan worden (Plano Clark en Ivankova 2017, 122-123).

Het observatieonderzoek is in Park Matilo uitgevoerd op donderdag 31 oktober en op zondag 3 november 2019. In Park Arentsburgh zijn de bezoekers op donderdag 14 en zondag 17 november 2019 geobserveerd. De assumptie was dat de parken op week- en weekenddagen andere soorten bezoekers zouden trekken, die verschilden in leeftijd of in de functies die de parken voor hen vervulden. Om deze reden is op zowel een week- als weekenddag geobserveerd, om zodoende een meer genuanceerde dataset te verzamelen. Hoewel de parken 24 uur per dag open zijn, is alleen tussen 11:00 - 14:00 en 15:00 – 17:00 geobserveerd. Deze tijden zijn gekozen als de meest waarschijnlijke momenten waarop mensen het park zouden bezoeken. In totaal is tien uur per park geobserveerd.

Het enquêteonderzoek werd in Park Matilo uitgevoerd op vrijdag 1 november, zaterdag 2 november en zondag 10 november, tussen 11:00 en 17:00. In Park Arentsburgh is op vrijdag 15 november, zaterdag 16 november en zondag 24 november geënquêteerd, ook tussen 11:00 en 17:00. Deze dagen en tijden waren gekozen als de meest waarschijnlijke tijden dat de parken bezocht zouden worden. Deze dagen en tijden zijn uitgekozen als de momenten waarop de meeste mensen de parken bezoeken om de respons zo hoog mogelijk te maken. Dit betekende echter dat geen informatie is gegenereerd voor mensen die op andere weekdays het park bezochten.

In totaal is 18 uur per park geënquêteerd. Om het kwalitatieve en kwantitatieve onderzoek comparatief te houden is op dezelfde locaties van de parken geënquêteerd als geobserveerd.

3.1 Observatie

3.1.1 Doelstellingen

Observeren is een beschrijvend type onderzoek, waarbij het gedrag en het demografisch profiel van de bezoekers van de twee parken is vastgelegd. Dit observatieonderzoek was uitgevoerd om een algemeen beeld te schetsen van drie aspecten van de parkbezoekers. Ten eerste is het aantal bezoekers per park geteld, op basis waarvan de grootte van de steekproef van het enquêteonderzoek vastgesteld werd. Deze gegevens waren namelijk niet eerder verzameld. Hoewel de parken meerdere keren door dezelfde personen bezocht werden, zijn individuele bezoekers slechts eenmaal meegenomen in de telling, ook wanneer zij op een tweede dag terugkeerden.

Ten tweede werden de demografisch profielen van de bezoekers vastgesteld. Hierbij werden de individuen gecategoriseerd op leeftijd en geslacht. Het individu werd geschat binnen één van de volgende leeftijdscategorieën³:

- 6 tot 12 jaar
- 12 tot 20 jaar
- 20 tot 35 jaar
- 35 tot 50 jaar
- 50 tot 65 jaar
- Ouder dan 65 jaar

Tenslotte werd bijgehouden hoeveel bezoekers de aangeboden informatievoorzieningen benutten. Bezoekers die het park voor meerdere functies gebruikten werden binnen één categorie geplaatst, gebaseerd op hetgeen waarvoor zij het park primair aan het gebruiken waren. Wanneer een bezoeker een informatievoorziening benutte, dan werd deze persoon geschaard binnen deze categorie, ongeacht andere activiteiten waarvoor het individu in het park was. Op deze manier werden geen bezoekers dubbel geteld en werd prioriteit gegeven aan het archeologische aspect.

Het is vrijwel onmogelijk om op basis van deze gegevens algemene uitspraken te doen over de mensen die de rest van het jaar de parken bezoeken, aangezien slechts twee dagen is geobserveerd in een specifiek seizoen van het jaar. Desondanks ondersteunen deze kwantitatieve gegevens het kwalitatieve onderdeel binnen het huidige onderzoek zeker, omdat dit kwantitatieve onderzoek een tendens weergeeft voor specifiek deze waargenomen bezoekers.

3.1.2 Methodiek

Om het observatieonderzoek op te stellen is de methode van K.E. Clow en K.E. James gebruikt, (Clow en James 2014). Zij stellen dat elk observatieonderzoek beïnvloedt wordt door vijf factoren.

Ten eerste waren de huidige observaties van natuurlijke aard, wat betekende dat de bezoekers in een ongecontroleerde omgeving zijn geobserveerd, namelijk het park zelf. Dit staat tegenover

³ Deze leeftijdscategorieën zijn gebaseerd op de gegevensindeling van de publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau (zie bijvoorbeeld Sociaal en Cultureel Planbureau 2016, 40).

een gecontroleerde omgeving, zoals een laboratorium. Dit betekende dat bezoekers beïnvloed konden worden door factoren die niet direct met het park in verbinding stonden, zoals het afgaan van de telefoon. Als gevolg hiervan konden de observaties een verkeerd beeld geven, doordat het individu bijvoorbeeld geen gebruik maakte van een informatiebron als gevolg van dit telefoongesprek. (Clow en James 2014, 5-6).

Ten tweede was het onderzoek open van aard, wat inhield dat de bezoekers wisten dat zij geobserveerd werden. De observant heeft zich namelijk kenbaar gemaakt tijdens het onderzoek, omdat de twee parken publiekelijke voorzieningen waren en zodoende geen ongewenste scenario's tot stand werden gebracht. Het nadeel hiervan was dat de bezoekers beïnvloed konden raken, aangezien zij wisten dat ze geobserveerd werden. Om dit probleem te weerleggen is niet kenbaar gemaakt dat de observant een onderzoek uitvoerde binnen een archeologisch kader, zodat de bezoekers niet werden aangestuurd meer aandacht te vestigen op de archeologische informatievoorzieningen dan zij normaliter zouden doen (Clow en James 2014, 6-7).

Ten derde waren de observaties van directe aard, wat betekende dat het gedrag van de bezoekers werd geobserveerd, in tegenstelling tot het resultaat van hun gedrag (Clow en James 2014, 9). Er werd bijgehouden of bezoekers de informatievoorzieningen benutten, maar werd niet onderzocht of zij hierdoor geprikkeld werden om bijvoorbeeld een archeologisch evenement te bezoeken.

Clow en James geven ten vierde aan dat observaties gestructureerd of ongestructureerd kunnen zijn. Hierbij ligt het verschil in de keuze om wel of niet een controlelijst van het gedrag van de geobserveerde personen te maken. Het huidige onderzoek was deels gestructureerd, omdat de leeftijdscategorieën en geslachten vaststonden. Het onderzoek was ook deels ongestructureerd, omdat geen controlelijst was gemaakt van de activiteiten die bezoekers in het park deden. Deze lijst werd tijdens de observaties gemaakt, op het moment dat een activiteit werd uitgevoerd door een bezoeker. Door deze manier van onderzoek werd de observant niet gedreven enkel aandacht te vestigen op de vooraf opgestelde parkfuncties. Zodoende kon het bezoekersgedrag breder en meer zuiver in kaart worden gebracht (Clow en James 2014, 8-9).

3.2 Enquêteonderzoek

Het enquêteonderzoek diende als verdieping van het kwantitatieve observatieonderzoek. Binnen deze fase stonden de meningen van de bezoekers over vier parkonderdelen centraal, tezamen met de waarde(n) die zij aan het park verbonden (zie voor de complete vragenlijsten appendices 3 en 4). De enquête was opgesteld aan de hand van de methode van W. Olsen, hoogleraar Sociale-Economie aan de Universiteit van Manchester, Engeland (Olsen 2014). Zij stelt dat de volgorde van vragen logisch moet zijn voor de respondenten (Olsen 2014, 119). Om deze reden startte de enquête met de meest persoonlijke vragen, welke gevolgd werden door vragen die steeds iets meer over de relatie tussen het individu en het park onthulden. Zo kon de respondent eenvoudiger een mening over verschillende aspecten van het park geven. Olsen stelt daarnaast dat gesloten vragen sneller te beantwoorden zijn dan open vragen (Olsen 2014, 119). Om een zo groot mogelijke response te krijgen moest de vragenlijst zo kort mogelijk zijn, waardoor geen gebruik is gemaakt van open vragen. Tenslotte geeft Olsen aan dat een enquête aantrekkelijk eruit moet zien en makkelijk te lezen moet zijn (Olsen 2014, 119). Zodoende was gebruik gemaakt van felle kleuren voor de titel van de enquête en was vermeld hoe lang het zou duren om de vragenlijst in te vullen. Daarnaast waren zo weinig mogelijk moeilijke begrippen gebruikt, waarover hieronder meer vermeld staat.

3.2.1. Representativiteit en validiteit

Voor dit kwantitatieve onderzoek is een enquête aan elke bezoeker in het park voorgelegd. Dit was mogelijk, omdat de parken op de dagen van het onderzoek zodanig rustig bezocht werden dat elke bezoeker ondervraagd kon worden. Desondanks was de mate van non-respons enorm hoog: in Park Matilo wilde slechts 16% de onderzoeker te woord staan, voor Park Arentsburgh was dit 21%. Voor beide parken gold dat dit ten eerste het gevolg was van de weersomstandigheden: het was namelijk regenachtig op de dagen van het enquêteonderzoek, waardoor parkbezoekers minder gewillig waren de vragenlijst in te vullen. Een tweede reden kon zijn dat mensen de parken kort bezochten, waardoor het invullen van de vragenlijst relatief veel tijd in beslag zou nemen. Hoewel de bezoektijd niet specifiek getimed is, bleven de bezoekers gemiddeld vijf tot tien minuten in het park. Het invullen van de vragenlijst kostte circa vijf minuten, wat dus ongeveer even lang was als de lengte van het bezoek. Tenslotte was het merendeel van de parkbezoekers een fietser of scooterrijder, waarvan geen enkel individu de vragenlijst wilde invullen.

De vraag is of het aantal afgenomen enquêtes als representatieve steekproef kan gelden voor het totaal van de bezoekers aan de parken op de dagen van onderzoek. Tijdens het observatieonderzoek zijn 247 bezoekers van Park Matilo geteld, waarbij fietsers en scooterrijders niet zijn meegeteld. In totaal zijn 27 enquêtes zijn afgenomen. Bij een steekproef met een betrouwbaarheidsniveau van 95% en een foutenmarge van 5% zouden er echter 151 enquêtes moeten zijn afgenomen, waarmee dit onderzoek dus niet representatief is. Binnen Park Arentsburgh waren 290 bezoekers geteld, waarbij fietsers en scooterrijders niet zijn meegeteld. In totaal zijn 53 enquêtes zijn afgenomen. Zodoende moesten 166 vragenlijsten worden ingevuld, waarmee ook dit onderzoek niet representatief is. Wanneer de fietsers en scooterrijders wel werden meegerekend, dan moesten 244 enquêtes in Park Matilo en 179 enquêtes in Park Arentsburgh zijn afgenomen voor een representatief onderzoek.

Hoewel dus geen algemene conclusies getrokken konden worden, was het onderzoek wel bruikbaar om inzicht te krijgen in het archeologisch publieksbereik van deze parken voor deze groep respondenten.

Hierbij moet vermeld worden dat het mogelijk was dat een respondent een sociaal wenselijk antwoord invulde, waardoor de antwoorden mogelijk niet volledig betrouwbaar zijn. Om dit probleem te weerleggen maakte de onderzoeker zich niet kenbaar als archeoloog. Desondanks kon een oplettende respondent snel achterhalen dat de vragenlijst in het teken stond van archeologie.

3.2.2 Demografisch profiel

Het eerste onderdeel van de vragenlijst bestond uit het demografisch profiel van de respondent: zijn geslacht, leeftijd, postcode en bezoekfrequentie. Net zoals in het observatieonderzoek is ook hier de gegevensindeling van het SCP gehanteerd voor de leeftijdscategorieën. Bezoekers jonger dan 18 jaar konden alleen bevestigd worden wanneer zij in het bijzijn waren van een ouder of voogd.

De postcode werd gevraagd om informatie te winnen over de regio waar de bezoeker vandaan was gereisd. Was het een buurtbewoner, een recreant uit de regio of een buitenland toerist? Tenslotte is de respondent bevestigd over de frequentie waarmee het park bezocht werd. Op basis hiervan kon geanalyseerd worden of de bezoekerswaardering van de parken beïnvloed werd door de bezoekfrequentie.

3.2.3 Motivaties voor bezoek

Ten tweede werd de volgende vraag gesteld: "Wat is de reden dat u Park Matilo/Arentsburgh bezoekt?". Deze vraag is opgesteld aan de hand van het model van J.E. Dillard en D.L. Bates. Zij deden onderzoek naar de motivaties waarmee mensen recreatieve of toeristische uitstapjes maken (Dillard en Bates 2011).

Zij hebben deze motivaties uiteengezet in vier aspecten, namelijk *escape*, *enhancing relationships*, *personal mastery* en *winning*. Elke hoofdcategorie heeft verschillende motivaties, waarvan de toerist of recreant sommige belangrijker acht dan andere. *Escape* beslaat het verlangen uit de dagelijkse sleur te treden, *enhancing relationships* duidt een sociale motivatie aan, waaronder bijvoorbeeld contact met familie, of het ontmoeten van nieuwe mensen. *Personal mastery* motivaties ontstaan vanuit het verlangen om te ontwikkelen op verschillende gebieden en *winning* beslaat het participeren in competities en het gevoel van strijdlust (Dillard en Bates 2011, 260-262).

Van deze vier aspecten zijn alleen de eerste drie in dit onderzoek meegenomen. De vierde (*winning*) moet namelijk in het kader van (sport)competities worden gezien en was daarom niet toepasbaar binnen het onderzoek (Dillard en Bates 2011, 257-259).

Dillard en Bates konden niet elke motivatie volledig binnen één categorie plaatsen. Om dit probleem op te lossen koppelden zij de antwoorden van elke respondent aan een score. Deze score duidde aan hoe belangrijk de respondent de motivatie vond binnen een bepaalde categorie. Zo blijkt "ontspanning" meer samen te hangen met de categorie *escape*, dan met *enhancing relationships* (Dillard en Bates 2011, 260).

Een meer gestroomlijnd onderzoek ontstond door deze verschillende soorten motivaties als basis te gebruiken voor de antwoorden op vraag vijf. Daarnaast leidde dit tot een meer comparatieve dataset, waarbij de twee parken inhoudelijk vergeleken konden worden met elkaar. De antwoorden konden dus gekoppeld worden aan drie verschillende categorieën, waarbij het scoresysteem van Dillard en Bates aan werd gehouden.

De categorie *escape* bevatte zodoende de volgende antwoorden:

- Ontspanning of plezier
- Even weg zijn van het drukke leven
- In een natuurlijke omgeving zijn
- Iets leren over geschiedenis

De categorie *enhancing relationships* bevatte de volgende antwoorden:

- Sociaal contact
- Nieuwe mensen ontmoeten

De categorie *personal mastery* bevatte de volgende antwoorden:

- Sporten
- Mijzelf uitdagen
- Mijn zelfvertrouwen vergroten
- Beter worden in mijn sport of hobby
- Mijzelf ontwikkelen

Onder de assumptie dat een korte vragenlijst een hogere responsegraad zou hebben dan een enquête die lang duurt, moest de vragenlijst zo kort mogelijk zijn. Om die reden werden de motivaties, die Dillard en Bates beschreven hebben, gecombineerd. Het nadeel hiervan was dat dit kon leiden tot het verlies van meer gedetailleerde informatie.

Om inzicht te krijgen in hetgeen dat de respondenten zelf de belangrijkste redenen voor hun bezoek vonden, werden zij gevraagd om hun top drie van prioriteiten aan te geven.

3.2.4 Waarden

Het derde onderdeel stelde de volgende vraag: "Welke waarde(n) heeft dit park voor u?". Deze vraag was opgesteld aan de hand van de waardentypologie van Mason (zie hoofdstuk twee). Door deze typologie te gebruiken werd de dataset comparatief tussen de twee parken.

Wanneer de bezoeker zichzelf niet herkende in één van de aangegeven waarden, dan werd ook de optie gegeven om zelf iets in te vullen. Zodoende kon getest worden of de typologie van Mason standhield in het veld. Ook bij deze vraag werd de vraag gesteld om een top drie van prioriteiten te geven.

Om het de bezoeker makkelijker te maken een representatief antwoord te geven, werd tijdens het enquêteonderzoek korte mondelinge uitleg gegeven van de verschillende waarden. Deze uitleg was expliciet niet op de enquête zelf aangegeven, zodat de bezoeker werd gestimuleerd

eerst zelf een antwoord te bedenken. Deze uitleg werd pas gegeven wanneer duidelijk was dat de bezoeker moeite had met het kiezen van een antwoord.

3.2.5 Vier stellingen

Als laatste werd de respondent gevraagd een mening te geven over vier stellingen die verschillende kwaliteiten van het park besloegen. Een schaal van vijf opties werd aangehouden, welke liep van “Helemaal mee eens” tot “Helemaal mee oneens” (zie de enquêtes in de appendices 3 en 4).

De eerste stelling luidde: “Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar” en besloeg de mate waarin het park de archeologische waarden en zichtbaar had gemaakt.

De tweede stelling luidde: “Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd”. Deze eerste twee vragen tezamen boden inzicht over de mate waarin het park de archeologische waarden “beleefbaar” had gemaakt (zie hoofdstuk twee). Deze term werd niet direct aan de respondent voorgeschoteld, omdat “beleefbaar maken” begrip niet expliciet was. Zodoende zou het begrip op verschillende manieren opgevat kunnen worden, waardoor de mening van de geënquêteerde onduidelijk zou blijven.

De derde stelling luidde: “Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd”, waarmee werd gepeild hoeveel de geënquêteerde daadwerkelijk had geleerd van het bezoek.

Tenslotte luidde de vierde stelling: “Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie krijgen over archeologie”. Het antwoord op deze stelling schetste een beeld van de mate waarin het individu was geactiveerd door het bezoek om aan archeologie deel te nemen.

3.3 Gesprekken met bezoekers

Vroegtijdig in het onderzoek werd duidelijk dat essentiële informatie te winnen was door korte gesprekjes te voeren met de respondenten. Zodoende zijn in Park Matilo tijdens het observatieonderzoek 9 gesprekken gevoerd met bezoekers, in Park Arentsburgh waren dit 8 gesprekken. Deze bezoekers wilden meer weten over de werkzaamheden van de onderzoeker en de archeologische aspecten van het park. In Park Matilo zijn tijdens het enquêteonderzoek 15 gesprekken gevoerd en in Park Arentsburgh kwamen 19 gesprekken tijdens deze onderzoekfase tot stand. Binnen deze gesprekken werden de bezoekers gevraagd hun antwoorden op de vragenlijst te motiveren. De respondenten binnen beide parken gaven vooral een motivatie ten aanzien van de stellingen die in onderdeel vier naar voren kwamen.

Hoofdstuk 4: Resultaten

4.1 Park Matilo

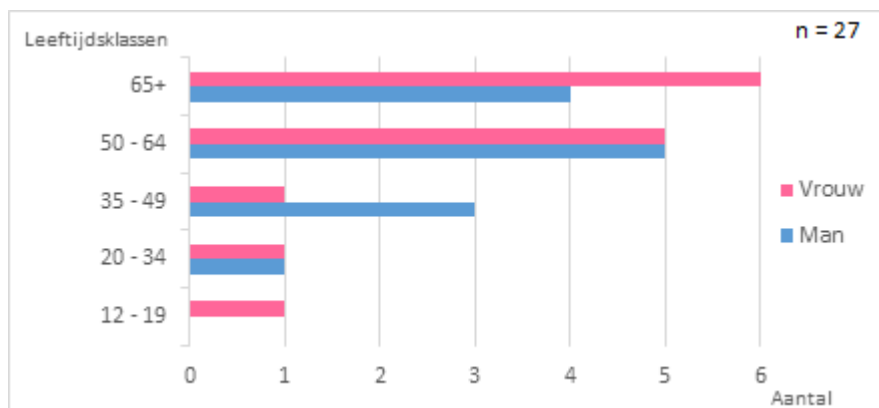
Tijdens het observatieonderzoek zijn in totaal 667 mensen geteld. Hieronder vallen echter ook 392 fietsers en 28 scooterrijders. Het is discutabel of zij als “bezoeker” beschouwd moeten worden, omdat zij het park alleen gebruiken om op een andere locatie te komen. Desondanks zijn zij toch meegenomen in het observatieonderzoek, omdat zij zich wel degelijk in een locatie bevonden waar archeologie zichtbaar is gemaakt en zij daarmee dus in aanraking kwamen.

Verder hebben 27 bezoekers de enquête ingevuld. Hierbij zijn geen fietsers of scooterrijders meegenomen, omdat snel duidelijk werd dat zij geen interesse toonden in het invullen van de vragenlijst. Zoals vermeld in hoofdstuk drie, is het enquêteonderzoek niet representatief voor de bezoekers van Park Matilo.

4.1.1 Demografisch profiel

Enquêteonderzoek

Tijdens het enquêteonderzoek zijn 14 vrouwen en 13 mannen ondervraagd, waarbij de verdeling man-vrouw dus ongeveer gelijk is. Het grootste gedeelte van de respondenten bevindt zich in de leeftijdsgroepen 50-64 en 65+, zij representeerden beide 37%⁴ van het totaal aantal respondenten (zie figuur 11).

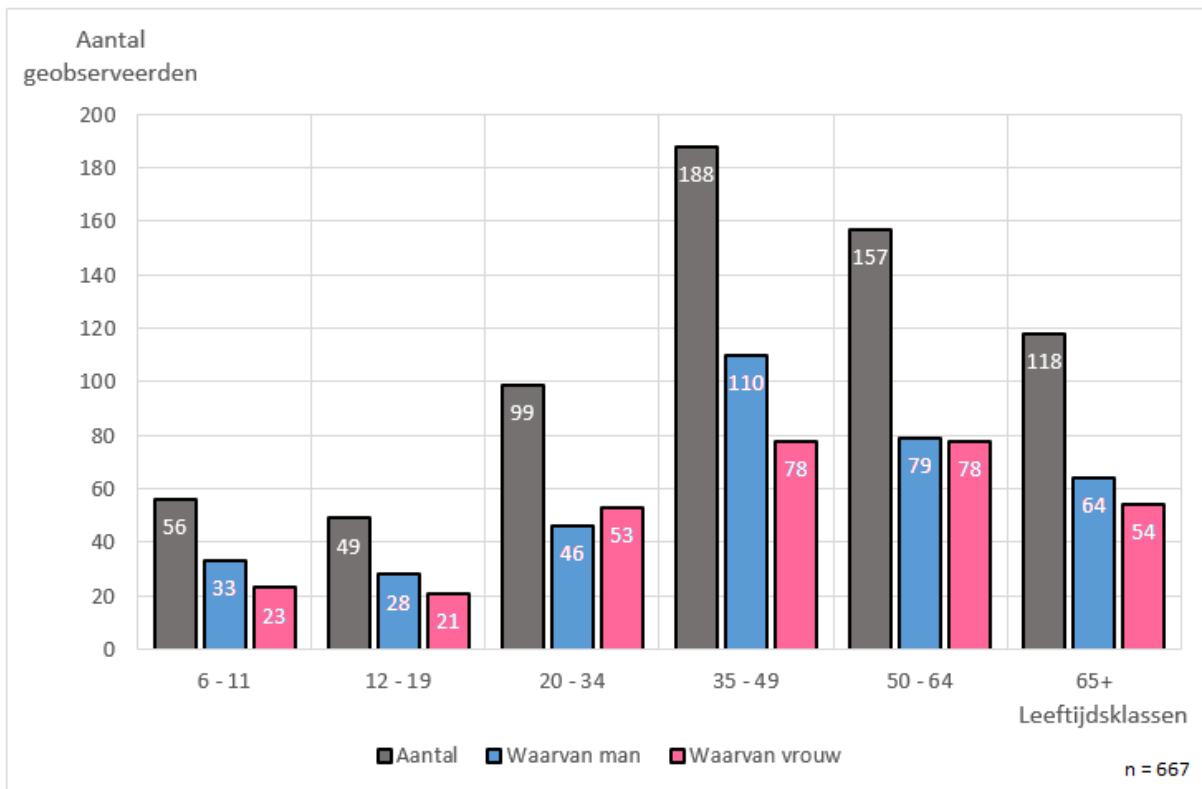

Figuur 11 : de respondenten van de enquête binnen Park Matilo, uiteengezet naar leeftijd en geslacht

Observatieonderzoek

Het observatieonderzoek duidt een andere verdeling aan (zie voor de methodiek hoofdstuk 3). Tijdens dit onderzoek zijn in totaal 667 mensen geteld, waarvan 54% mannelijk en 46% vrouwelijk is. Hierbij is de omvangrijkste categorie de 35-49 jarigen, gevolgd door 50-64 jarigen. De scheve man-vrouw verhouding binnen de leeftijdsgroep 35-49 jarigen valt op door de meerderheid van mannen. De leeftijdsgroep 20-34 jarigen bevat als enige meer vrouwen dan mannen (zie figuur 12).

⁴ Alle percentages in dit hoofdstuk zijn afgerond op een geheel getal, tenzij anders vermeld.

Figuur 12: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Matilo, uiteengezet naar leeftijd en geslacht

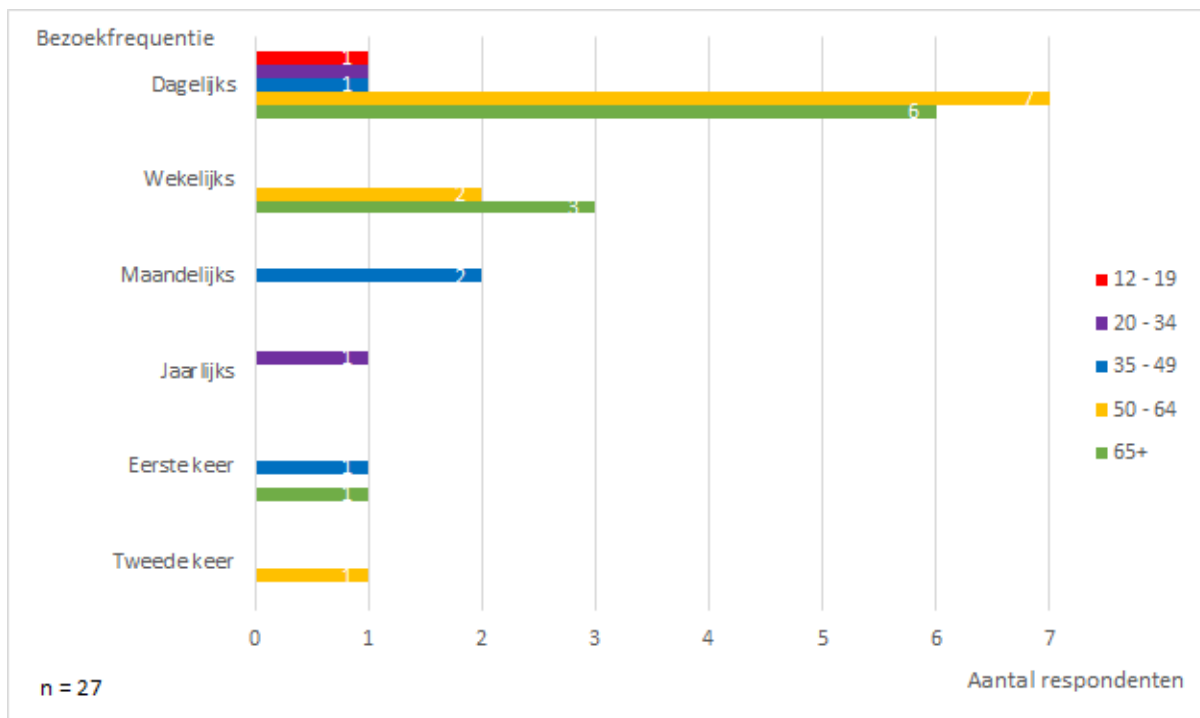
Postcode

Verder blijkt dat Park Matilo voornamelijk gebruikt wordt door buurtbewoners uit het Roodenburgdistrict, dezelfde wijk waar het park midden in ligt. Zij vertegenwoordigen namelijk 63% van het totaal aantal respondenten.

De andere postcodes kunnen samengevoegd worden tot enkele groepen, gebaseerd op de afstand tot het park. Hiervan wonen zes respondenten maximaal twee kilometer van het park vandaan. De andere individuen wonen 4 of 15 kilometer verder, één is een toerist uit Frankrijk en één wilde de postcode niet delen (zie figuur 13).

4.1.2 Hoe wordt het park gebruikt door de bezoekers?

De geënquêteerden vertonen een hoge bezoekfrequentie, waarbij het merendeel dagelijks het park bezoekt. Deze hoge bezoekfrequentie werd door alle leeftijden aangegeven (zie figuur 15). Het is opvallend dat niet alleen de respondenten uit het Roodenburgdistrict frequent het park bezoeken. Behalve de Franse toerist en het individu uit Zoetermeer zijn namelijk alle regio's ook binnen deze groep vertegenwoordigd.

Figuur 13: de bezoekfrequenties van de respondenten van Park Matilo, uiteengezet naar leeftijd

4.1.2.1 Wie toont archeologische belangstelling?

In totaal hebben vier van de 27 mensen (15%) tijdens het enquêteonderzoek aangegeven het park te benutten om iets te leren over geschiedenis. Voor één individu is dit de hoofdfunctie van het park, voor drie andere is dit een nevenfunctie.

Deze groep bestaat uit twee mannen, behorend tot de leeftijden 35-49 en 50-64, en twee vrouwen die ouder zijn dan 65 jaar. Deze groep bestaat uit één toerist uit Frankrijk en drie mensen die in het Roodenburgdistrict wonen. De toerist legde voor de eerste keer een bezoek af, de rest is dagelijks in het park. Zij gebruiken het park ook voor hun ontspanning of plezier, de natuurlijke omgeving, het ontmoeten van nieuwe mensen of om de hond uit te laten.

Voor de overige 23 geënquêteerde bezoekers blijkt dat de aanwezige archeologische informatievoorzieningen binnen het park in feite geen rol speelt in hun bezoek.

Wachttorens beklimmen

In het park zijn een aantal wachttorens aanwezig die een rol spelen in de archeologische informatie die het park te bieden heeft. Tijdens het observatieonderzoek hebben 36 mensen van de in totaal 667 bezoekers de wachttorens beklommen (5,4%, of 14,5% zonder fietsers en scooterrijders meegerekend).

Het is opvallend dat voornamelijk kinderen binnen de leeftijdsgroep 6-11 jaar, waarvan iets meer jongens dan meisjes, het initiatief namen om de wachttorens te beklimmen. Deze 22 kinderen waren in 8 gevallen samen met een volwassene, die de kinderen volgden de wachttorens in te gaan. Geen enkele bezoeker binnen de leeftijdscategorie 35-49 is waargenomen een wachttoren te beklimmen zonder bijzijn van een kind. In de andere 14 gevallen zijn het kinderen die met hun vriendjes de wachttorens gebruikten om te spelen. Gemiddeld bleef men 5 tot 10 minuten in een wachttoren staan.

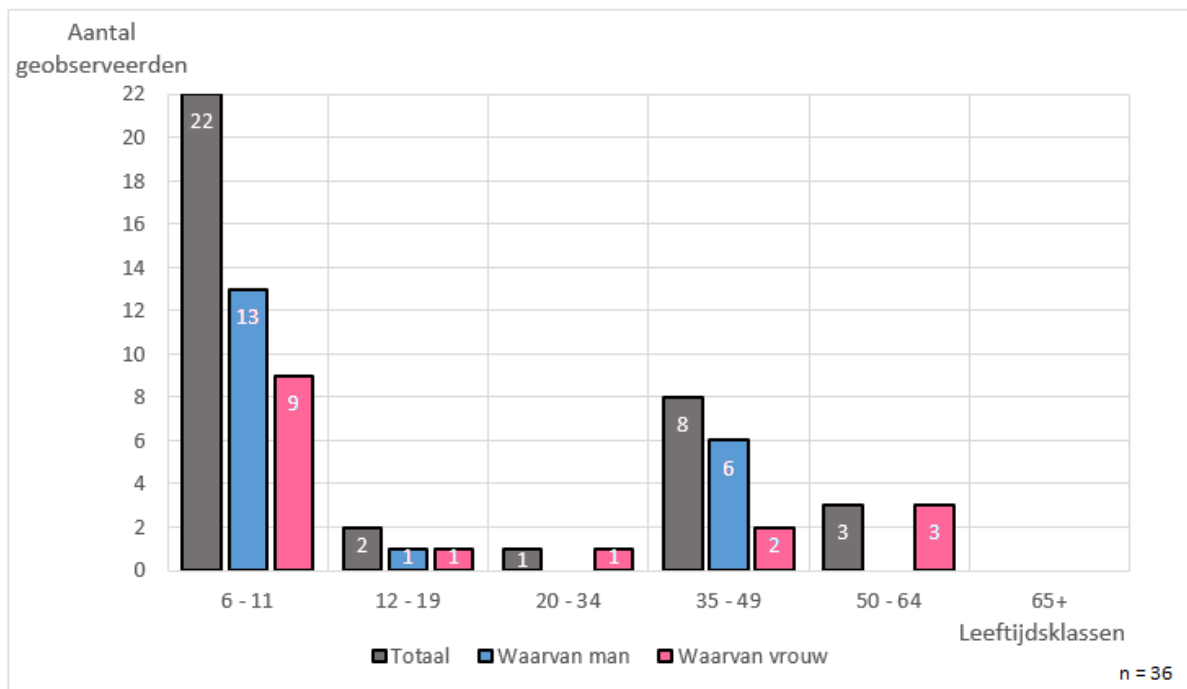
In totaal zijn 8 kinderen gevraagd waarom zij de wachttorens beklommen, hoe vaak zij in het park waren en of ze wisten dat het park een Romeinse geschiedenis had. Hiervan waren vijf een meisje en drie een jongen.

In alle gevallen is het de eerste keer dat deze kinderen in het park waren. Zeven kinderen geven aan dat ze het leuk vonden om te klimmen, één jongen wilde inzicht krijgen in de Romeinse tijd. Zes kinderen wisten dat ooit de Romeinen op de plek van het park waren geweest, omdat zij de informatiebordjes ooit hadden gelezen, maar twee kinderen wisten dit niet.

Enkele bezoekers uit andere leeftijdsgroepen die ook de wachttorens beklommen werden dezelfde vragen gesteld. Zo gaven een jongen en een meisje binnen de leeftijdsgroep 12-19 aan dat zij niet eerder in het park waren geweest. Zij wisten van de Romeinse geschiedenis af, omdat zij de informatieborden ooit hadden gelezen en wilden graag een overzicht van het Romeinse castellum hebben.

Een vrouw binnen de leeftijdsgroep 20-34 was nog niet eerder in het park geweest en was benieuwd wat zich achter de grasberm bevond. Zij wist niet dat het een Romeins park was.

Tenslotte wilden 3 vrouwen van 50 tot 64 jaar tevens graag een blik werpen op het park, om zo een historisch overzicht te krijgen. Dit bezoek was hun eerste keer. Geen bezoekers ouder dan 64 jaar hebben de wachttorens beklommen (zie figuur 14).

Figuur 14: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Matilo dat een wachttoren beklom, uiteengezet naar leeftijd en geslacht

Informatieborden lezen

In totaal hebben 12 mensen een informatiebord gelezen, wat 1,8% van het totaal aantal geobserveerde bezoekers is. Alle bezoekers die de informatieborden lazen, werden gevraagd waarom zij de informatieborden lazen en hoe vaak zij in het park waren.

Twee meisjes in de leeftijdscategorieën 6–11 en 12-19 hadden informatie nodig voor een project op school. Zij kwamen wekelijks in dit park en wisten dat het een Romeinse geschiedenis had. Hun moeder, geschat op de leeftijd 35-49 jaar, hielp hen hierbij.

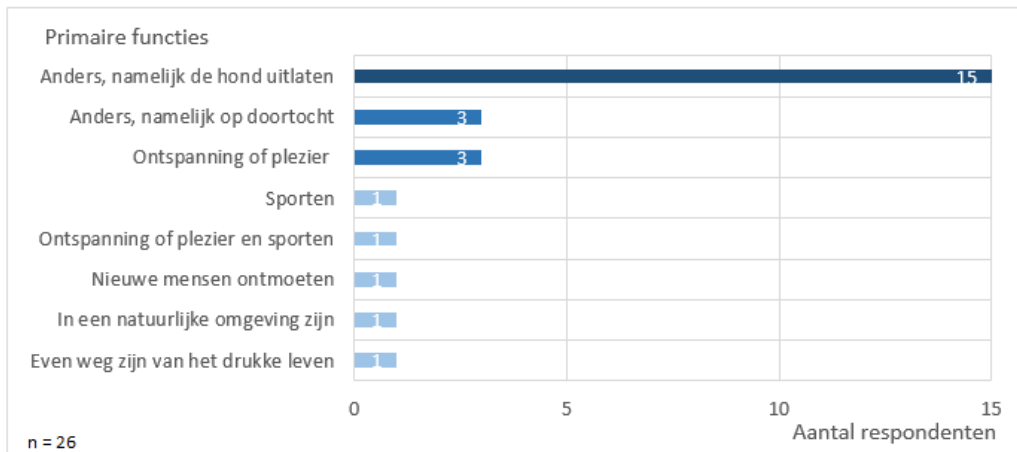
Een man van 35-49 jaar bezocht het park toevallig tijdens zijn wandeling en was niet eerder in het park geweest. Hij las het bord omdat hij interesse had in archeologie.

Een groep van vijf vrouwen binnen de leeftijdscategorie 50-64 en een groep van drie mensen ouder dan 65 jaar liepen de Limes Route, een wandelroute van de ANWB. Zij waren hier allen nog niet eerder geweest, maar wisten dat het een Romeinse geschiedenis had.

4.1.2.2 Wie toont geen archeologische belangstelling?

Enquêteonderzoek

In totaal geven 26 respondenten aan dat voor hen de primaire parkfunctie niet bestaat uit het leren over geschiedenis (96%) (zie figuur 17). Hiervan bezoekt meer dan de helft het park dagelijks. De meerderheid bestaat uit de buurtbewoners van het Roodenburgdistrict, die op middelbare en oudere leeftijd zijn.

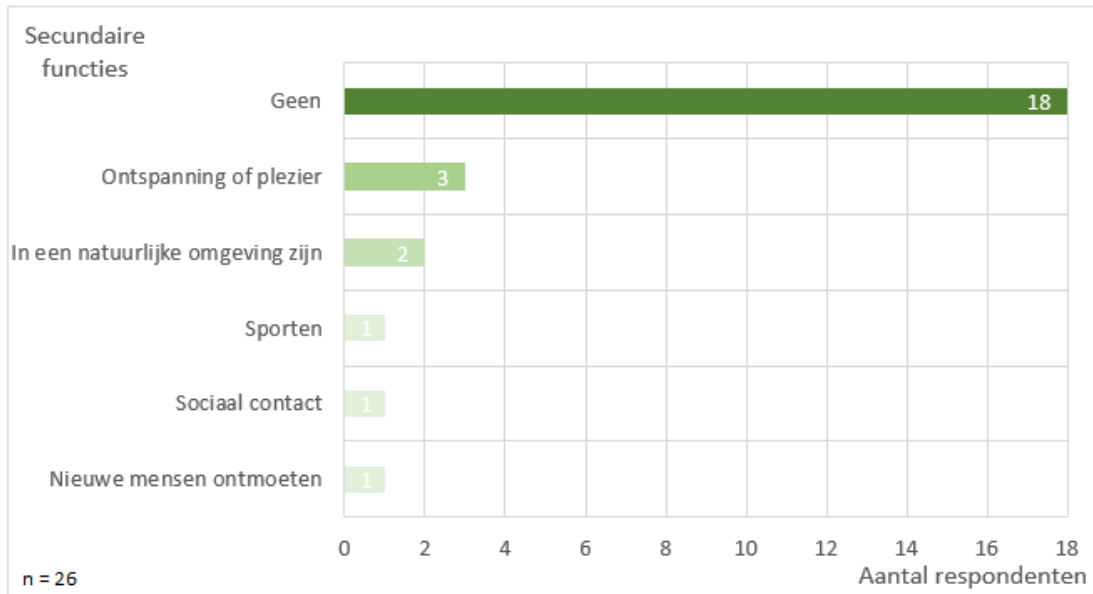
Figuur 15: de primaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Matilo ontleen. Eén respondent gaf aan dat ontspanning of plezier en sporten even belangrijk voor hem zijn

De respondenten zijn gevraagd hun activiteiten in het park onder te verdelen in hetgeen dat zij het belangrijkste vinden (de primaire functies) en de parkfuncties die zij vervolgens het belangrijkste vinden (de nevenfuncties). Op deze manier kan breder in kaart worden gebracht waarvoor het park gebruikt wordt. Daarnaast komt zodoende een waardeoordeel over deze functies tot stand.

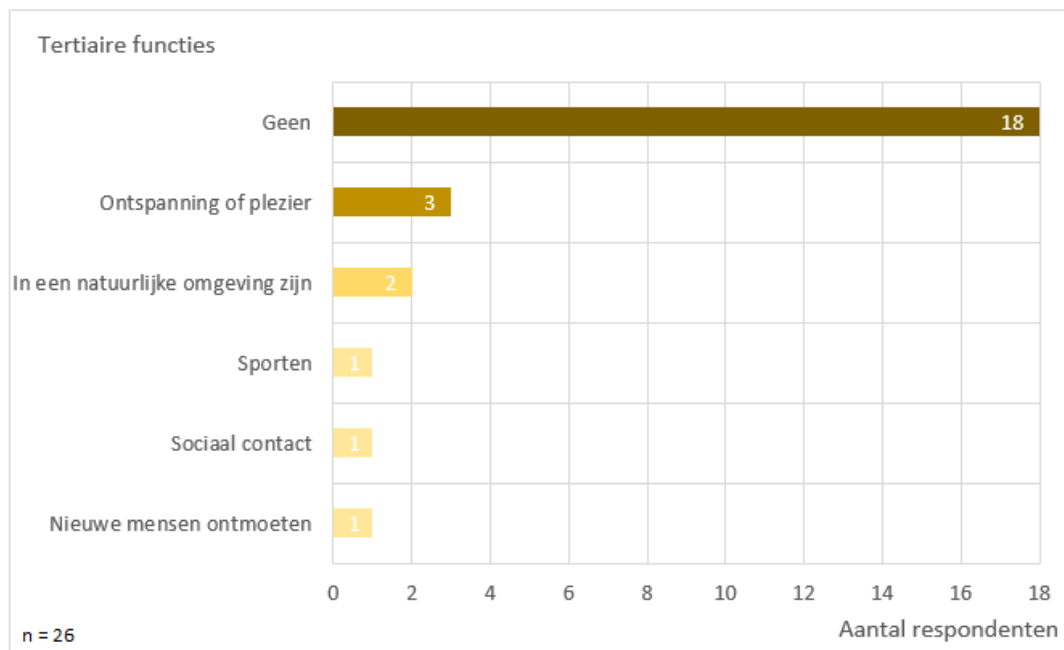
Zo is duidelijk geworden dat de meerderheid van de respondenten Park Matilo primair gebruikt om de hond uit te laten. Dit zijn vooral vrouwen ouder dan 50 jaar die in het Roodenburgdistrict wonen en dagelijks in het park zijn. Daarnaast valt op dat ontspannende en plezierige activiteiten belangrijk worden geacht, voornamelijk door respondenten in de leeftijdsgroep 50-64 jaar.

Nevenfuncties

Het merendeel van de respondenten geeft aan geen secundaire of tertiaire functie toe te schrijven aan het park (zie figuren 18 en 19). Wanneer wel een andere reden voor bezoek wordt aangegeven, dan bestaat deze voornamelijk uit ontspannende of plezierige activiteiten.

Figuur 16: de secundaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Matilo ontleen

Figuur 17: de tertiaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Matilo ontleen

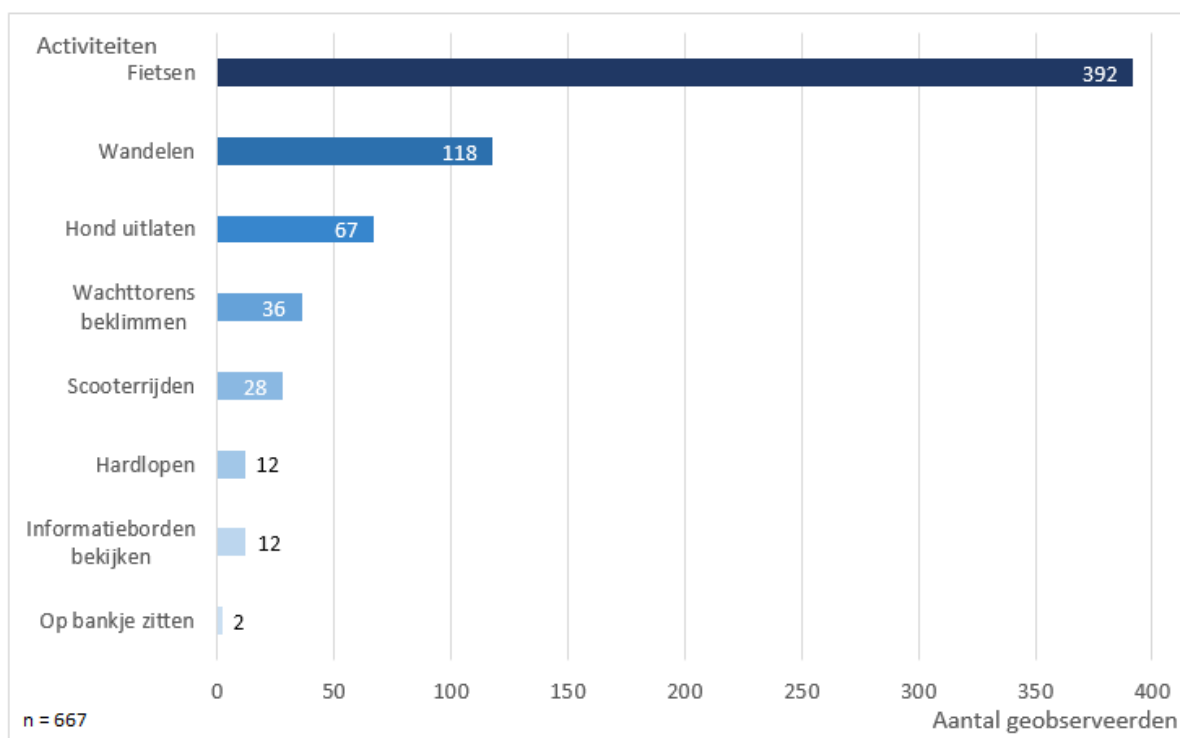
Observatieonderzoek

Het observatieonderzoek geeft een iets ander beeld dan wat hierboven is aangetoond.

Verreweg de meeste bezoekers, namelijk 60%, fietsen door het park om elders te komen (zie figuur 20). Het park biedt namelijk een doorsteek tussen Leiderdorp, Zoeterwoude en het centrum van Leiden, naast alle wijken die om het park heen liggen. Tot deze groep kunnen ook de scooterrijders worden gerekend, in welk geval het aantal dat het park gebruikt voor hun doortocht op 63% komt te liggen.

Deze groep wordt gevolgd door wandelaars, welke 18% van het totaal aantal geobserveerde bezoekers vertegenwoordigen. Zij waren voornamelijk op de zondag aanwezig. De mensen die honden uitlieten zijn de derde grootste groep (10%). Hun aantal is ongeveer gelijk verdeeld over beide dagen van het onderzoek (zie appendix 1).

Tenslotte was op zondag 3 en 10 november een boogschuttersvereniging aanwezig in het park. Het was opvallend dat bezoekers frequent voor vijf tot tien minuten naar deze boogschutters bleven kijken. Deze boogschutters trokken zodoende meer aandacht dan de archeologische informatieborden en wachttorens (zie hieronder). Het totaal aantal bezoekers dat bleef kijken is niet expliciet gemeten.

Figuur 18: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Matilo, uiteengezet per activiteit

4.1.2.3 Wie zijn de nevgroepen?

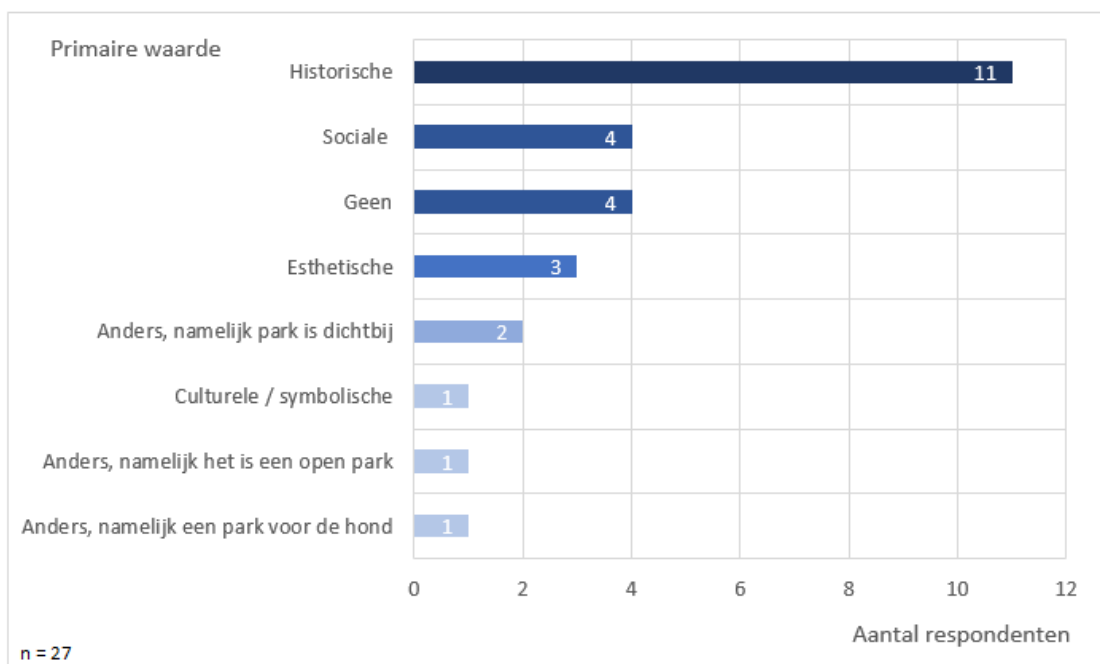
Naast deze hoofdgroepen van middelbare en oudere bezoekers uit het Roodenburgdistrict zijn enkele andere nevgroepen te onderscheiden, die minder dominant in de dataset naar voren komen. Ten eerste is één toerist uit Frankrijk ondervraagd. Hij was 35-49 jaar en kwam met zijn kinderen voor de eerste keer naar het park om iets te leren over geschiedenis. Daarnaast hebben drie bezoekers jonger dan 35 jaar de vragenlijst ingevuld. Zij kwamen allen uit het Roodenburgdistrict en gebruikten het park primair om hun hond uit te laten.

4.1.3 Verbinden de bezoekers een waarde aan het park?

Hechten de bezoekers van Park Matilo een waarde aan het park en hun bezoek en, zo ja, waaruit bestaan die waarden dan? Om deze vragen te beantwoorden is de typologie van Mason voorgelegd aan de geënquêteerde bezoekers (zie hoofdstuk twee en drie).

Uit het onderzoek blijkt dat 85% van de respondenten inderdaad een waarde hecht aan dit park. Slechts vier personen hebben aangegeven hoofdzakelijk geen waarde te verbinden aan het park (de primaire waarde).

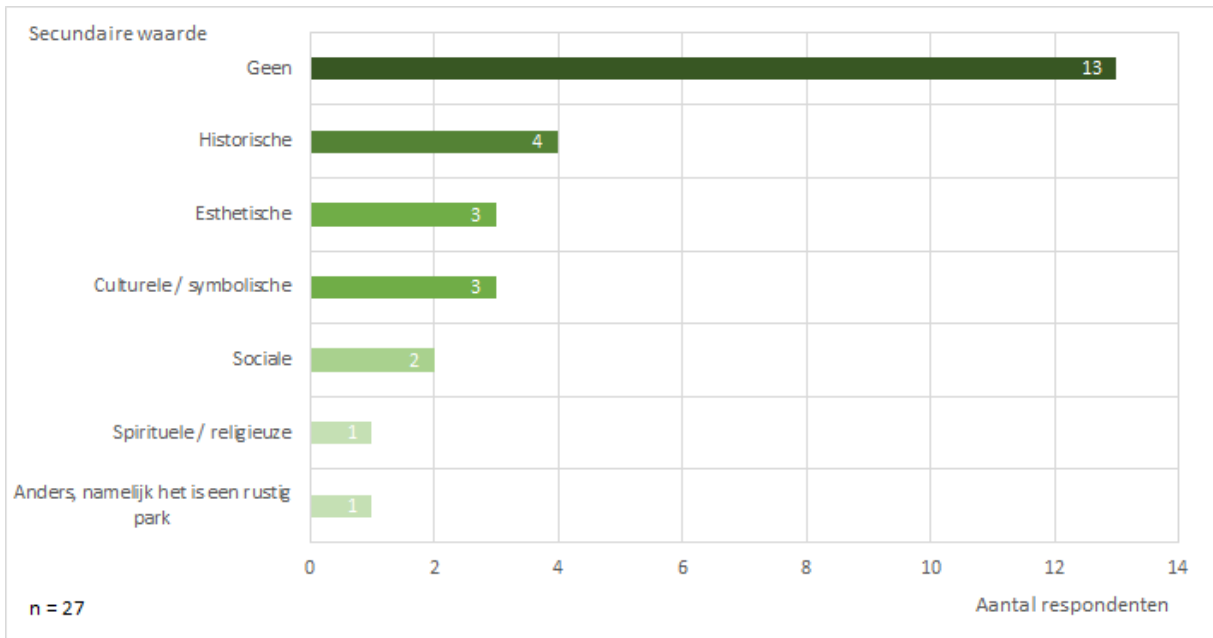
Desondanks geven 4 personen een alternatieve waarde aan dan vermeld staat in de typologie van Mason. Zij geven aan het belangrijk te vinden dat het park dichtbij hun woonhuis is, dat het een open park met veel ruimte is of dat het een fijne locatie is om de hond uit te laten (zie figuur 21).

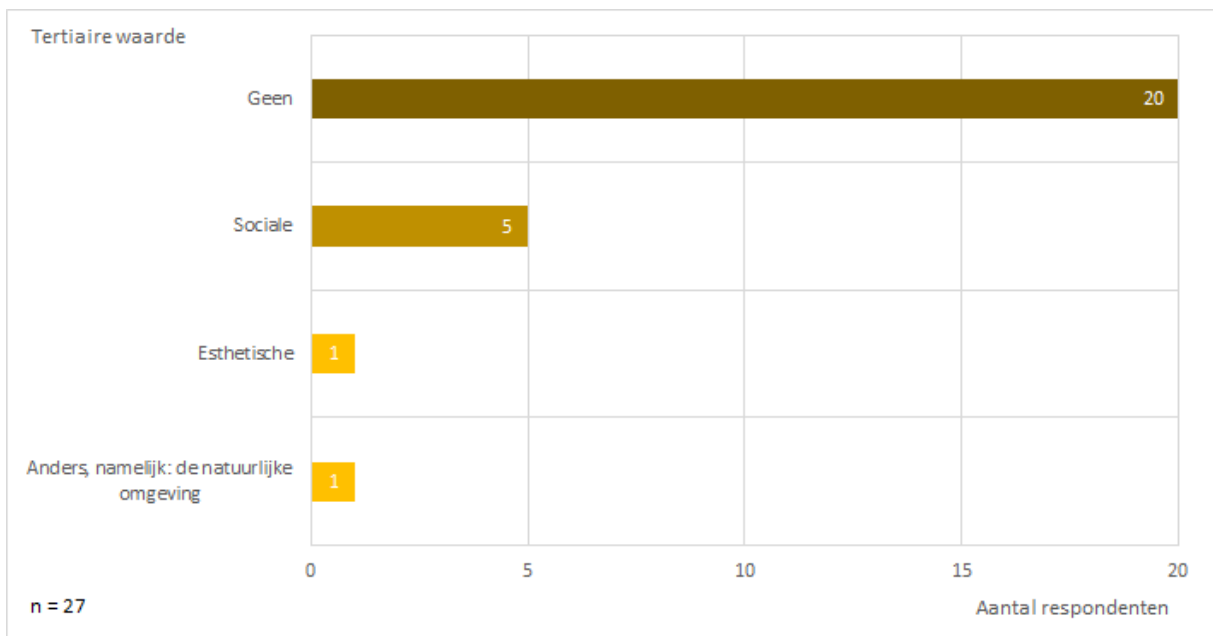
Figuur 19: de primaire waarde die de respondenten aan Park Matilo ontlelen

Nevenwaarden

De respondenten zijn gevraagd welke andere waarden zij aan het park verbinden (de nevenwaarden). De meeste respondenten geven aan geen secundaire of tertiaire waarde te hechten aan het park (respectievelijk 48% en 74%). Respondenten die wel een nevenwaarde hebben opgegeven voelen het meeste voor het recreatieve aspect van het park (zie figuren 22 en 23).

Figuur 20: de secundaire waarde die de respondenten aan Park Matilo ontlelen

Figuur 21: de secundaire waarde die de respondenten aan Park Matilo ontlelen

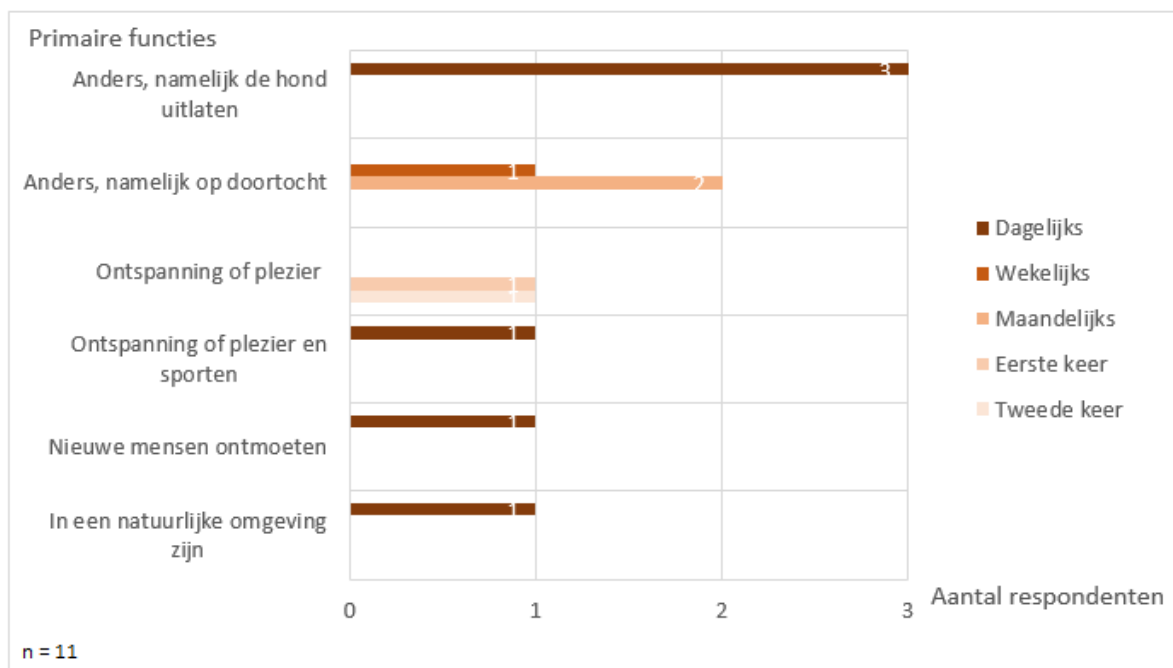
4.1.3.1 Waardenbenoeming: respondentent met archeologische belangstelling

Primaire waarde

Van alle respondentent geeft 41% aan dat het historische aspect hun primaire waarde van het park is. Het merendeel van deze groep kan gekenschetst worden als een vrouwelijke inwoner van het omliggende Roodenburgdistrict, die ouder is dan 65 jaar en dagelijks in het park komt. Zo hebben bijna tweemaal zoveel vrouwen als mannen het historische aspect als primaire waarde opgegeven. Het is opvallend dat geen van deze personen als primaire parkfunctie het leren over de geschiedenis heeft opgegeven. Zij gebruiken het park namelijk vooral om de hond uit te laten, om elders te komen of voor ontspanning en plezier (zie figuur 24).

Naast deze dominante groep zijn ook andere clusters te onderscheiden. Zo speelde een historische parkwaarde ook binnen de leeftijdsgroepen 35-49 en 50-64 een wezenlijke rol. Twee vrouwen die voor de eerste en tweede keer in het park waren zien deze waarde ook als het belangrijkste. Zij bezoeken het park voor ontspanning of plezier en koppelden een primaire historische waarde aan het park. Zij voelen dus blijkbaar een koppeling tussen geschiedenis en ontspanning.

Drie bezoekers die het park enkel voor hun doortocht naar elders gebruiken, geven desondanks het historische aspect als belangrijkste waarde. Zou dit ook gelden voor de vele fietsers en scooterrijders die tijdens het observatieonderzoek zijn waargenomen? Het huidige onderzoek kan hier, door zijn onrepresentatieve aard, geen antwoord op geven.

Figuur 22: respondentent die primair een historische waarde aan het park toekennen, uiteengezet naar primaire functie en bezoekfrequentie

Nevenwaarden

Als secundaire waarde hebben 4 respondenten het historische aspect aangegeven, terwijl geen enkele bezoeker dit heeft aangegeven als tertiaire waarde.

Deze groep bestaat uit drie mannen en één vrouw, verdeeld over de leeftijdscategorieën 20-34, 35-49 en 65+. Hiertoe hoort ook een toerist uit Frankrijk, die iets wilde leren over de geschiedenis. Hij was voor de eerste keer in het park en had als eerste waarde een sociale waarde opgegeven, omdat hij met zijn kinderen een uitje wilde maken. De rest van deze respondenten wonen in het Roodenburgdistrict of het nabijgelegen Zorgcentrum, zij komen allen dagelijks in het park.

4.1.3.2 Waardenbenoeming: respondenten zonder archeologische belangstelling

Het merendeel van de bezoekers (59%) hecht een andere primaire waarde dan een historische aan Park Matilo (zie figuur 25). Binnen deze groep geeft 15% aan dat zij geen waarde hechten aan het park. Dit zijn voornamelijk vrouwen, verdeeld over verschillende leeftijden, die allemaal wekelijks tot dagelijks het park gebruiken om hun hond uit te laten.

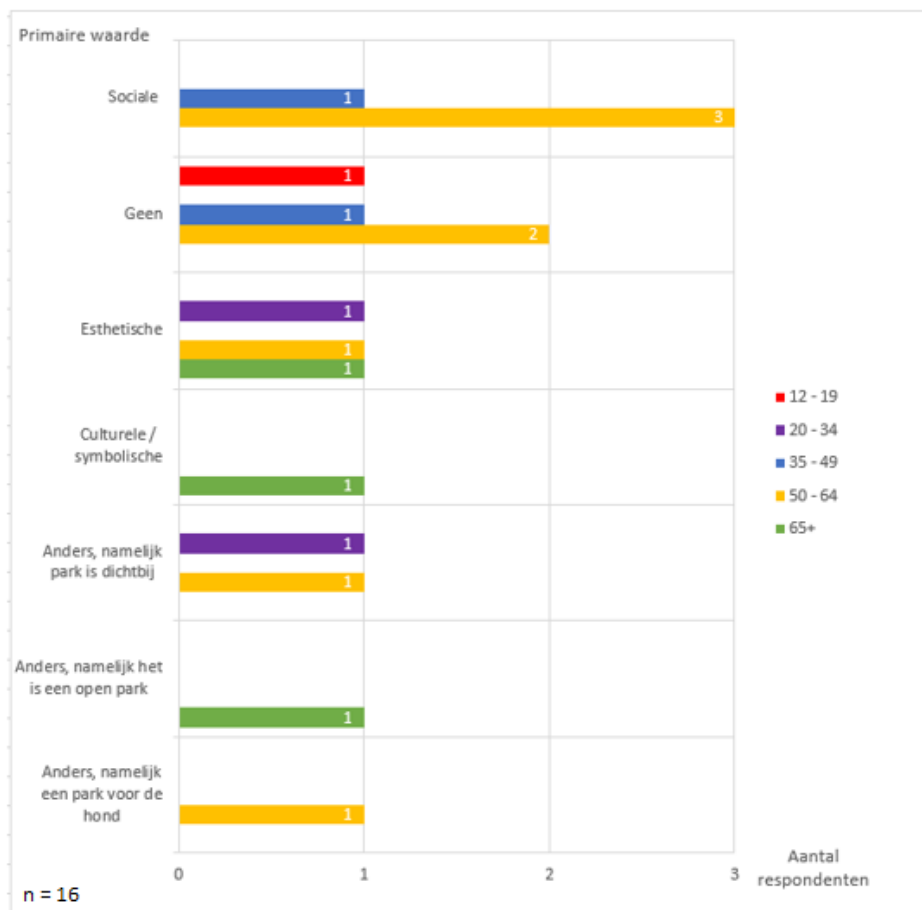
Een sociale waarde wordt door tevens 15% bezoekers binnen deze groep verbonden aan het park. Hiervan is het merendeel een man binnen de leeftijdsgroep 50-64 uit het Roodenburgdistrict. Zij komen dagelijks in het park om de hond uit te laten.

Daarnaast zijn enkele nevensgroepen te onderscheiden. Zo geven enkel mannen, uit verschillende leeftijdsgroepen, het esthetische als primaire waarde aan.

Een culturele of symbolische waarde is aangegeven door één vrouw van 65+.

Tenslotte gaf kleine groep die een andere waarde aan dan vermeld staat op het vragenformulier, zoals de korte afstand tussen het woonhuis en het park.

Het merendeel van de respondenten kan zich niet vinden in meer dan één waarde. Desondanks valt op dat vooral respondenten ouder dan 65 jaar aangeven dat zij een sociale nevenwaarde aan het park hechten.

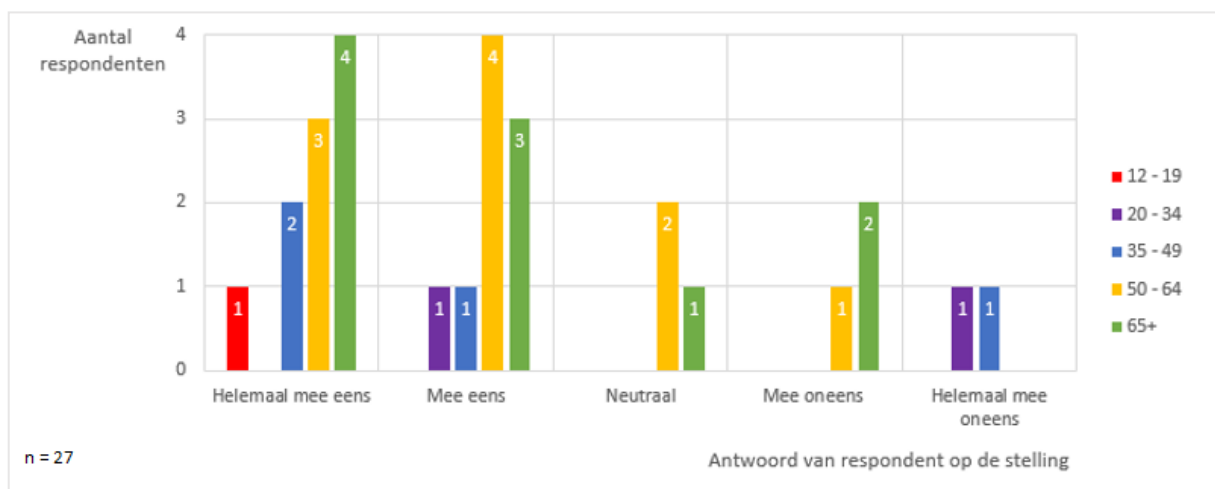

Figuur 23: respondenten die een andere primaire waarde dan een historische aan Park Matilo toekennen, uiteengezet naar leeftijd

4.1.4 Stelling 1: Zichtbaarheid

Op de stelling “Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar” heeft verreweg het grootste aantal van de geënquêteerde bezoekers (zeer) positief geantwoord, namelijk 70% (zie figuur 26). Hoewel deze reactie wordt gedeeld onder alle leeftijden, zijn mannen overwegend positiever dan vrouwen (58% man, 42% vrouw). Deze groep wordt gedomineerd door buurtbewoners, waarvan het merendeel dagelijks in het park komt.

Vijfmaal is een negatief antwoord gegeven en drie personen hadden een neutrale houding tegenover de zichtbaarheid van de archeologie. De toerist was de enige die aangaf iets te willen leren over geschiedenis, maar hij was zeer negatief over de zichtbaarheid hiervan. Door het geringe aantal respondenten is niet vast te stellen of de negatieve respondenten minder frequent het park bezochten.

Figuur 24: de antwoorden van de respondenten van Park Matilo op de stelling “Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar”, uiteengezet naar leeftijd

Gesprekken tijdens onderzoek

Tijdens het enquêteonderzoek zijn 15 informele gesprekken tot stand gekomen met de bezoekers. Hieruit bleek wat deze bezoekers graag wilden zien veranderen in het park, om de zichtbaarheid te verhogen. Een man (50-64 jaar) was het oneens met de stelling en gaf aan dat de bestaande verbeeldingen onvoldoende zichtbaar maakten. Hij wilde meer zien van de Romeinse archeologische vondsten en suggereerde bijvoorbeeld de Romeinse soldatenbarakken zichtbaar te maken. Daarnaast wilde hij meer zien van het archeologische onderzoek en de manier waarop dit was uitgevoerd.

Deze kritiek werd gedeeld door negen andere bezoekers, waarvan vier vrouwen en vijf mannen, allen tussen de 35 en 64 jaar. Hun suggesties bestonden uit het organiseren van archeologische evenementen of het bouwen van een cultureel centrum binnen het park.

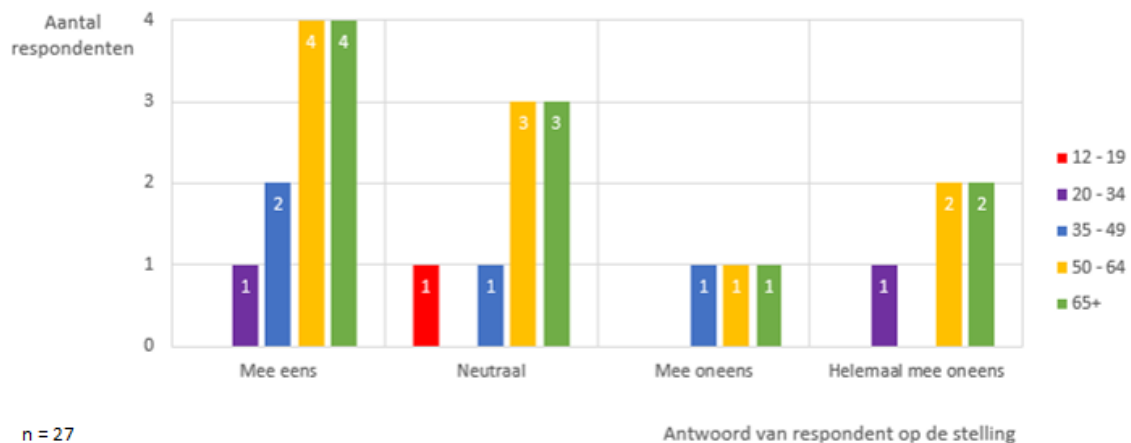
Vijf kinderen (6 – 11 jaar) vertelden het leuk te vinden om te kunnen spelen, zoals zij ook de wachttorens beklommen. Voor hen bestaat de archeologische zichtbaarheid dus uit de mogelijkheid tot interactie met de informatiebronnen.

4.1.5 Stelling 2: Verbondenheid

Op de stelling “Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd” heeft 41% een positief antwoord gegeven, maar niemand blijkt enorm positief hierover te zijn (zie figuur 27). Verder was 11% negatief, terwijl 18,5% zeer negatief was. Tenslotte had 30% een neutrale houding tegenover deze stelling. Deze groepen waren gelijk verdeeld over mannen en vrouwen. Alleen respondenten uit Leiden hebben een (zeer) negatief antwoord gegeven.

Een koppeling bestaat tussen de functie, de waarde en het antwoord op deze stelling dat de respondenten hebben aangegeven. Positieve en neutrale respondenten hebben namelijk vaker aangegeven het park te bezoeken om iets te leren over geschiedenis. Het merendeel van deze groep hecht daarnaast belang aan de historische waarde. Negatieve respondenten komen daarentegen juist niet naar het park om iets te leren over geschiedenis. Het merendeel van deze groep vindt het historische niet de belangrijkste waarde van het park.

De bezoekfrequentie lijkt geen invloed te hebben op de mate van verbondenheid met de Romeinse tijd. De drie groepen (positief, negatief en neutraal) kunnen namelijk niet ingedeeld worden per bezoekfrequentie. Dit kan echter ook het gevolg zijn van het beperkte aantal respondenten.

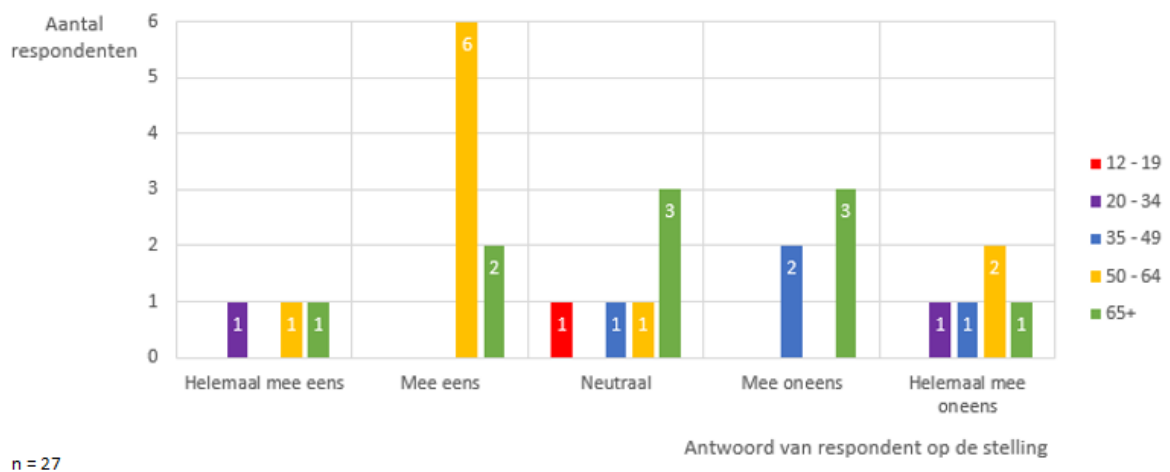
Figuur 25: het antwoord van de respondenten van Park Matilo op de stelling “Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd”, uiteengezet naar leeftijd

4.1.6 Stelling 3: Inzicht

Op de stelling “Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd” hebben bijna evenveel respondenten (heel) positief als (heel) negatief gereageerd (zie figuur 28). De percentages zijn namelijk respectievelijk 41% en 37%. Hierbinnen geven alleen mannen een zeer positief antwoord, de andere groepen zijn ongeveer gelijk verdeeld over beide geslachten. Vooral de leeftijdsgroep 35-49 is negatief; niemand binnen deze groep reageerde positief. Het merendeel van de leeftijdsgroepen 50-64 en 65+ zijn matig positief of matig negatief. Niemand uit deze leeftijdsgroepen heeft een heel positief of negatief antwoord gegeven.

Bijzonder om op te merken is dat de toerist de enige is die primair iets wilde leren over geschiedenis, maar een zeer negatief antwoord op deze stelling heeft gegeven. Drie anderen, die het educatieve aspect als nevenfunctie zien, zijn echter wel positief of neutraal. Niemand die primaire belang hecht aan de historische waarde heeft een zeer positief antwoord op de stelling gegeven. Zij zijn verspreid over een matig positief tot matig negatief antwoord.

Deze stelling biedt een directe link tussen de bezoekfrequentie en het type antwoord op de stelling. Respondenten die (enorm) negatief hebben gereageerd, vertonen namelijk een lagere bezoekfrequentie dan alle anderen.

Figuur 26: het antwoord van de respondenten van Park Matilo op de stelling “Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd”, uiteengezet naar leeftijd

Gesprekken met bezoekers

Op deze stelling reageerde een oudere man (50 - 64 jaar) zeer negatief. Hij vond de teksten op de informatieborden te feitelijk en onpersoonlijk overkomen. Verder had hij liever gezien dat de borden vragen stelden aan de bezoekers, om zodoende mensen zelf te laten nadenken over de (lokale) geschiedenis. Zo dacht hij een hogere mate van kennis genereren.

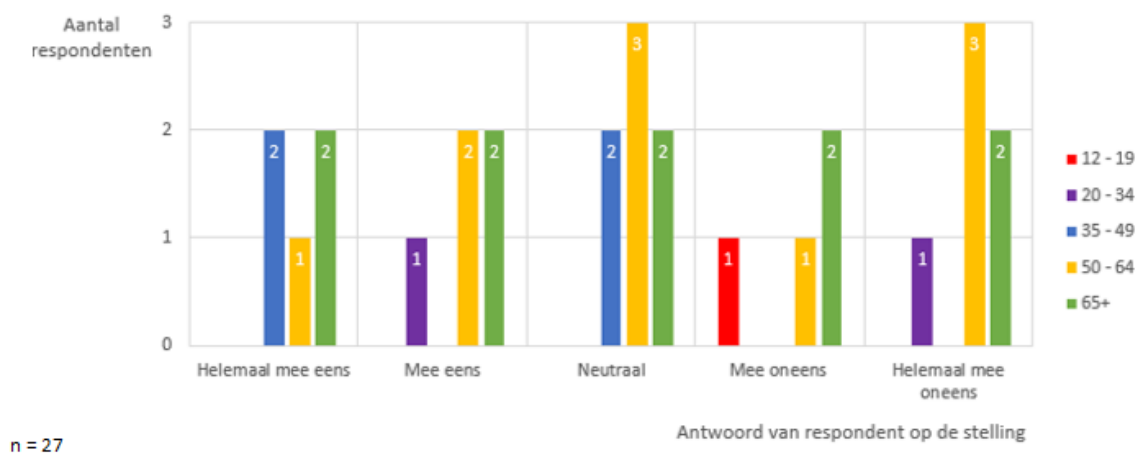
Een vader die met zijn zoon (6 – 11 jaar) een wachttorens beklom was eveneens negatief over de hoeveelheid informatiebronnen. Hij was enthousiast om de wachttorens te beklimmen, maar

vond dat de wachttorenen weinig informatie bood. Geen enkele wachttorenen biedt inderdaad een informatievoorziening, zoals een informatiebordje.

De respondenten stelden regelmatig archeologische inhoudelijke vragen aan de onderzoeker. Wanneer hen informatie werd gegeven over het park en de Romeinse geschiedenis, dan werden zij duidelijk enthousiast en stelden zij aanvullende vragen. Dit waren zowel mensen die voor de eerste keer in het park waren als mensen die dagelijks het park bezochten.

4.1.7 Stelling 4: Interesse

Op de stelling “Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie krijgen over archeologie” hebben evenveel respondenten (heel) positief tot (heel) negatief gereageerd, namelijk 37% van het totaal (zie figuur 29). Een neutraal antwoord is door 26% van de respondenten gegeven, zij vermelden dat zij al interesse in archeologie hadden voordat zij naar het park kwamen. De man-vrouw verdeling was gelijk tussen de verschillende types antwoorden en ook de leeftijden en postcodes zijn gelijk verdeeld over de antwoorden. De bezoekfrequentie lijkt ook niet de houding van de respondenten te beïnvloeden. Dit geldt ook voor de activiteiten waarvoor de respondenten het park gebruikten. Desondanks is het merendeel van de bezoekers die iets wilde leren over geschiedenis of die historie als primaire waarde aangeven positief over deze stelling. Hun interesse was dus verder aangewakkerd door hun bezoek aan het park.

Figuur 27 : het antwoord van de respondenten van Park Matilo op de stelling “Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie krijgen over archeologie”, uiteengezet naar leeftijd

4.2 Park Arentsburgh

Observatieonderzoek

Tijdens het observatieonderzoek zijn in totaal 332 mensen geteld. Hieronder vallen echter ook 42 fietsers. Zoals in de resultatensectie van Park Matilo is besproken, worden zij wel meegenomen in het observatieonderzoek, maar niet in het enquêteonderzoek.

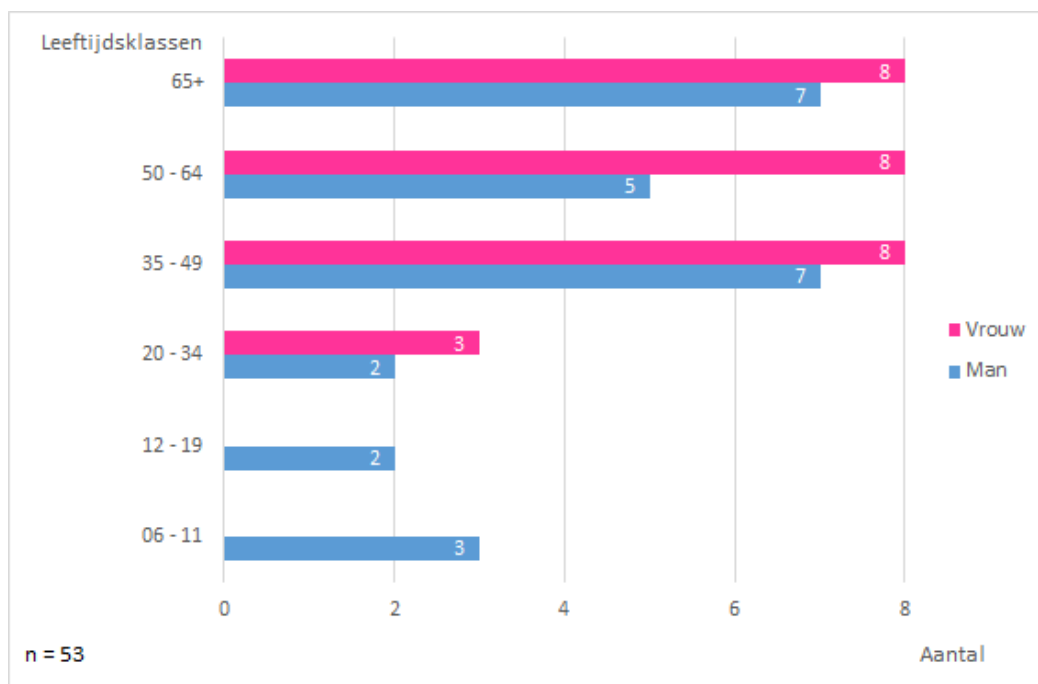
In totaal hebben 53 mensen de vragenlijst ingevuld.

Verder hebben 53 bezoekers de enquête ingevuld. Hierbij zijn geen fietsers of scooterrijders meegenomen, zoals in de resultatensectie van Park Matilo is besproken. Het enquêteonderzoek is niet representatief voor de bezoekers van Park Arentsburgh.

4.2.1 Demografisch profiel

Enquêteonderzoek

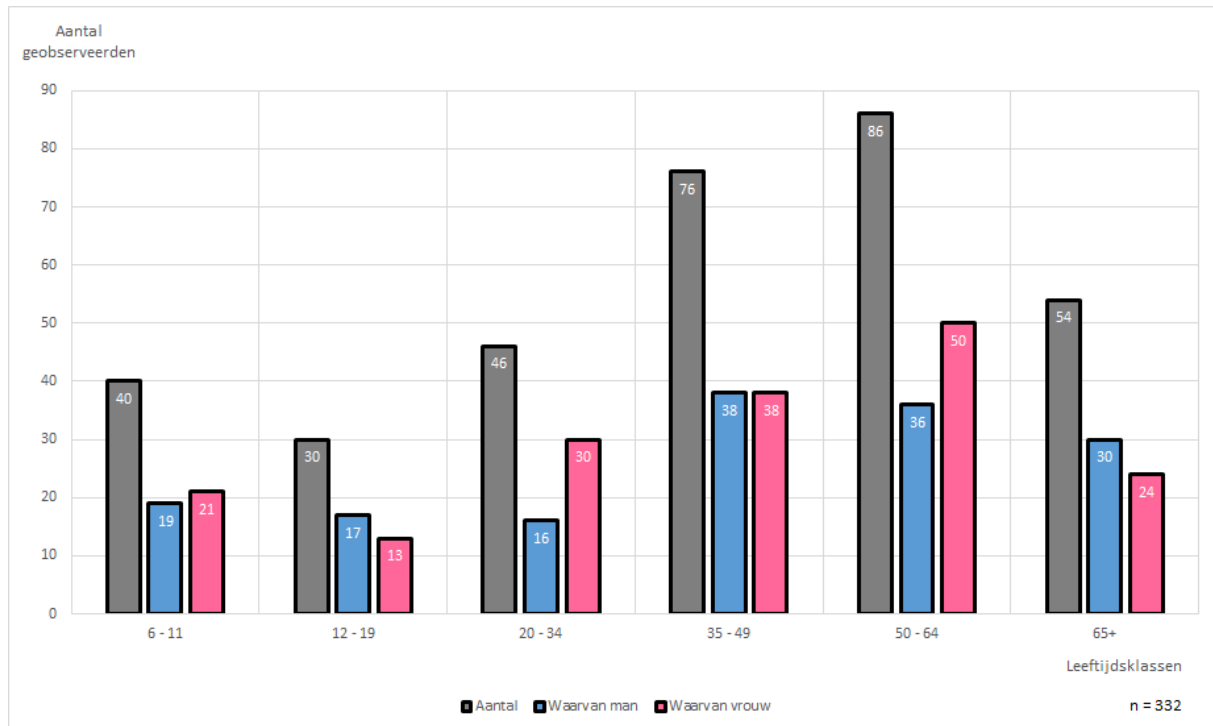
Tijdens het enquêteonderzoek zijn 26 mannen en 27 vrouwen ondervraagd. Hiermee is de man-vrouw verhouding dus vrijwel gelijk. De omvangrijkste leeftijdsgroepen zijn zowel de 35-49 en 65+ jarigen, deze groepen tellen beide 15 respondenten (28%). Deze wordt gevolgd door de leeftijdsgroep 50-64, welke 13 respondenten telt (24,5%).

Figuur 28: de respondenten van de enquête binnen Park Arentsburgh, uiteengezet naar leeftijd en geslacht

Observatieonderzoek

Het observatieonderzoek geeft ongeveer hetzelfde beeld (zie voor de methodiek hoofdstuk 3). Tijdens dit onderzoek zijn in totaal 332 mensen geteld, waarvan 47% mannelijk en 53% vrouwelijk is. Hierbij is de omvangrijkste categorie de 50-64 jarigen, gevolgd door 35-49 jarigen zijn (zie figuur 31). De man-vrouw verdeling is verder ongeveer gelijk, waarbij 47% man is en 53% vrouw. De leeftijdsgroepen vertonen discrepanties in de man-vrouw verdeling. De leeftijdsgroep 20-34 vertoont de meest scheve verdeling, waarbinnen 30% meer vrouwen te vinden zijn.

Figuur 29: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Arensburg, uiteengezet naar leeftijd en geslacht

Postcode

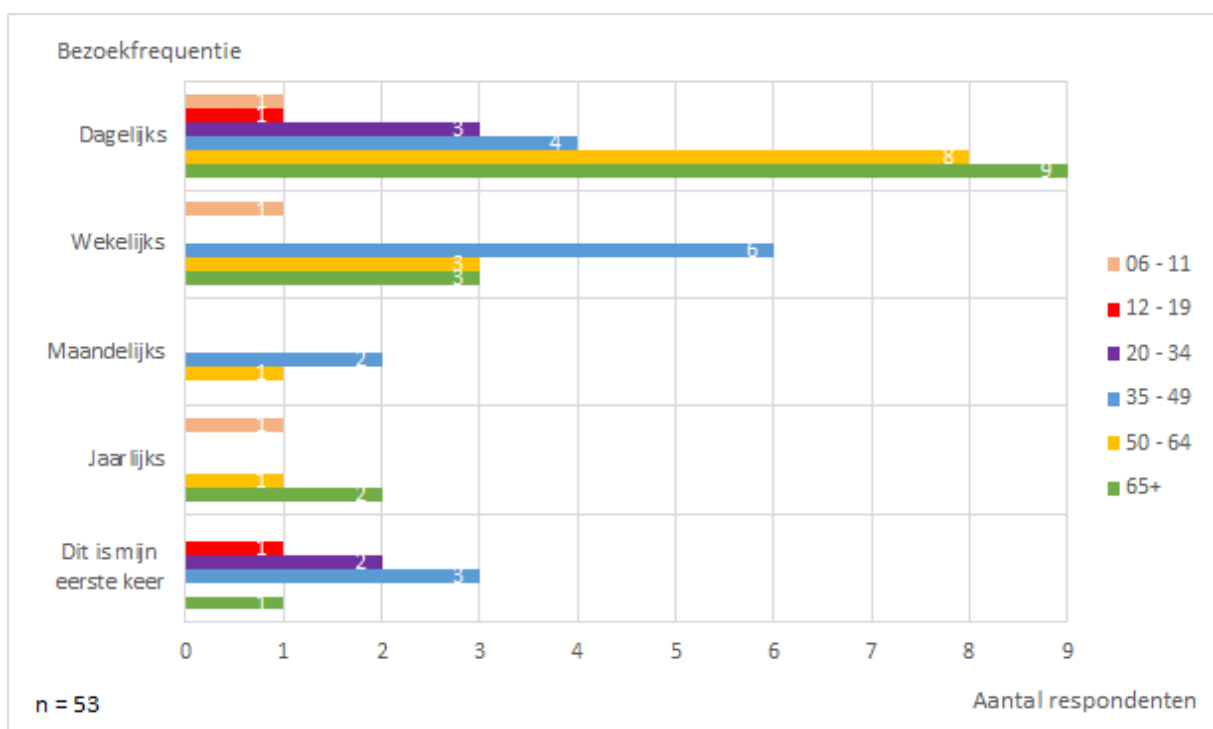
De respondenten waren voornamelijk buurtbewoners uit het district “Wijk 12 Voorburg West”, zij vertegenwoordigen 64% van het totaal aantal geënquêteerden. De andere postcodes kunnen samengevoegd worden tot drie groepen, gebaseerd op de afstand tot het park. Hiervan wonen 15 respondenten binnen een straal van maximaal vijf kilometer van het park vandaan. Tenslotte waren 4 respondenten uit nog verder gelegen locaties gekomen.

4.2.2 Hoe wordt het park gebruikt door de bezoekers?

Bezoekfrequentie

De respondenten bezoeken het park frequent, waarbij ongeveer de helft dagelijks een bezoek aflegt. Deze hoge bezoekfrequentie werd aangegeven door geënquêteerden vanuit alle leeftijden. Verder zijn het vooral de leeftijden 20-34 en 35-49 die het park voor de eerste keer bezoeken (zie figuur 30).

De respondenten van Wijk 12 bezoeken het park het vaakst. Alle bewoners, minus één individu, bezoeken het park namelijk minimaal wekelijks. De bewoners die binnen een straal van maximaal vijf kilometer van park vandaan wonen zijn wijd verspreid over de frequenties dagelijks (33%), de eerste keer (26%) en jaarlijks (20%). De kleine groep uit nog verder gelegen locaties heeft de laagste bezoekfrequentie en is verdeeld over maandelijks, jaarlijks en een eerste bezoek.

Figuur 30: de bezoekfrequenties van de respondenten van Park Arentsburgh, uiteengezet naar leeftijd

4.2.2.1 Wie toont wel archeologische belangstelling?

Enquêteonderzoek

In totaal hebben 7 van de 53 respondenten (13%) aangegeven het park te gebruiken om iets te leren over geschiedenis. Deze parkfunctie is voor drie mensen ook de belangrijkste functie, vier anderen zien dit als een nevenfunctie. De man-vrouw verdeling is nagenoeg gelijk en deze groep respondenten is tevens verdeeld over alle leeftijden. Deze respondenten wonen voornamelijk in Wijk 12. De bezoekfrequenties verschillen van persoon tot persoon.

Voor de overige 46 geënquêteerde bezoekers blijkt dus dat de aanwezige archeologische informatievoorzieningen binnen het park in feite geen rol speelt in hun bezoek.

Observatieonderzoek

In totaal hebben 5 mensen een informatiebord gelezen, wat 1,5% van het totaal aantal geobserveerde bezoekers is. Alle bezoekers die de informatieborden lazen, werden gevraagd waarom zij de informatieborden lazen en hoe vaak zij in het park waren.

Twee mannen en één vrouw waren geïnteresseerd in geschiedenis en wilden graag meer informatie. Zij waren voor de eerste keer in het park. Een jongen van 6 – 11 jaar was met zijn vader ook voor de eerste keer in het park. Zij wilden ook meer informatie over archeologie. Niemand heeft de tekst op de Romeinse mijlpaal gelezen.

4.2.2.2 Wie toont geen archeologische belangstelling?

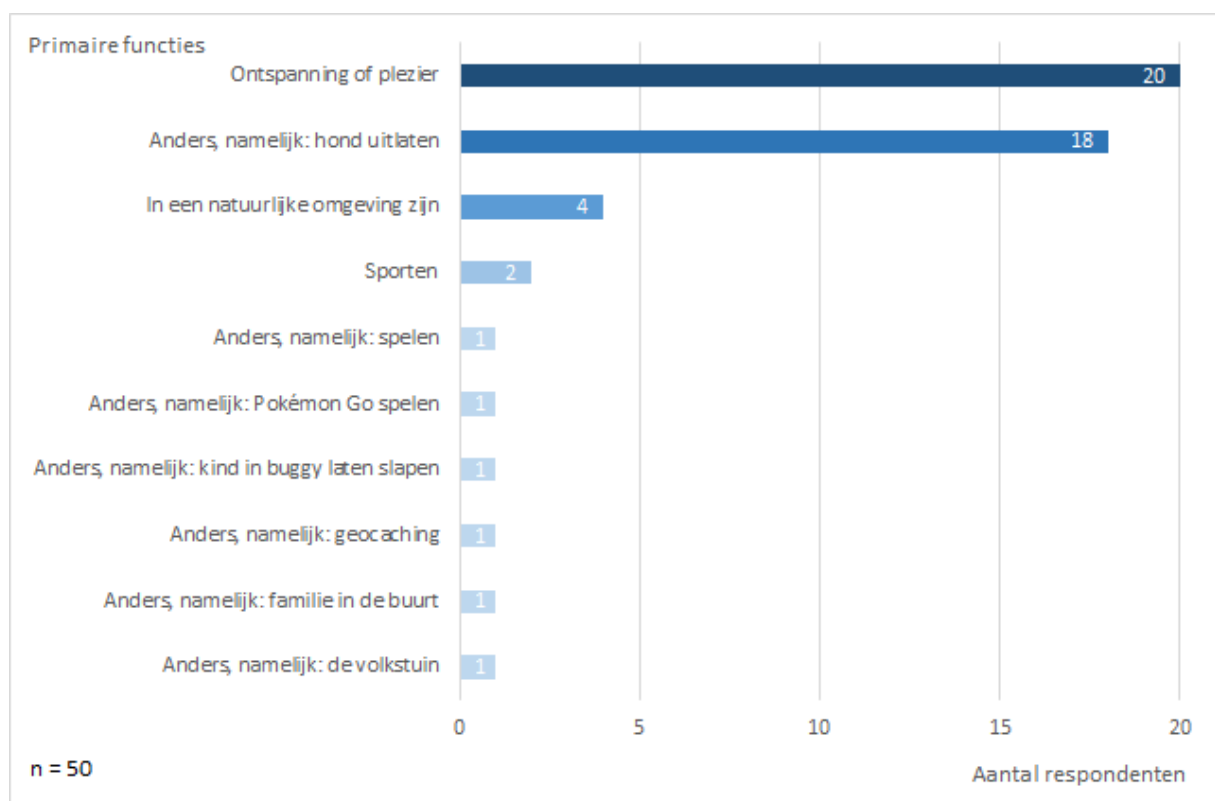
Enquêteonderzoek

In totaal geven 50 respondenten aan dat voor hen de primaire parkfunctie niet bestaat uit het leren over geschiedenis (94%). Hiervan bezoekt ongeveer de helft het park dagelijks. De meerderheid bestaat uit buurtbewoners van Wijk 12, die allemaal ouder zijn dan 35 jaar.

De respondenten zijn gevraagd hun activiteiten in het park onder te verdelen in hetgeen dat zij het belangrijkste vinden (de primaire functies) en de parkfuncties die zij vervolgens het belangrijkste vinden (de nevenfuncties). Op deze manier kan breder in kaart worden gebracht waarvoor het park gebruikt wordt. Daarnaast komt zodoende een waardeoordeel over deze functies tot stand.

Zo is duidelijk geworden dat de meerderheid van de respondenten Park Arentsburgh primair gebruikt voor ontspannende of plezierige functies (zie figuur 31). Dit zijn voornamelijk mannelijke en vrouwelijke buurtbewoners uit de leeftijdscategorie 35-49 jaar. Zij komen dagelijks of wekelijks in het park.

Op de tweede plaats gebruiken de respondenten het park om hun hond uit te laten. Hierbij gaat het om 50-64 en 65+ jarigen uit Wijk 12, die dagelijks in het park zijn.

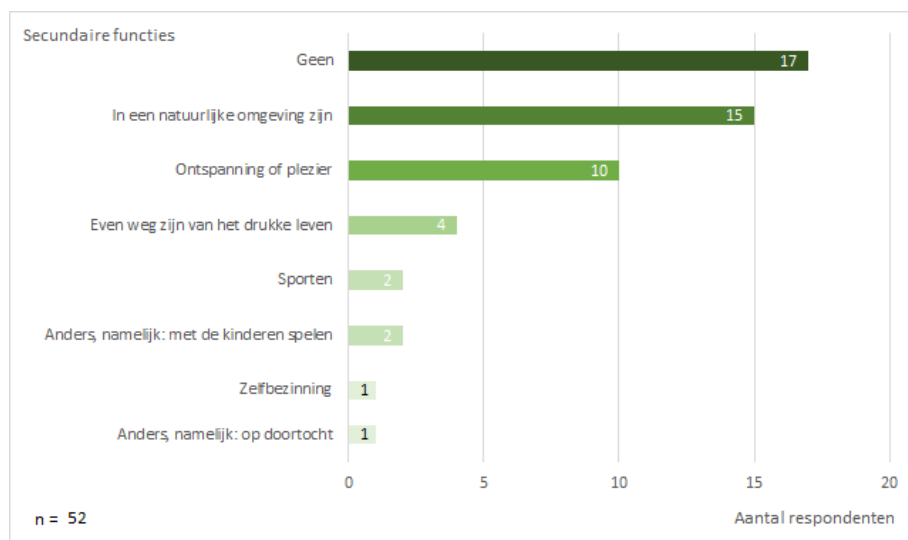

Figuur 31: de primaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Arentsburgh ontleen

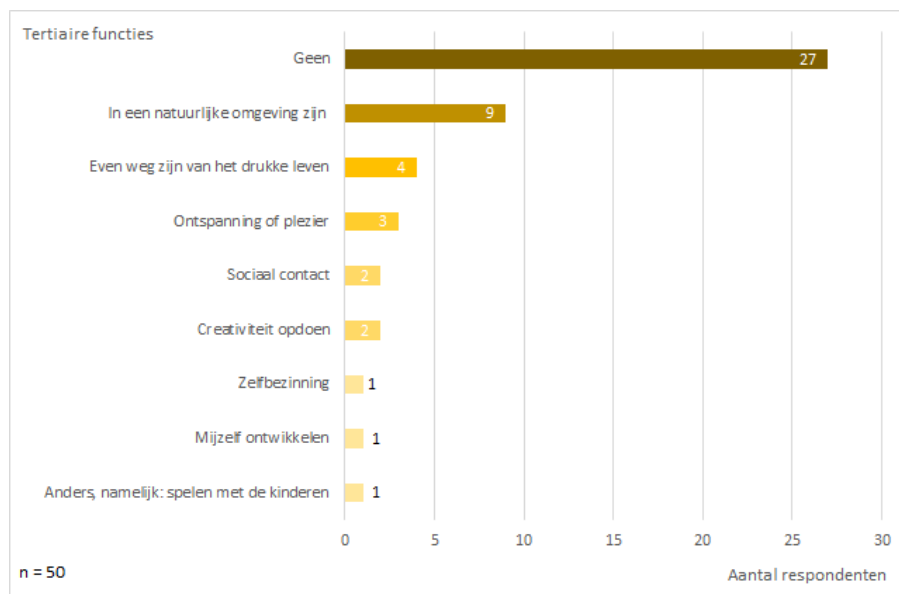
Nevenfuncties

Het merendeel van de respondenten geeft aan geen secundaire of tertiaire functie toe te schrijven aan het park. Wanneer wel een andere reden voor bezoek wordt aangegeven, dan bestaat deze voornamelijk uit de wens om in een natuurlijke omgeving te zijn.

Het valt op dat het park wordt gebruikt door individuele bezoekers om een verscheidenheid aan functies te vervullen. Zo bezoekt een man van 65+ dagelijks het park om in de volkstuin te werken. Een jongen van 6-11 jaar wilt graag spelen en komt wekelijks in het park. Een man van 35-49 jaar komt wekelijks specifiek naar het park om met zijn zoontje *Pokémon Go* te spelen, een spelletje op de telefoon (pokemongo.nl). Tenslotte doen twee individuen aan *geocaching* (hiervan heeft één de vragenlijst ingevuld). Dit is een soort spel waarbij men doosjes probeert te vinden aan de hand van GPS (geocaching.com).

Figuur 32: de secundaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Arentsburgh ontlelen

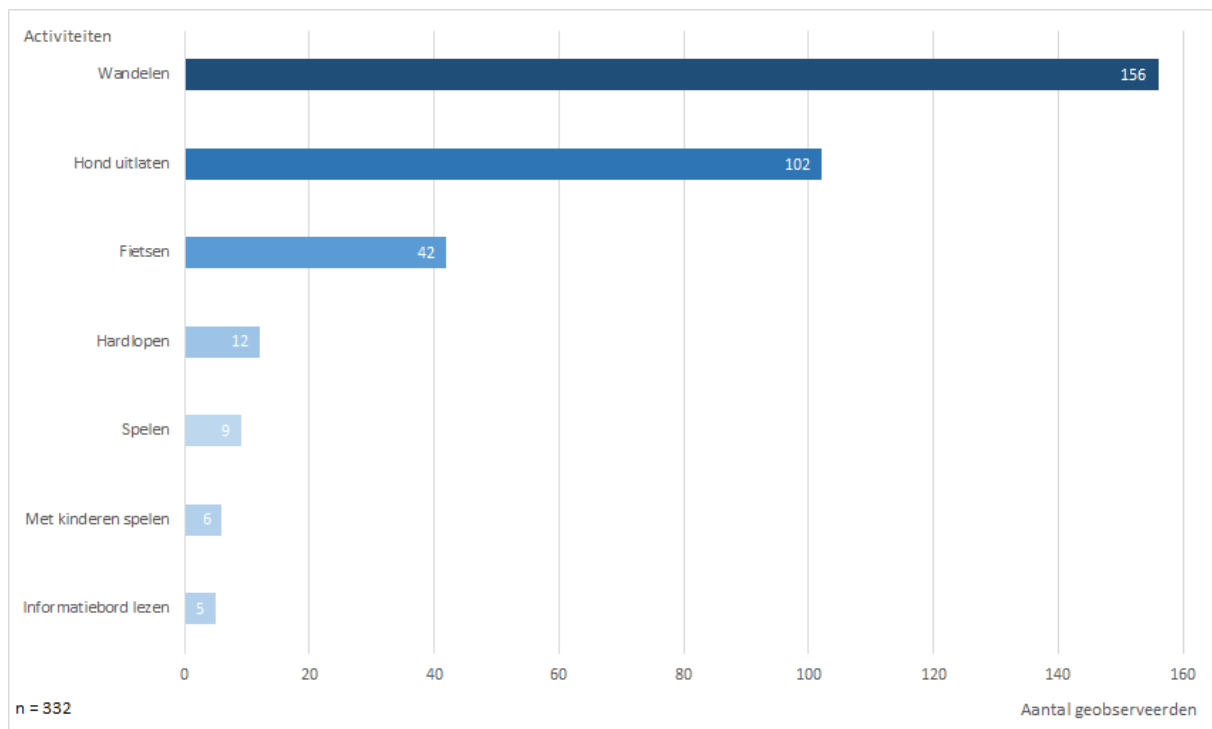

Figuur 33: de tertiaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Arentsburgh ontlelen

Observatieonderzoek

Uit het observatieonderzoek blijkt dat de grootste groep bezoekers het park gebruikt om te wandelen, deze ontspannende activiteit stemt overeen met de resultaten van het enquêteonderzoek (zie figuur 34). Zij vertegenwoordigen 47% van het totaal aantal bezoekers en waren voornamelijk op de zondag aanwezig (zie appendix 2). Deze groep wordt gevolgd door mensen die hun honden uitlaten (31%). Hun aantal is ongeveer gelijk verdeeld over beide dagen van het onderzoek.

Het is opvallend dat het park voornamelijk door gezinnen werd bezocht, hoewel niet exact is bijgehouden om hoeveel gezinnen het hier gaat. Zij gebruiken het park om doorheen te wandelen en om balspellen te doen. Deze gezinnen beklommen daarnaast regelmatig het bergje dat naast de waterzijde lag. Het zou dus gesteld kunnen worden dat deze sportieve activiteit een meerwaarde bood aan hun wandeling over de vlakke paden.

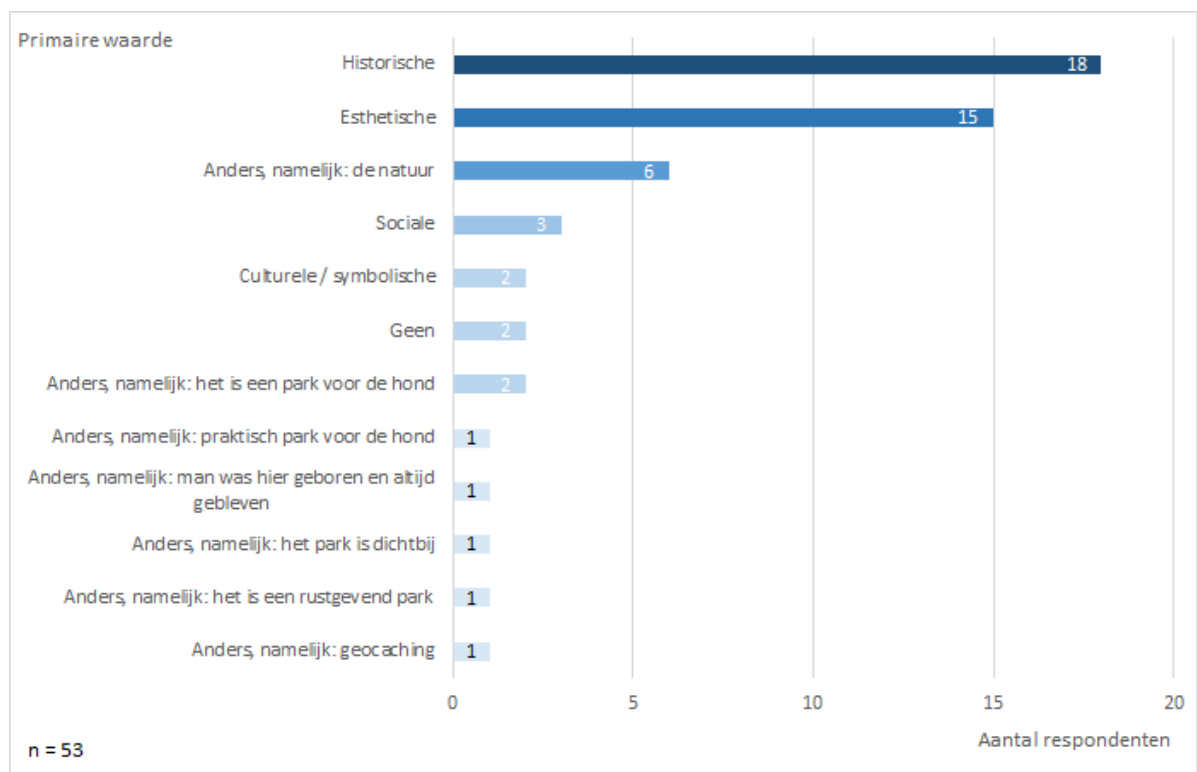
Figuur 34: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Arentsburgh, uiteengezet per activiteit

4.2.3 Verbinden de bezoekers een waarde aan het park?

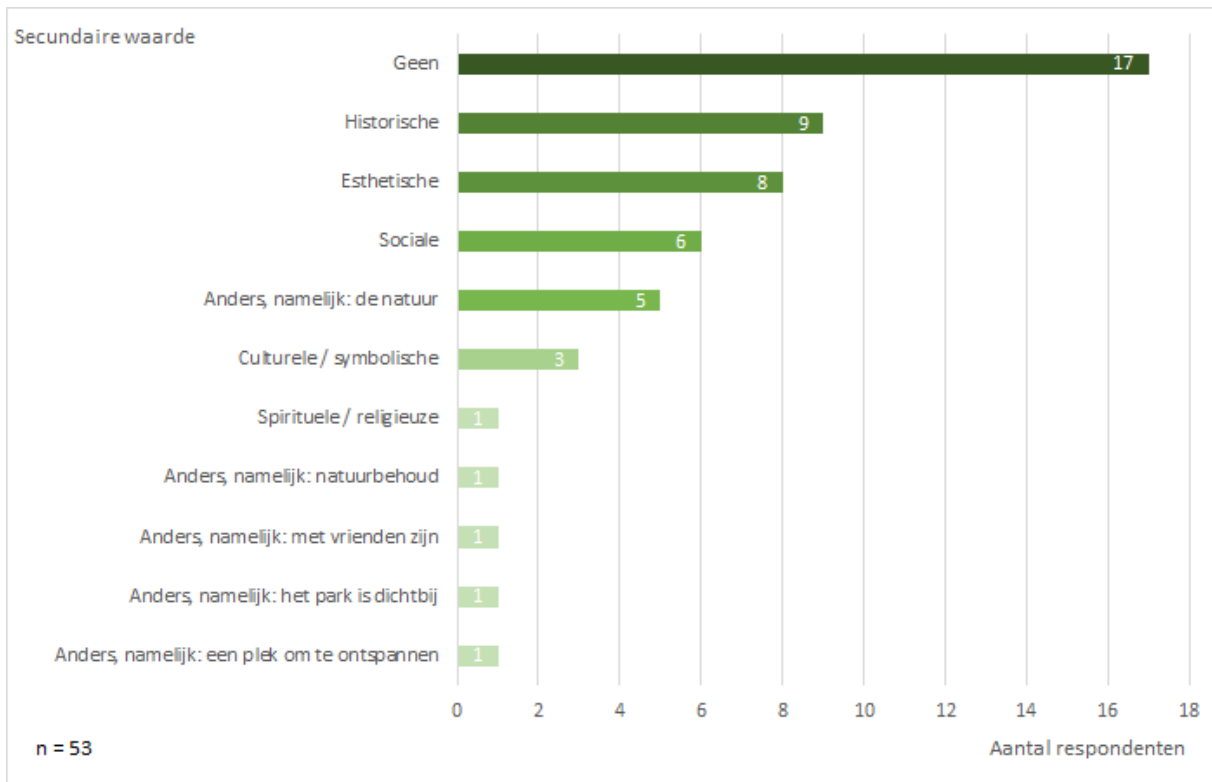
Hechten de bezoekers van Park Arentsburgh een waarde aan het park en hun bezoek en, zo ja, waaruit bestaan die waarden dan? Om deze vragen te beantwoorden is de typologie van Mason voorgelegd aan de geënquêteerde bezoekers (zie hoofdstuk twee en drie).

Uit het onderzoek blijkt dat 96% van de respondenten inderdaad een primaire waarde aan dit park (zie figuur 35). Slechts twee personen hebben aangegeven hoofdzakelijk geen waarde te verbinden aan het park (de primaire waarde). Desondanks geven 13 respondenten een alternatieve waarde aan dan vermeld staat in de typologie van Mason. Het merendeel hiervan vond namelijk de natuur en het behoud hiervan de belangrijkste waarde, een waarde die niet vermeld staat in de typologie van Mason.

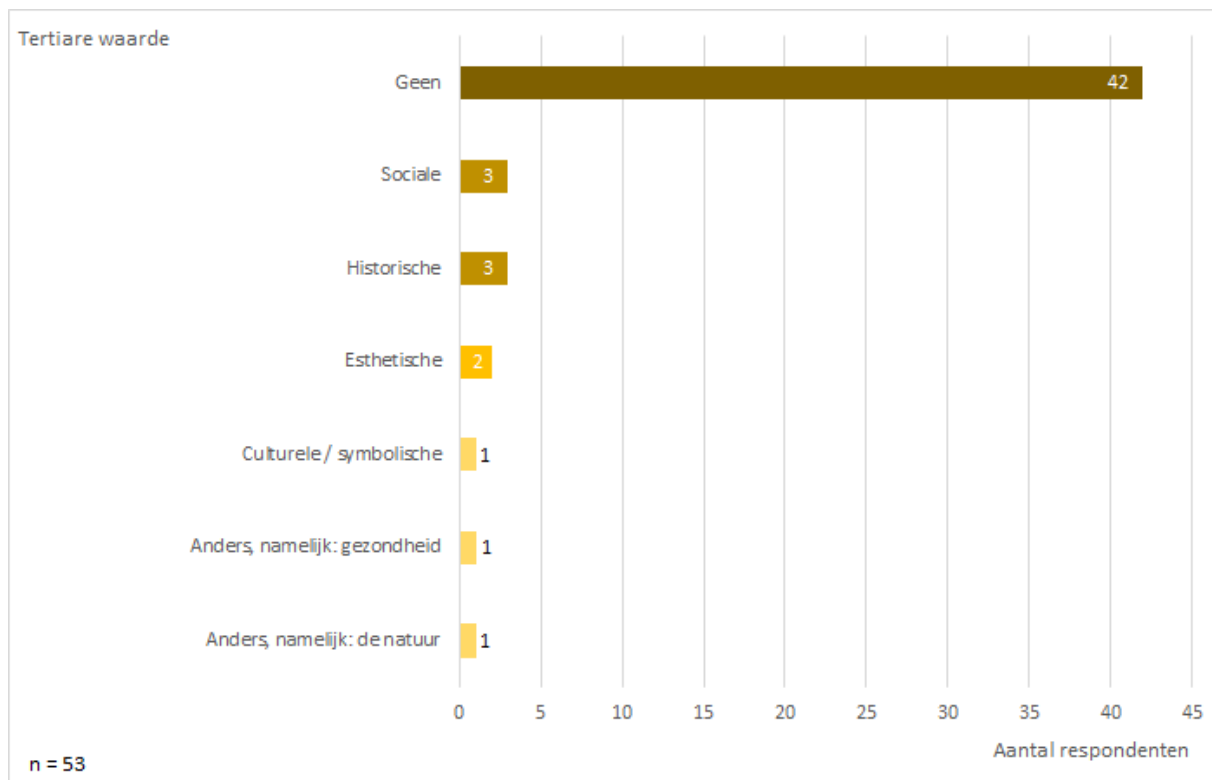
De respondenten zijn gevraagd welke andere waarden zij aan het park verbinden (de nevenwaarden). Het merendeel geeft aan geen secundaire of tertiaire waarde te hechten aan het park (respectievelijk 32% en 79%; zie figuren 36 en 37). Respondenten die wel een nevenwaarde hebben opgegeven voelen het meeste voor de historische en esthetische aspecten van het park.

Figuur 35: de primaire waarde die de respondenten aan Park Arentsburgh ontlelen

Figuur 36: de secundaire waarde die de respondenten aan Park Arentsburgh ontlelen

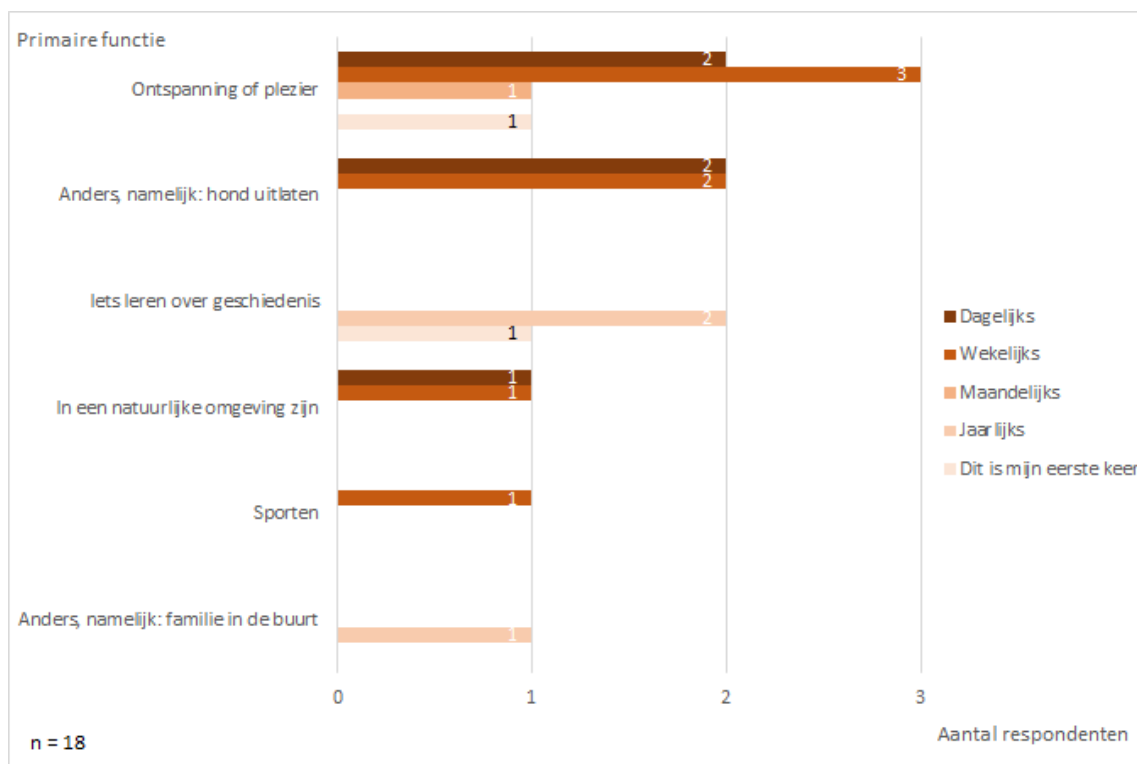
Figuur 37: de tertiaire waarde die de respondenten aan Park Arentsburgh ontlelen

4.2.3.1 Waardenbenoeming: respondentent met archeologische belangstelling

Primaire waarde

Van het totaal aantal respondentent gaf 34% aan dat het historische aspect hun primaire waarde van het park is. Het merendeel van deze groep kan gekenschetst worden als een vrouwelijke inwoner van Wijk 12, die ouder is dan 50 jaar en minimaal wekelijks in het park komt. Zo hebben tweemaal zoveel vrouwen als mannen het historische aspect als primaire waarde opgegeven. Zij gebruiken het park voornamelijk voor ontspanning of plezier, of om de hond uit te laten (zie figuur 38).

Naast deze dominante groep zijn ook andere clusters te onderscheiden. Zo geven alle leeftijdsgroepen, behalve 12-19 jarigen, ook primair een historische waarde aan. Het valt op dat alle bezoekfrequenties deze waarde hebben aangegeven, terwijl voornamelijk respondentent met een lage bezoekfrequentie iets wilde leren over geschiedenis. In totaal hebben 7 respondentent die het park primair gebruikten voor ontspanning of plezier ook aangegeven primair een historische waarde aan het bezoek te koppelen.

Figuur 38: respondentent die primair een historische waarde aan het park toekennen, uiteengezet naar primaire functie en bezoekfrequentie

Nevenwaarden

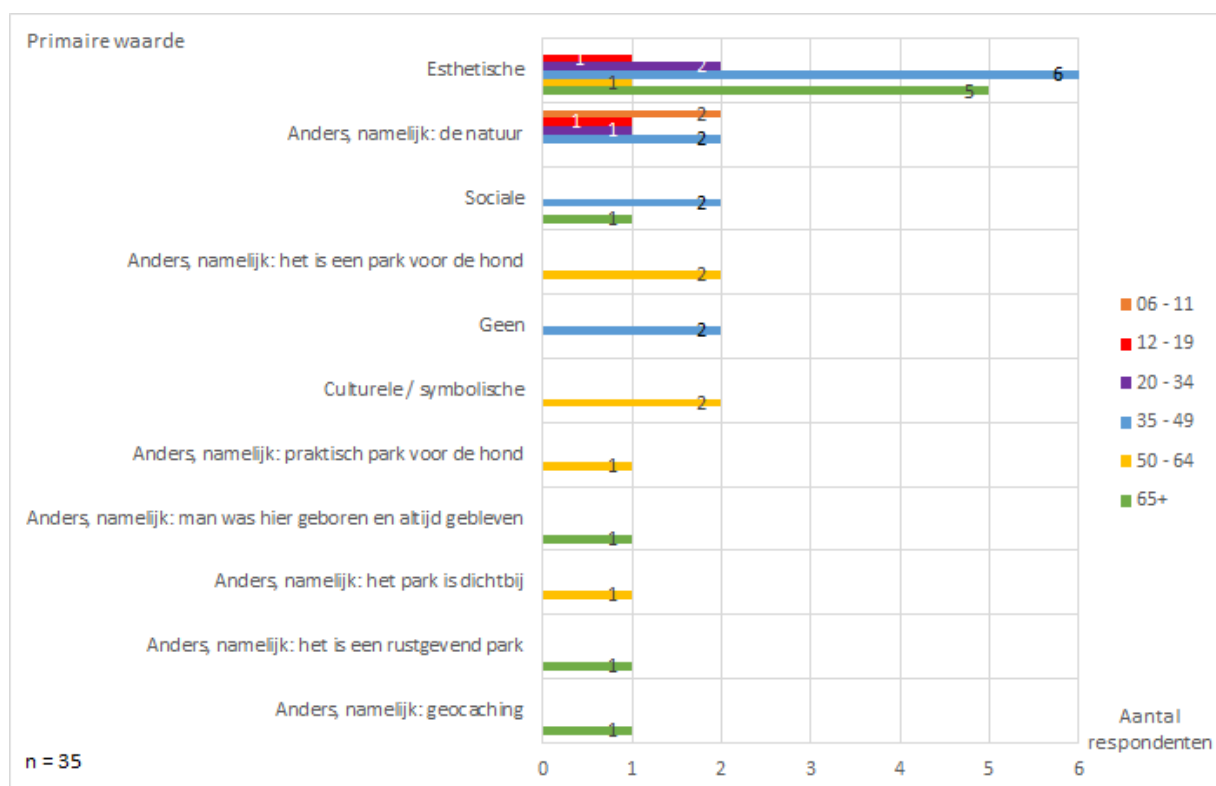
Als secundaire waarde hebben 9 mensen historische aspect aangegeven, voor 3 mensen is dit de tertiaire waarde. Hiervan is het merendeel een mannelijke bewoner van Wijk 12, verdeeld over alle leeftijdscategorieën boven de 20 jaar. Een individu uit Voorburg bezoekt het park voor de eerste keer, terwijl alle anderen dagelijks in het park zijn. Zij gebruiken het park vooral om de hond uit te laten.

4.2.3.2 Waardenbenoeming: respondentent zonder archeologische belangstelling

Primaire waarden

Het merendeel van de bezoekers (66%) hecht een andere primaire waarde dan een historische aan Park Arentsburch. Binnen deze groep geven de meeste respondenten (28%) aan dat zij primair het esthetische aspect van het park belangrijk vinden. Dit zijn ongeveer evenveel mannen als vrouwen, voornamelijk behorende tot de leeftijdsgroepen 35-49 en 65+. Zij wonen allemaal dichtbij het park en het merendeel is dagelijks in het park. Zij gebruiken het park vooral voor ontspanning of plezier of om de hond uit te laten (zie figuur 39).

Daarnaast is het opvallend dat geen respondenten ouder dan 50 jaar aangeven dat zij belang hechten aan de natuurlijke omgeving van het park. Slechts twee respondenten hechten geen waarde aan het park (4%). Dit zijn twee mannen in de leeftijdscategorie 35-49 jaar.

Figuur 39: respondenten die een andere primaire waarde dan een historische aan Park Matilo toekennen, uiteengezet naar leeftijd

Nevenwaarden

Het merendeel van de bezoekers kan zich niet vinden in meer dan één waarde. Desondanks zijn kleinere clusters van nevenwaarden te onderscheiden.

De belangrijkste nevenwaarde voor deze respondenten is het esthetische, wat door evenveel mannen als vrouwen is aangegeven. Zij behoren vooral tot de leeftijdsgroep 50-64, bezoeken het park voornamelijk wekelijks en wonen vooral in Wijk 12.

Deze waarde wordt opgevolgd door de sociale waarde, die vooral voor vrouwen belangrijk is. Alle leeftijdsgroepen behalve respondenten ouder dan 50 jaar hebben deze nevenwaarde aangeduid. Het is opvallend dat hiervan een relatief grote groep (33%) voor de eerste keer het park bezocht.

Tenslotte bestaat de derde grootste groep nevenwaarden uit het natuurlijke aspect, wat alleen door respondenten ouder dan 35 jaar is aangegeven. Het is dus opvallend dat de oudere respondenten de natuur niet als primaire waarde zien, maar wel als een nevenwaarde.

4.2.4 Stelling 1: Zichtbaarheid

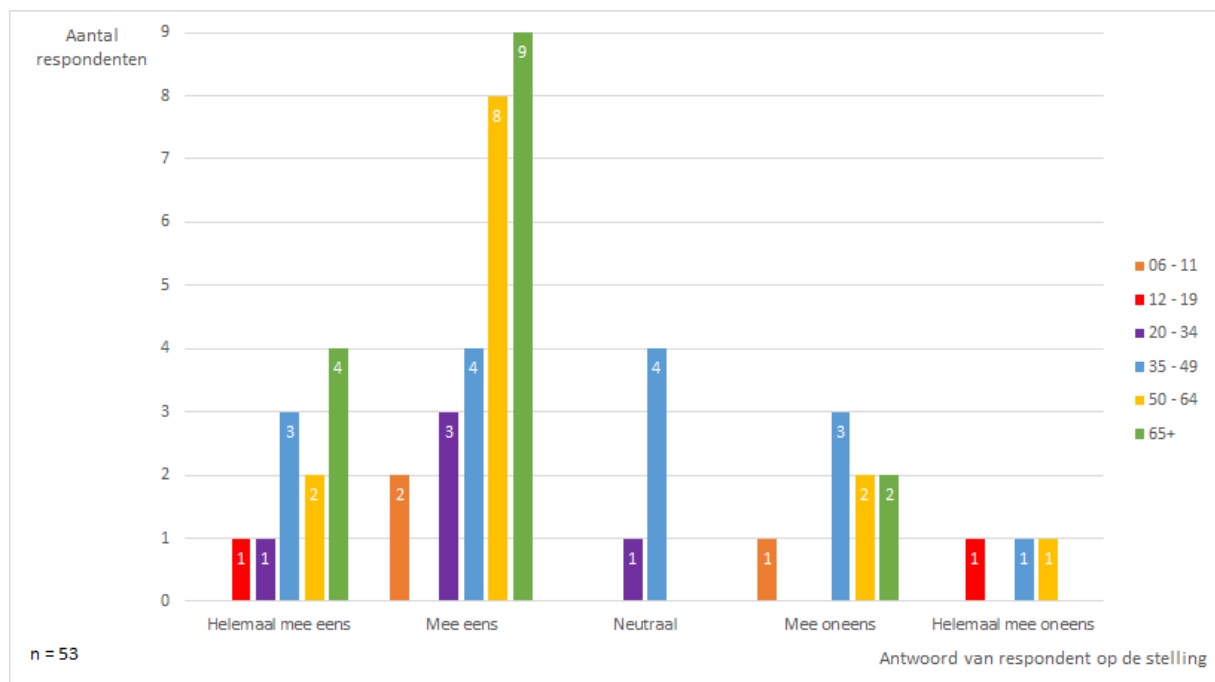
Op de stelling “Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar” heeft verreweg het grootste aantal van de geënquêteerde bezoekers (zeer) positief gereageerd, namelijk 70%. Een negatieve tot zeer negatieve reactie is gegeven door 20%. Tenslotte heeft 9% een neutrale houding tegenover de stelling. Vrouwen hebben positiever dan mannen gereageerd op de stelling (zie figuur 40).

Wanneer de antwoorden van deze stellingen worden gekoppeld aan de leeftijdscategorieën, dan kunnen drie clusters gezien worden. Ten eerste zijn de jongeren (<19 jaar) verdeelt tussen (hele) positieve en (hele) negatieve antwoorden. De volwassenen (20-49 jaar) zijn over alle antwoorden verdeelt en de ouderen (>50 jaar) zijn duidelijk positief over deze stelling.

De buurtbewoners zijn overwegend positief over de zichtbaarheid, tezamen met de respondenten die van verder kwamen. De inwoners uit de straal van vijf kilometer zijn zelfs positief tot zeer positief hierover.

Het is opvallend dat de respondenten die voor de eerste keer in het park waren tevens de minst positieve reactie op deze stelling hebben.

Vijf van de zeven respondenten die het park bezochten om iets te leren over geschiedenis zijn (enorm) positief over de zichtbaarheid. Verder was 73% van de geënquêteerden die een historische waarde had opgegeven (enorm) positief hierover.

Figuur 40: de antwoorden van de respondenten van Park Arentsburgh op de stelling “Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar”, uiteengezet naar leeftijd

Gesprekken met bezoekers

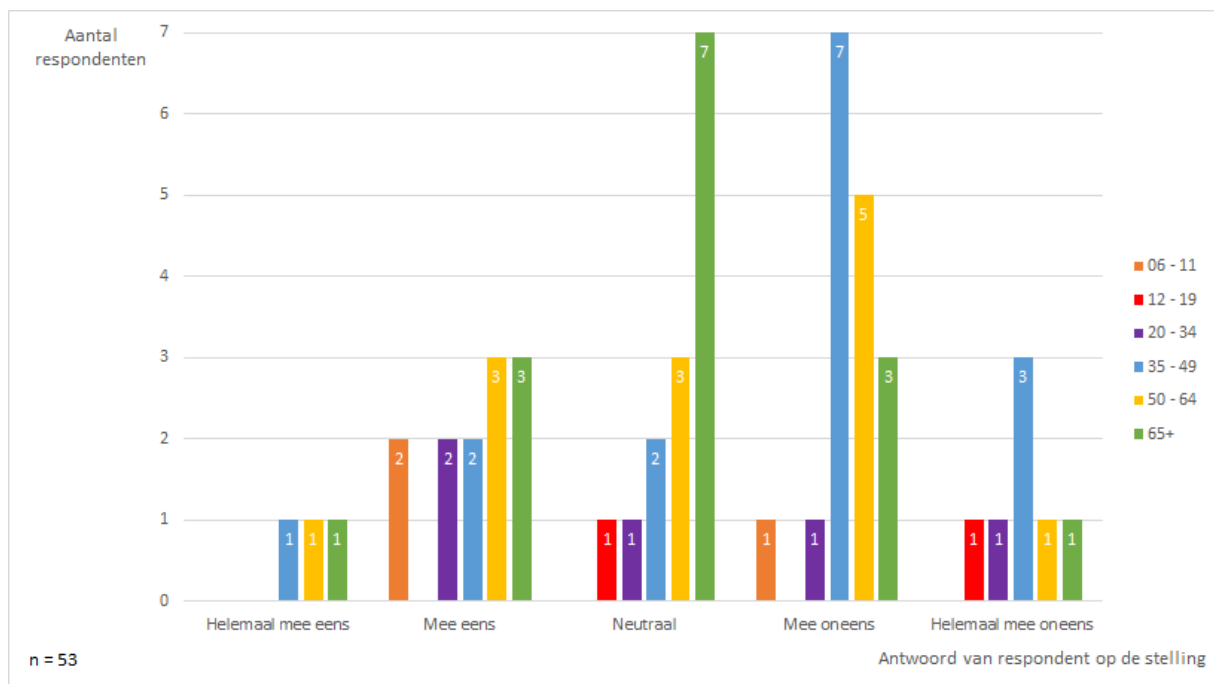
Tijdens het enquêteonderzoek zijn 19 gesprekken tot stand gekomen met de bezoekers. Hieruit is gebleken wat deze bezoekers graag willen zien veranderen in het park, om de zichtbaarheid te verhogen. Het merendeel van de respondenten wilt bijvoorbeeld meer archeologische vondsten of opgravingen zichtbaar gemaakt zien worden. Het is merkwaardig dat het hier niet alleen gaat om negatieve bezoekers, maar ook om de mensen met een neutrale of zelfs positieve mening. Deze positieve respondenten zijn dus tevreden over hetgeen dat zichtbaar is gemaakt, maar vinden tegelijkertijd dat te weinig verbeeld is. De negatieve respondenten zijn ontevreden over de bestaande verbeeldingen en willen meer verbeeldingen zien, die ook van een andere aard zijn.

Sommige respondenten deden suggesties voor bepaalde soorten verbeeldingen. Een vrouw van 50 - 64 jaar suggereerde bijvoorbeeld om de contouren te verbeelden waar Romeinse architectuur echt had. Een man van 35 – 49 jaar wilt meer kunnen zien van de archeologische opgravingen die in het park gedaan zijn. Hij vindt het belangrijk dat deze verbeeldingen interactief zijn. Een vrouw van 20 – 34 jaar haalde deze interactiviteit ook aan, omdat volgens haar de informatieborden niet interessant genoeg zijn om te lezen. Zij vindt deze borden namelijk te statisch.

Een man van 50 – 64 komt haalde geen meerwaarde meer uit de informatieborden, omdat hij wekelijks in het park komt. Hij heeft de borden dus al gelezen en door hun onveranderlijke aard kan hij geen verdere informatie uit deze informatievoorziening krijgen. Tenslotte suggereerde een vrouw van 50 – 64 jaar om eens per jaar een evenement te organiseren, waarbij acteurs zich verkleden als Romein en er activiteiten te doen zijn. Voor een vrouw van 35 – 49 jaar is dit echter een heikel punt, omdat zij juist de rust binnen de woonwijk wilt bewaren.

4.2.5 Stelling 2: Verbondenheid

Op de stelling “Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd” heeft 28% een positief tot zeer positief antwoord gegeven en 26% heeft hier een neutrale houding tegenover. Een groter gedeelte, namelijk 45%, is hier echter negatief tot zeer negatief over (zie figuur 41). Vrouwen zijn overwegend positiever dan mannen. Voornamelijk 35-49 en 50-64 jarigen zijn negatief, terwijl het merendeel van de mensen ouder dan 65 jaar een neutraal antwoord geeft. Alle leeftijden jonger dan 35 zijn verdeeld over de verschillende soorten antwoorden. De buurtbewoners zijn overwegend negatief, terwijl de bewoners binnen een straal van vijf kilometer van het park zelfs negatief tot zeer negatief zijn. Bezoekers uit verder gelegen gebieden zijn licht positief over deze stelling. Bezoekers die voor de eerste keer een bezoek aflegden waren meer negatief dan bezoekers met andere bezoekfrequenties. Desondanks zijn de respondenten die iets wilden leren over geschiedenis positief tot zeer positief. Mensen die de historie als waarde aangaven waren verdeeld tussen positieve en negatieve antwoorden.

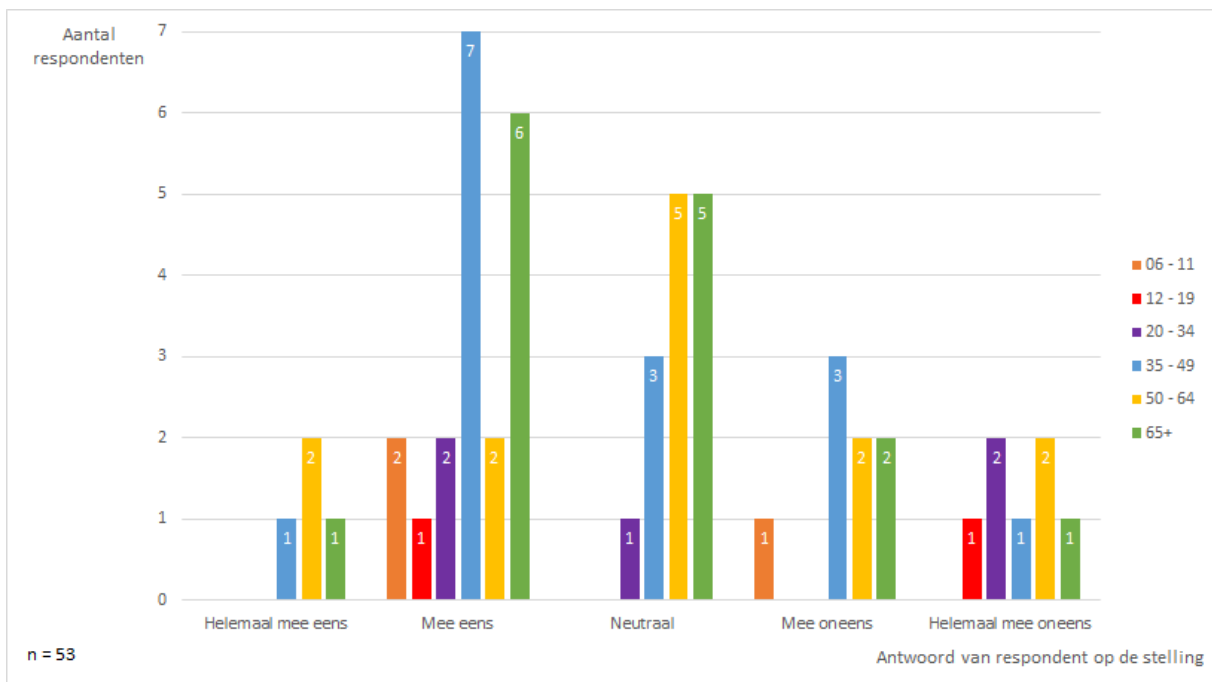

Figuur 41: de antwoorden van de respondenten van Park Arensburg op de stelling “Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd”, uiteengezet naar leeftijd

4.2.6 Stelling 3: Inzicht

Op de stelling “Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd” heeft 45% van het totaal aantal respondenten positief tot zeer positief gereageerd. Verder had 28% een (heel) negatieve en vulde 26% een neutraal antwoord in (zie figuur 42). Hierbij is het merendeel van de mannen positief, terwijl vrouwen juist zeer negatief of neutraal zijn. Oudere respondenten (>50 jaar) hebben een neutrale houding, terwijl respondenten tot 35 jaar verdeeld zijn over een positief, of juist zeer negatief antwoord. Het merendeel van de buurtbewoners is positief over deze stelling. Bezoekers met een andere postcode zijn verdeeld over de types antwoorden.

Bijzonder om op te merken is dat drie mensen die het park voor de eerste keer bezochten enorm negatief zijn over deze stelling. Toch reageerde vier bezoekers die het park gebruikten om iets over geschiedenis te leren (heel) positief. Het merendeel dat een historische waarde aan het park verbindt reageert ook (heel) positief op deze stelling.

Figuur 42: de antwoorden van de respondenten van Park Arentsburgh op de stelling “Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd”, uiteengezet naar leeftijd

Gesprekken met bezoekers

Een vrouw van 50 - 64 jaar is jaarlijks in het park met haar vriendin. Zij vertelde dat ze jaarlijks met haar vriendin het lokale Museum Swaensteyn bezoekt, vanuit waar zij het park aandeed. Dit is een voorbeeld voor de wisselwerking tussen Museum Swaensteyn en het park. Deze wisselwerking heeft ook volgens drie andere bezoekers een grote meerwaarde voor de mate van inzicht dat het park biedt. Desondanks wordt deze mening alleen gedeeld onder bezoekers die ouder zijn dan 50 jaar en allemaal buurtbewoners zijn. Een man (65+ jaar) is zelfs van mening dat alleen het museum hem inzicht biedt in de Romeinse geschiedenis. Volgens hem slaagt het park zelf niet hierin.

Een Belgische bezoeker was voor de eerste keer in het park. Hoewel zij de informatieborden wilde lezen, kon zij de Nederlandse tekst niet begrijpen. Zij sprak en las namelijk alleen Engels. Zij was daarnaast enorm negatief over de glazen ruiten, waarachter zich archeologische vondsten bevonden. Deze waren namelijk compleet beslagen, waardoor de vondsten niet goed te zien waren. Overigens gold dit voor alle displays op alle dagen waarop onderzoek was uitgevoerd in Park Arentsburgh.

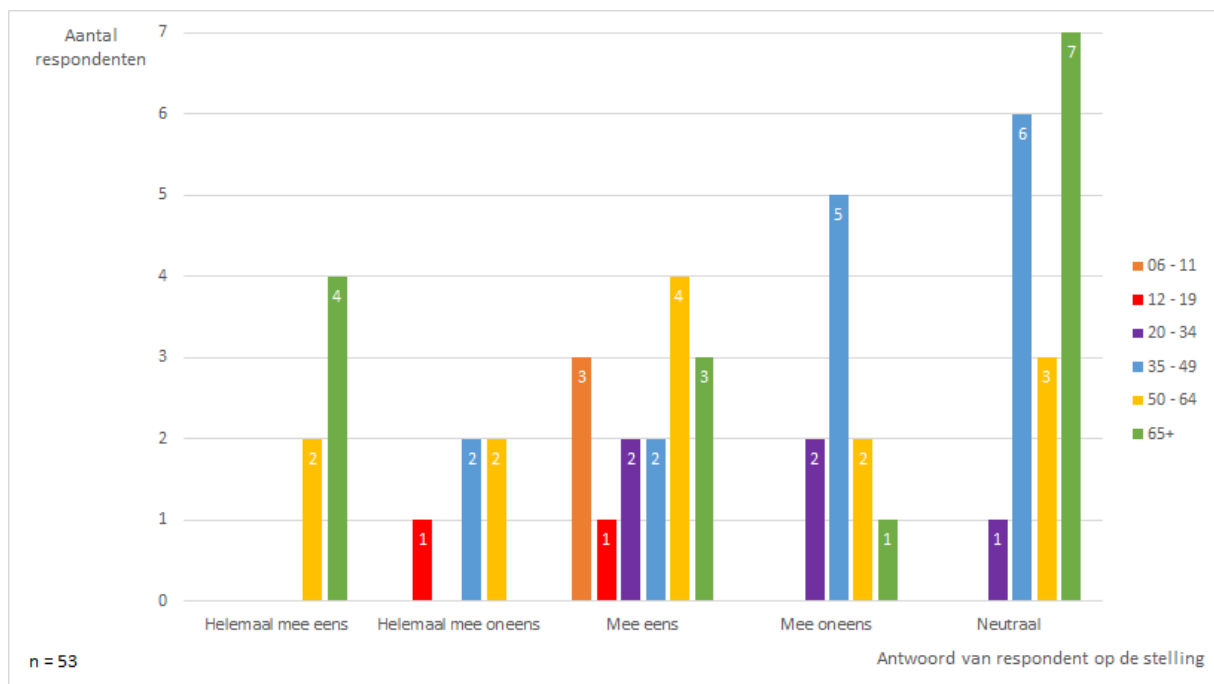
Het is bijzonder om aan te merken dat bezoekers zichtbaar enthousiast werden over de geschiedkundige informatie van het park wanneer de onderzoeker hier iets over vertelde. Hun enthousiasme leidde ertoe dat zij vragen stelden die niet alleen *Forum Hadriani*, maar ook de archeologische opgravingen, besloegen. Dit gold zowel voor jongeren als voor ouderen.

4.2.7 Stelling 4: Interesse

Op de stelling “Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie over archeologie” heeft 40% van het totaal aantal respondenten positief tot zeer positief gereageerd. Daarnaast heeft 28% een (hele) negatieve houding tegenover deze stelling en biedt 32% een neutraal antwoord (zie figuur 43). Hierbij zijn vrouwen zowel meer positief als negatief. Mannen zijn voornamelijk neutraal. Het is opvallend dat 4 van de 5 jongeren (<20 jaar) positief reageren op deze stelling, terwijl alle andere leeftijdsgroepen zijn verdeeld over de verschillende antwoorden.

De bezoekers uit de verschillende regio's zijn ook verdeeld over hun meningen. Zo hebben de meeste buurtbewoners een neutrale mening, terwijl de bewoners binnen een straal van vijf kilometer overwegend negatief zijn. Bezoekers van elders zijn daarentegen juist positief.

Opvallend was dat vooral de mensen die voor de eerste keer in het park kwamen enorm negatief reageerden op deze stelling. De bezoekers die iets wilden leren over geschiedenis waren verdeeld tussen positieve en neutrale meningen. De helft van de respondenten die een historische waarde aan het park koppelde is positief tot heel positief over deze stelling.

Figuur 43: de antwoorden van de respondenten van Park Arentsburg op de stelling “Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie krijgen over archeologie”, uiteengezet naar leeftijd

Gesprekken met bezoekers

Negen bezoekers hebben toelichting gegeven bij hun antwoord op deze stelling. Acht bezoekers hiervan delen de mening dat hun interesse in archeologie niet is toegenomen als gevolg van hun bezoek aan het park. Desondanks hebben zij niet allemaal een neutraal antwoord gegeven. Van deze groep reageerden namelijk twee positief en één negatief antwoord gegeven.

Zij verklaren dit door hun eerste bezoek aan het park. Als het park toen hun interesse had aangewakkerd, dan reageerden zij toch positief op de stelling. Heeft het park hen nooit gegrepen, dan was het antwoord negatief. Als zij geïnteresseerd waren geraakt in archeologie door andere voorzieningen, zoals Museum Swaensteyn, en het park hier geen effect in had gebracht, dan gaven zij een neutraal antwoord.

Eén vrouw was met twee kinderen, tussen zes en acht jaar, aan het wandelen in het park. Zij vertelde dat haar kinderen de artefacten achter de glazen displays heel interessant vinden en zodoende geïnteresseerd zijn geraakt in archeologie.

Hoofdstuk 5: Treffen de bezoekers en de projectgevers elkaar?

5.1 Park Matilo

De opdrachtgevers van Park Matilo bestonden uit de gemeente Leiden, de provincie Zuid-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In dit hoofdstuk zullen de resultaten van het observatie- en enquêteonderzoek worden gekoppeld aan de doelen die zij hadden gesteld aan Park Matilo.

5.1.1 In contact brengen met Romeinen

De opdrachtgevers trachtten bezoekers van Park Matilo “in contact te brengen” met het Romeinse verleden (Gemeente Leiden 2013, 45). Geen respondent was van mening dat deze doelstelling volledig behaald was. Desondanks waren vooral ouderen, die niet in Leiden woonden, positief over de mate van contact met de Romeinse geschiedenis. Zij waren echter ook niet enorm positief hierover. De groep respondenten die een negatieve houding ten opzichte van dit aspect had, bestond voornamelijk uit mensen die enorm negatief reageerden.

Het blijft onduidelijk in hoeverre de 392 geobserveerde fietsers in aanraking kwamen met de verbeelde archeologie. Hoewel zij niet de wachttorens hebben beklommen of de informatieborden hebben gelezen, bevonden zij zich wel degelijk in een omgeving die historisch aan kon voelen. Wat betekent een dergelijke omgeving voor hen? Het zou meerwaarde kunnen hebben dit verder te onderzoeken.

Het onderzoek wijst er dus op dat stappen ondernomen moeten worden om de verbondenheid tussen de geënquêteerden en het Romeinse verleden te versterken.

5.1.2 Kennis vergaren

Een andere doelstelling was om de bezoekers kennis te laten vergaren over de Romeinse tijd (Gemeente Leiden 2013, 45). Het onderzoek heeft geen eenduidige bezoekersevaluatie hiervan kunnen geven, omdat de meningen van de respondenten te sterk uiteen liepen.

Wel kan voor de geënquêteerde bezoekers gesteld worden dat een hogere bezoekfrequentie leidt tot een hogere mate van inzicht. Om kennis te verspreiden onder deze groep bezoekers is het dus belangrijk hen te stimuleren terug te keren naar het park. Hiervoor moeten de verbeeldingen echter wel veranderlijk zijn, zo blijkt uit het observatieonderzoek en de informele gesprekken die zijn gevoerd met bezoekers. In totaal is namelijk 1,8% van het totaal aantal bezoekers waargenomen dat een informatiebord las. Dit is waarschijnlijk te herleiden tot de statische aard van deze verbeeldingen, omdat voornamelijk bezoekers die voor de eerste keer in het park waren deze informatieborden lazen.

5.1.3 “iets” toevoegen aan de Limes als geheel

De opdrachtgevers hadden als doel gesteld dat Park Matilo “iets” zou toevoegen aan de verbindende lijn van de Limes, hoewel onduidelijk is wat hiermee bedoeld werd (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Zuid-Holland en gemeente Leiden 2009, 3). Het is daarom interessant om samen te vatten wat de meerwaarde van het park is voor de geobserveerde en geënquêteerde bezoekers.

Zo blijkt het park deze bezoekers een meerwaarde te bieden als plek waar verschillende activiteiten gedaan kunnen worden, zoals wandelen en het ontmoeten van nieuwe mensen. Hoewel de geobserveerde en geënquêteerde bezoekers het park voornamelijk gebruikten om hun hond uit te laten, bleek het merendeel toch een historische waarde te verbinden aan het park. Hierbij was voor 37% van de ondervraagde bezoekers de interesse in archeologie toegenomen.

5.1.4 Beleefbaar maken van de Romeinse archeologie

Zoals in hoofdstuk twee is besproken, kan de term “beleefbaar maken” uiteengezet worden in meerdere onderdelen. Ten eerste is dus bekeken of de bezoekers vonden dat de Romeinse archeologie in Park Matilo zichtbaar (genoeg) gemaakt was. Uit de resultaten van het enquêteonderzoek blijkt dat voornamelijk oudere mannelijke respondenten vinden dat de archeologie zichtbaar was gemaakt, maar dat jongeren het hier overwegend niet mee eens zijn. Een substantieel deel van de gesproken bezoekers gaf aan dat zij meer archeologie zichtbaar gemaakt wilden hebben.

De bestaande wachttorens bieden voor oudere gesproken bezoekers een meerwaarde in de beleefbaarheid van de Romeinse tijd. Desondanks werden de wachttorens tijdens het veldonderzoek voornamelijk door kinderen als speeltoestel gebruikt. De bestaande informatieborden werden tevens door een select groepje bezoekers gelezen en hebben dus weinig impact gehad op de zichtbaarheid van de Romeinse archeologie voor de waargenomen bezoekers.

Verder slaat de term “beleefbaar maken” op het activeren van het publiek om het erfgoed actief in gebruik te nemen, bijvoorbeeld door archeologische activiteiten te organiseren. Hierop heeft het onderzoek geen antwoord kunnen geven, omdat de bezoekers niet direct over dit onderdeel zijn bevraagd.

Wel was een boogschuttersvereniging aanwezig in het park tijdens het onderzoek, die aangaven hun hobby op een historisch accurate manier te willen uitvoeren. De verenigingsleider vertelde dat dit idee was gevormd, omdat zij geïnspireerd waren door de historische context van Park Matilo. Daarnaast bevat het park een volkstuin, waarin tevens op een Romeinse manier wordt getuinierd. Tenslotte zeiden enkele bezoekers dat schoolklassen het park bezoeken tijdens hun geschiedenislessen. Het lijkt er dus op dat het park wel degelijk in actief gebruik wordt genomen. Desondanks staan in de agenda op de website van het park geen toekomstige activiteiten aangegeven (parkmatilo.nl, geraadpleegd op 27 december 2019).

“Beleefbaar maken” houdt tevens in dat de hedendaagse mens het verleden kan *beleven*. Hierop heeft het onderzoek geen antwoord kunnen geven, anders dan dat het merendeel

van de bezoekers zich niet verbonden voelden met het Romeinse verleden. Zodanig lijkt het beleven van het Romeinse verleden, wat in het verlengde ligt van deze verbondenheid, ook een niet behaalde doelstelling.

Tenslotte kan het begrip “beleefbaar maken” gekoppeld worden aan de leefbaarheid binnen de woonwijken en recreatieplekken. Zoals hieronder beschreven zal worden, is het park succesvol als groenvoorziening. Buurtbewoners ontmoetten elkaar in het park, wat tot gevolg kan hebben dat de buurtbewoners zich meer betrokken voelen bij hun eigen leefomgeving. Het onderzoek heeft echter niet expliciet geanalyseerd in hoeverre Park Matilo deze leefbaarheid bevordert, waardoor geen substantiële uitspraken gedaan kunnen worden over deze leefbaarheid.

5.1.5 Groenvoorziening

Het park kan succesvol worden genoemd als groenvoorziening, waar kinderen kunnen spelen en ouderen kunnen recreëren. Deze groenvoorziening was in eerste instantie voor de bewoners van de omliggende buurten Roomburg en Meerburg bedoeld. Het merendeel van de respondenten was dan ook een buurtbewoner.

Het sociale aspect komt naar voren als een belangrijke waarde die de geënquêteerde bezoekers aan het park toeschrijven. Daarnaast speelden kinderen regelmatig samen in de wachttorens van het park.

5.1.6 Koppeling met de binnenstad van Leiden

Tenslotte werd Park Matilo geïnitieerd om de druk op de binnenstad van Leiden te verlichten van toeristen, recreanten en andere bezoekers. Voor de ondervraagde respondenten is deze doelstelling echter niet behaald. Zo was namelijk slechts één toerist gesproken en bestond het merendeel van de bezoekers uit buurtbewoners. Het park kan wel drukbezocht worden genoemd, alhoewel de meeste waargenomen bezoekers het park enkel gebruikten voor hun doortocht naar elders. Het is niet vastgesteld of het park ook toegankelijk is voor bezoekers, omdat te kort veldonderzoek gedaan kon worden. Wel waren meer ouderen (>35 jaar) dan jongeren (<35 jaar) aanwezig in het park tijdens de onderzoeksperiode. Dit zou erop kunnen wijzen dat het park minder aantrekkelijk is voor jongeren dan voor ouderen. Het aantal mensen met een beperking is niet bijgehouden. Tijdens de dagen van het enquêteonderzoek waren zij echter niet aanwezig.

5.2 Park Arentsburgh

Expliciet voor Park Arentsburgh had de gemeente Leidschendam-Voorburg geen doelen opgesteld (zie hoofdstuk 2). Wel heeft de gemeente doelstellingen benoemd die geldig waren voor al haar erfgoed. Op drie van deze algemene doelstellingen kan het onderzoek een antwoord geven.

5.2.1 Beleving Romeinse tijd versterken

Ten eerste wilde de gemeente de beleving van de Romeinse tijd versterken, wat als gevolg zou hebben dat meer recreanten en toeristen werden aangetrokken (Gemeente Leidschendam-Voorburg 2017). Het overgrote deel van de geënquêteerde bezoekers vond dat de Romeinse archeologie zichtbaar was gemaakt, maar de meesten voelden zich niet verbonden met de Romeinse tijd. Verder gaven 19 bezoekers aan dat zij meer zichtbaar gemaakt willen zien worden. Voor deze respondenten kan Park Arentsburgh dus meer beleefbaar worden gemaakt.

De gemeente Leidschendam-Voorburg wilde de belevingswaarden van haar erfgoed onder de aandacht van een zo groot mogelijke groep recreanten en toeristen brengen. Desondanks hebben slechts enkele geënquêteerden aangegeven dat zij voor de eerste keer in het park waren. Daarnaast bestond het overgrote deel van de ondervraagden uit buurtbewoners. De groep geënquêteerden bestond dus voornamelijk uit mensen die het park vaker bezochten. Verder zijn slechts enkele toeristen gesproken. Voor deze respondenten zijn de belevingswaarden dus nauwelijks onder toeristen verspreid en is de groep recreanten nauwelijks uitgebreid.

Het is opvallend dat dit beaamt wordt door het lokale museum Swaensteyn. Hun website stelt namelijk het volgende: “in de openbare ruimte is op dit moment niet veel te zien van vroeger” (swaensteyn.nl).

Het blijkt dat stappen ondernomen moeten worden om de beleefbaarheid te verhogen onder deze respondenten. Zo gaf een wezenlijk deel van de bezoekers aan dat zij meer zichtbaar gemaakt wilden hebben en inrichtingen van een andere aard wilden zien. De gemeente heeft, in samenwerking met het lokale museum, voorzien in stappen om de beleefbaarheid binnen Park Arentsburgh te verhogen (Museum Swaensteyn 2018).

Het blijft onduidelijk of Park Arentsburgh ertoe bijdraagt dat erfgoed in actief gebruik wordt genomen. Hoewel bezoekers vertelden dat schoolklassen het park gebruikten tijdens hun geschiedenislessen, hebben geen evenementen of activiteiten plaatsgevonden tijdens de dagen van het onderzoek. Het is onduidelijk of evenementen opgesteld in Park Arentsburgh, waarbij het erfgoed in actief gebruik genomen zal worden. Het park heeft namelijk geen website, waarop een agenda zou staan met toekomstige evenementen, en ook de website van Leidschendam-Voorburg biedt hierover geen informatie (lv.nl, geraadpleegd op 27 december 2019).

De definitie van “leefbaarheid” die de gemeente hanteert, bestaat uit een hogere mate van cultuurparticipatie en het zichtbaar maken van archeologie (gemeente Leidschendam-Voorburg 2015, 4; gemeente Leidschendam-Voorburg 2017). Hoewel de ondervraagde bezoekers over het algemeen vinden dat de archeologie zichtbaar was gemaakt, kon het onderzoek niet uitwijzen of het park leidde tot een hogere mate van cultuurparticipatie. Dit

aspect was namelijk geen onderdeel van het onderzoek. Desondanks heeft het merendeel van de geënquêteerde bezoekers aangegeven dat het park niet leidde tot meer interesse in archeologie, hoewel het park wel bezoekers trok die niet eerder in het park waren geweest.

5.2.2 21st century skills ontwikkelen

De gemeente wil zogenoemde “21st century skills” ontwikkelen, vaardigheden die een individu nodig heeft om te kunnen deelnemen aan de samenleving (Gemeente Leidschendam-Voorburg 2015, 5). Eén van de criteria hiervoor was de mate waarin er goed creativiteit bevorderde. Slechts twee personen, een vrouw van 65+ en een vrouw van 50-64 jaar, hebben aangegeven dat het park hen creativiteit laat opdoen. Voor de groep onderzochte bezoekers kan het voldeed het park dus niet aan de ontwikkeling van *21st century skills*, zoals gedefinieerd door de gemeente.

5.2.3 Recreatieve voorzieningen versterken

Tijdens het onderzoek werd het park frequent gebruikt voor een verscheidenheid aan functies, waarbij vooral gezinnen uit de buurt het park gebruikten voor ontspanning of plezier. Daarnaast gebruikte ongeveer de helft van de bezoekers het park om te wandelen, waarbij voornamelijk het esthetische en de natuur als belangrijkste waarden werden gezien. Het park voldeed dus goed als recreatieve groenvoorziening voor de respondenten.

Hoofdstuk 6: Conclusie

Dit onderzoek trachtte een antwoord te geven op de vraag of openbare inrichtingen een waarde hebben voor de belangstelling in de Romeinse tijd onder de bezoekers hiervan. Hiervoor zijn twee archeologische parken onder de loep genomen: Park Matilo in Leiden en Park Arentsburgh in Voorburg. Dit onderzoek is uitgevoerd naar aanleiding van de aanvraag van UNESCO Werelderfgoed door de provincies Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland voor het erfgoed van de Romeinse Limes en de Omgevingswet die van kracht wordt in 2021.

Het zichtbaar en beleefbaar maken van het Limeserfgoed speelt in de aanvraag van UNESCO Werelderfgoed een belangrijke rol (UNESCO 2019, 31). Daarnaast erkennen de rijksoverheid, de provincie Zuid-Holland en de gemeentes Leiden en Leidschendam-Voorburg de positieve waarde van erfgoed binnen de leefomgevingen van burgers. Deze publieke instanties streven daarnaast naar een effectieve wijze waarop erfgoed zichtbaar en beleefbaar gemaakt kan worden. Desondanks worden erfgoed en zijn cultuurhistorische en economische meerwaarde bedreigd door een toenemende druk op de openbare ruimte, als gevolg van toenemende verstedelijking, bedrijvigheid en vergrijzing (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2019, 24; 81-82; Provincie Zuid-Holland 2019, 25;35;249; Gemeente Leiden 2019, 4;11;26; Gemeente Leidschendam-Voorburg 2015, 4; Gemeente Leidschendam-Voorburg 2017).

Het belang van erfgoed binnen het archeologisch publieksbereik wordt al decennia erkend. Om inzicht te krijgen in het archeologisch publieksbereik zijn daarom meerdere onderzoeken uitgevoerd naar fysieke archeologische verbeeldingen. Desondanks is meer onderzoek nodig, om een breder en meer diepgaand inzicht in de verwachtingen, standpunten en verlangens van het publiek te verwerven. Om die reden is onderzoek gedaan naar twee archeologische parken: Park Matilo en Park Arentsburgh.

Deze parken zijn geïnitieerd om de geschiedenis van de *Limes* te verbeelden, het Romeinse grensgebied dat zich in Nederland van Katwijk aan Zee tot Lobith uitstreckte. Om dit te bereiken hebben de parken een eigen uiterlijk gekregen, waarbinnen verschillende methodes van verbeeldingen zijn gebruikt die deels overeenkomen, maar ook deels afwijken van elkaar. Zo bieden beide parken meerdere informatieborden die vertellen over het Romeinse verleden. De informatieborden in Park Matilo zijn bijvoorbeeld gevormd naar het onderwerp van hun verhaal: de rol van het paard in de Romeinse tijd wordt verteld op een bord dat eruit ziet als een paard. Daarentegen bevatten de informatieborden in Park Arentsburgh fysieke archeologische artefacten. Alleen in Park Matilo staan reconstructies van Romeinse wachttorens, terwijl Park Arentsburgh daarentegen een reconstructie bevat van een Romeinse mijlpaal.

De bezoekers van beide parken zijn in beeld gebracht door een onderzoek in twee fasen uit te voeren. In de eerste fase van het onderzoek zijn de bezoekers van de parken geobserveerd. Hierbij werd bijgehouden wat de leeftijd en geslacht van de bezoeker was, welke activiteiten zij uitvoerden in het park en of zij gebruikmaakten van de aangeboden informatievoorzieningen. Deze waarnemingen boden inzicht in de omvang en samenstelling van de bezoekers, op basis waarvan een steekproef kon worden vastgesteld voor de tweede fase van het onderzoek.

Ten tweede zijn de bezoekers ondervraagd aan de hand van een enquête, waarbij aan hen de waardentypologie van Randall Mason werd voorgelegd. De bezoekers zijn daarnaast gevraagd waarvoor zij het park gebruikten en hun mening te geven over vier stellingen. Deze stellingen gaven informatie over de mate waarin de Romeinse archeologie beleefbaar was gemaakt, of het park de bezoekers iets had geleerd over de geschiedenis en of zij meer geïnteresseerd waren geraakt in archeologie als gevolg van hun bezoek aan het park.

Antwoord op de hoofdvraag

De onderzoeksvraag luidde als volgt: “Welke waarden hebben de openbare inrichtingen *Park Matilo* (Leiden) en *Park Arentsburgh* (Leidschendam-Voorburg) voor de belangstelling in de Romeinse tijd onder de bezoekers?”.

Park Matilo en Park Arentsburgh worden voornamelijk bezocht door buurtbewoners van hogere leeftijd (>35 jaar). Hierbij valt op dat Park Arentsburgh voornamelijk door gezinnen wordt bezocht, terwijl het merendeel van de bezoekers van Park Matilo bestaat uit individuen ouder dan 50 jaar. Binnen beide parken waren jongeren (<35 jaar) grotendeels afwezig tijdens het onderzoek.

Het observatieonderzoek toont aan dat van het totaal aantal waargenomen bezoekers van Park Matilo 54% mannelijk en 46% vrouwelijk was. Binnen Park Arentsburgh was tijdens dezelfde fase 47% mannelijk en 53% vrouwelijk. De enquêteonderzoeken tonen een ander beeld, waarbij binnen beide parken één vrouw meer was ondervraagd.

Hoewel voor beide parken geldt dat de grootste groep geënquêteerden primair een historische waarde aan het park verbindt, worden de parken door slechts 15% van het totaal aantal ondervraagde bezoekers gebruikt om iets te leren over geschiedenis. Dit educatieve aspect wordt voornamelijk als een nevenfunctie gezien.

Daarnaast las hoogstens 1,8% van het totaal aantal geobserveerde bezoekers een informatiebord. Zij zijn allemaal gevraagd met welke frequentie zij het park bezochten. Het overgrote deel gaf aan voor de eerste keer in het park te zijn.

Tijdens het enquêteonderzoek zijn enkele informele gesprekken met de respondenten gehouden. Deze respondenten vertonen een hogere bezoekfrequentie, waarbij zij voornamelijk wekelijks tot dagelijks het park bezoeken. Zij vertelden de informatieborden wel gelezen te hebben, maar deze informatievoorzieningen niet meer te benutten. De informatieborden bieden hen namelijk geen nieuwe informatie meer, als gevolg van de onveranderlijke aard van deze statische informatievoorzieningen. Voor deze respondenten zijn deze informatievoorzieningen dus onsuccesvol in het stimuleren van de archeologische belangstelling voor langere tijd.

Desondanks zijn voornamelijk ondervraagden ouder dan 50 jaar positief tot zeer positief over de mate waarin de parken hun archeologisch erfgoed zichtbaar hebben gemaakt. De jongere respondenten hebben echter voornamelijk een neutrale of negatieve houding hiertegenover. Zo functioneren bijvoorbeeld de replica's van Romeinse wachttorens binnen Park Matilo niet als substantiële informatievoorziening voor de ondervraagde bezoekers. Zij worden wel gebruikt als speeltoestel door kinderen en worden door volwassenen gebruikt om over het archeologische park te kunnen uitkijken.

Het is opvallend dat zowel positieve als negatieve respondenten aangeven dat de

gerealiseerde verbeeldingen onvoldoende zijn om de Romeinse tijd zichtbaar te maken. Deze ondervraagden wensen meer inrichtingen te zien die de archeologie zichtbaar maken, variërend van evenementen tot cultuurcentra.

De ondervraagde bezoekers zijn het minst positief over de mate waarin de parken hen verbonden laten voelen met de Romeinse tijd. De meest positieve groep bestaat uit respondenten ouder dan 65 jaar. Het onderzoek heeft echter geen antwoord kunnen geven op de vraag waarom men zich niet verbonden voelt met de Romeinse geschiedenis. Op de vraag in hoeverre bezoekers iets leren over de Romeinse tijd kan geen eenduidig antwoord worden gegeven. Niet alleen verschilt dit sterk per park, maar ook sterk van persoon tot persoon. Desondanks zijn de bezoekers van Park Arentsburgh positiever op dit punt dan de bezoekers van Park Matilo. Bezoekers van Park Matilo met een lagere bezoekfrequentie zijn daarnaast negatiever dan bezoekers die vaker het park bezochten.

Tenslotte leiden de parken bij de grootste groep bezoekers niet tot een hogere graad van interesse in archeologie, maar hun interesse neemt als gevolg van het bezoek ook niet af. Hoewel zij al interesse in archeologie hadden, voegen de gerealiseerde inrichtingen voor hen in feite dus weinig toe.

Concluderend kan dus gesteld worden dat de openbare inrichtingen Park Matilo en Park Arentsburgh een meerwaarde bieden voor de belangstelling van de Romeinse tijd onder waargenomen en ondervraagde buurtbewoners ouder dan 50 jaar, waarvan voornamelijk 65 plussers. Deze ouderen zijn het meest positief over de mate van zichtbaarheid, verbondenheid, inzicht en interesse die het park hen biedt. Zij hechten het meest een historische waarde aan de parken, hoewel zij de parken nauwelijks gebruiken om iets te leren over de geschiedenis. Zij gebruiken de parken primair voor andere recreatieve doeleinden.

Voor de waargenomen en ondervraagde jongere leeftijdsgroepen bieden de parken echter overwegend minder of geen meerwaarde in de belangstelling voor de Romeinse tijd. Het merendeel heeft een neutrale tot negatieve houding over de mate van zichtbaarheid, verbondenheid, inzicht en interesse die de parken bij hen aanwakkeren. Hoewel ook zij buurtbewoners van de parken zijn, zijn hun bezoekfrequenties en bezoekersaantallen aanzienlijk lager dan die van de ouderen. Deze bevraagde jongeren gebruiken de parken zelden om iets te leren over geschiedenis en hechten het minst een historische waarde aan de parken.

Discussie van de resultaten: vergelijking met voorgaand onderzoek

In het eerste hoofdstuk zijn vier onderzoeken besproken. Twee hiervan waren rapporten van de Nationale Archeologiedagen 2015 en 2016, één was een onderzoek naar de Tijdtrap in Rotterdam en de laatste was het Europees-wijde NEARCH onderzoek. In vergelijking met deze voorgaande onderzoeken komen de resultaten van het huidige onderzoek overeen in een aantal aspecten (van den Dries *et al.* 2016; Weijland *et al.* 2017; van den Dries *et al.* 2017; nearch.eu).

Ten eerste is het overkoepelende beeld dat de leeftijd een doorslaggevende factor is in de keuze om een archeologische inrichting of evenement te bezoeken. Zodoende tonen alle onderzoeken aan dat de oudere leeftijdsgroepen (>50 jaar) meer gerepresenteerd zijn dan jongere (<25 jaar) (Weijland *et al.* 2017, 6; Harris Interactive 2015, 26). Het huidige observatieonderzoek bevestigt deze waarneming, hoewel het herfstseizoen waarschijnlijk een factor was in het lage bezoekpercentage van jongeren aan de parken.

De resultaten van het Tijdtrap onderzoek suggereren daarnaast dat jongeren de archeologische informatie op een andere manier willen verkrijgen dan ouderen. Zo gebruikten voornamelijk de jongeren de aangeboden *touchscreens* van de Tijdtrap, waarop archeologische informatie te zien was (van den Dries *et al.* 2017, 13). Het NEARCH onderzoek toont aan dat jongeren overwegend het woord “outdated” (achterhaald) koppelen aan archeologie, terwijl ouderen juist archeologie koppelen aan “modern” (Harris Interactive 2015, 43). Tenslotte trokken de Nationale Archeologiedagen een relatief grote groep jongeren, zeker in vergelijking met het huidige onderzoek (Weijland *et al.* 2017, 6). Het is dus mogelijk dat Park Matilo en Park Arentsburch in verhouding tot een evenement zoals de Nationale Archeologiedagen relatief weinig jongeren trekt.

Hoewel de voorgaande onderzoeken aantonen dat de interesse van het publiek in archeologie groot is, blijkt steeds weer dat het publiek van mening is dat te weinig archeologische informatie wordt aangeboden aan hen (Harris Interactive 2015, 46-48; van den Dries *et al.* 2016, 8; van den Dries *et al.* 2017, 17; Weijland *et al.* 2017, 8-9). Het valt echter op dat binnen de afzonderlijke onderzoeken ongeveer de helft van de respondenten aangeeft nog nooit eerder een archeologische beleving te hebben bezocht. Wat is hier aan de hand?

Een aantal hypotheses zijn mogelijk. Ten eerste is het mogelijk dat deze bezoekers voor de eerste keer een archeologische beleving bezoeken en hier zo positief over zijn dat zij meer willen zien. Het probleem hierbij is dat de voorgaande onderzoeken niet specificeren wie de bezoekers zijn die voor de eerste keer een beleving bezoeken. Het zou namelijk kunnen dat de groep die aangeeft meer te willen zien, tevens de groep is die regelmatig dergelijke belevingen bezoekt. Het huidige onderzoek toont echter aan dat ook bezoekers met een hoge bezoekfrequentie aangeven meer zichtbare archeologie te willen zien.

Een andere mogelijkheid zou zijn dat mensen niet regelmatig archeologische belevingen bezoeken, omdat deze niet aantrekkelijk genoeg worden geacht. Wanneer de bezoekers aangeven “meer te willen zien”, zou dit dus geïnterpreteerd kunnen worden als “meer belevingen van een andere soort te willen zien”. De voorgaande onderzoeken geven hier

geen antwoord op, anders dan het onderzoek van de Nationale Archeologiedagen waarbij het overgrote deel van de bezoekers (zeer) tevreden was met de aangeboden activiteiten (Weijland *et al.* 2017, 15). Dit beeld wordt ondersteund door het huidige onderzoek, waarin ook het overgrote deel van de respondenten (zeer) tevreden is met de zichtbaarheid binnen de parken. Desondanks suggereren gesproken bezoekers andere soorten beleefbare archeologie te zien, zoals soldatenbarakken of aspecten van het archeologisch onderzoek. Deze gesproken bezoekers geven aan dat deze belevingen van veranderlijke aard moeten zijn, wat ondersteund wordt door het enorm beperkte aantal bezoekers dat de onveranderlijke informatieborden lezen. Het huidige onderzoek heeft aangetoond dat voor sommigen ontspanning en plezier hierin een belangrijke factor zijn.

Onderzoeksbependingen

Het uitgevoerde onderzoek was onderhevig aan enkele beperkingen. Allereerst is het onderzoek gedaan door één onderzoeker binnen een vrij beperkte tijd. Hierdoor was het onmogelijk een representatief onderzoek uit te voeren. Daarnaast zijn de resultaten waarschijnlijk beïnvloedt door het seizoen waarin het onderzoek is uitgevoerd: de herfst. Op sommige dagen was het namelijk meer bewolkt en regenachtig dan op andere, waardoor mogelijk een andere samenstelling van bezoekers ontstond. Wellicht worden de parken tijdens de zomertijd vaker bezocht door toeristen en jongeren, dan door buurtbewoners die hun hond moeten uitlaten. De waargenomen bezoekfrequentie zou ook beïnvloed kunnen zijn door deze factoren. Zo is het mogelijk dat mensen die niet eerder in de parken zijn geweest ook geen bezoek zouden afleggen tijdens koudere dagen. Desondanks is het essentieel niet alleen onderzoek naar deze parken te doen tijdens de meer aangename seizoenen, omdat dat vertekende resultaten zou opleveren. Het wordt aanbevolen toekomstig onderzoek voor langere tijd of met meer onderzoekers uit te voeren, binnen verschillende jaargetijden, om een zo compleet mogelijk beeld te kunnen vormen.

Aanbeveling voor vervolgonderzoek

Om een nog breder en dieper inzicht te krijgen in het archeologische publieksbereik wordt aangeraden om onderzoek te doen naar de praktische uitvoering van de theorie van *mindfulness*, opgesteld door E.J. Langer.

Mindfulness

E.J. Langer, professor van Psychologie aan de Universiteit van Harvard, had in 1989 onderzoek gedaan naar het begrip dat zij *mindfulness* noemde. Dit onderzoek stelde dat een individu op elk moment in één van twee toestanden verkeert, namelijk “mindful” of “mindless”. Wanneer men *mindful* (opmerkzaam) is, dan zal de aangeboden informatie actief verwerkt worden en zal het individu de opgedane kennis beter onthouden en meer vreugde ervaren. Een *mindless* (gedachteloos) individu verwerkt de informatie juist passief, waardoor minder kennis wordt opgedaan en het individu minder gelukkig is. Deze toestanden worden beïnvloedt door “setting factors” en “visitor factors”.

Beleidsmedewerkers kunnen hiervan alleen invloed uitoefenen op de *setting factors*, waarbinnen alle fysieke onderdelen van een archeologische beleving vallen (zoals informatieborden). De *visitor factors* kunnen zij dus niet beïnvloeden, welke samenhangen

met persoonlijke aspecten van de bezoekers (de gemoedstoestand en de motivatie voor bezoek).

Door deze theorie van *mindfulness* binnen de realisatie van een inrichtingsproject te gebruiken, zouden wellicht belevingen geproduceerd kunnen worden die beter aansluiten op de wensen van het bezoekerspubliek. Deze inrichtingen zouden niet alleen effectiever kunnen zijn in het overdragen van kennis op het publiek, maar ook leuker, interessanter en aantrekkelijker kunnen zijn. Dit zou als gevolg kunnen hebben dat meer recreanten en toeristen getrokken worden en de bezoekers een hoogwaardig kwalitatieve beleving zullen ervaren. Het is daarom zeker de moeite waard onderzoek te doen naar de toepassing van dit model binnen het Nederlandse erfgoedbeleid.

Abstract

This research aims to understand how two public archaeological parks contribute to visitor interest vis-à-vis the Roman period and its archaeological heritage. These public spaces are Park Matilo in Leiden and Park Arentsburgh in Voorburg, which are situated in the province of Zuid-Holland. Both parks aim to depict the history of the Limes, the frontier area that marked the most northern edge of the Roman empire. Therefore, these parks provide information through sign-boards and replications of watchtowers (in Park Matilo) and a milestone (in Park Arentsburgh). Through observations, questionnaires and some informal conversations, visitors of both parks were studied in view of their interest for these objects. It is found that the subjects of both parks are mainly local residents over 35 years of age. Although the majority of the examined visitors value the parks for their historical components, only a small group of subjects visit the park to learn something about its Roman history. Furthermore, this research also demonstrated that the information sign-boards are unsuccessful as a form of continuous educational facilities for the studied visitors, as they are read by 1.8% of the subjects at most. Respondents over 50 years of age are most positive about the archaeological visualization, the insight and the connectedness with Roman history these parks provide them with. However, these public spaces do not contribute much to the visitor's interest of studied guests younger than 50 years, as these responded more negatively when questioned about the archaeological aspects of the parks.

Bibliografie

- Amsing, E., 2015. *Assessing all values and interests. Stakeholder engagement in the development of archaeological site parks in The Netherlands*. Leiden (ongepubliceerde MA scriptie Universiteit Leiden).
- Broek, A. van den, 2016. Cultuur, in A. Tiessen-Raaphorst en A. van den Broek (red). *Sport en cultuur. Patronen in belangstelling en beoefening*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 33-55.
- Buijtendorp, T.M., 2010. *Forum Hadriani. De vergeten stad van Hadrianus. Ontwikkeling, uiterlijk en betekenis van het "Nederlands Pompeji"*. Amsterdam (ongepubliceerd doctoraal proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam).
- Clow, K.E. en K.E. James, 2014. Observation Research, in K.E. Clow en K.E. James (red). *Essentials of Marketing Research: Putting Research into Practice*. Thousand Oaks (CA): SAGE Publications, 2-46.
- Davies, A.J en R.C. Prentice, 1995. Conceptualising the Latent Visitor to Heritage Attractions. *Tourism Management* 16 (7), 491-500.
- Dillard, J.E. en D.L. Bates, 2011. Leisure motivation revisited: why people recreate. *Managing Leisure* 16(4), 253-268.
- Dinter, M. van, 2013. The Roman Limes in the Netherlands: how a delta landscape determined the location of the military structures. *Netherlands Journal of Geosciences* 92 (1), 11-32.
- Dries, M.H. van den, 2014. From Malta to Faro, how far have we come? Some facts and figures on public engagement in the archaeological heritage sector in Europe, in P.A.C. Schut, D. Scharff en L.C. de Wit (red), *Setting the Agenda: Giving New Meaning to the European Archaeological Heritage*. Namur: Europae Archaeologia Consilium (EAC Occasional Paper 10), 45-55.
- Dries, van den, M.H., 2016. Is everybody happy? User satisfaction after ten years of quality management in development-led archaeology in Europe, in P. Florjanowicz (red), *When Valletta meets Faro. The Reality of European archaeology in the 21st century*. Namen (BE): Europae Archaeologia Consilium (EAC Occasional Paper 11), 125-135.
- Dries, M.H. van den, K. Boom en R. Kramer, 2016. 'Wij willen meer!'. Een bezoekersevaluatie van de nationale archeologiedagen. *Vitruvius* 10 (37), 4-9.
- Dries, M.H. van den, A. van Rhijn, A. Willems, M. Hoogduin, C. Lam, 2017. *Bezoekersonderzoek De Tijdtrap (Markthal, Rotterdam)*. Universiteit van Leiden.
- Gemeente Leiden, 2019. *Omgevingsvisie Leiden 2040*. Leiden. <https://gemeente.leiden.nl/inwoners-en-ondernemers/werkzaamheden-in-leiden/bouwen-aan-de-stad/leiden-2040/> , geraadpleegd op 26 oktober 2019.
- Gemeente Leidschendam-Voorburg, 2015. *Van Forum tot Universum. Visie op kunst en cultuur in Leidschendam-Voorburg*. Brochure gemeente Leidschendam-Voorburg, Leidschendam-Voorburg.
- Gemeente Leidschendam-Voorburg, 2017. *Actieplan Recreatie & Toerisme 2017-2021*. (Intern Rapport gemeente Leidschendam-Voorburg), <https://www.lv.nl/actieplan-recreatie-en-toerisme-2017-2021>.

Gemeente Leidschendam-Voorburg, 2017. *Visie Recreatie & Toerisme Leidschendam-Voorburg 2025*. Brochure gemeente Leidschendam-Voorburg, Leidschendam-Voorburg.

Kajda, K., A. Marx, H. Wright, J. Richards, A. Marciniak, K.S. Rossenbach, M. Pawleta, M.H. van den Dries, K. Boom, M.P. Guermandi, F. Criado-Boado, D. Barreiro, A. Synnestvedt, K. Kotsakis, K. Kasvikis, E. Theodoroudi, F. Lüth, M. Issa en I. Frase, 2018. Archaeology, Heritage, and Social Value: Public Perspectives on European Archaeology. *European Journal of Archaeology* 21 (1), 96-117.

Keers, G., H. van der Reijden en H. van Rossum, 2011. Ruimte voor archeologie: themaveldrapportages evaluatie Wamz. Amsterdam, RIGO Research en Advies BV, RIGO-rapport p18090.

Kernteam Matilo, 2008. *Archeologisch Park Matilo*. Leiden, Plan van Aanpak.

Dries, M.H. van den en S. van der Linde, 2012. Twenty years after Malta: archaeological heritage as a source of collective memory and scientific study anno 2012, in C. Bakels en H. Kamermans (red), *The end of our fifth decade*. Leiden: Universiteit van Leiden, Faculteit der Archeologie (Analecta Praehistorica Leidensia 43/44), 9-19.

Langer, E.J., 1989. Minding Matters: The Consequences of Mindlessness-Mindfulness. *Advances in Experimental Social Psychology* 22, 137-173.

Martelli-Banégas, D., I. Panhard en T. Favré, 2015. *Image of archaeology in Netherlands – 2015*. Intern Rapport Harris Interactive.

Mason, R., 2002. Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices, in M. de la Torre (red). *Assessing the Values of Cultural Heritage*. Los Angeles (CA): The Getty Conservation Institute, 5-30.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2019. *Ontwerp Nationale Omgevingsvisie. Duurzaam perspectief voor onze leefomgeving*. Den Haag: Ministerie van BZK.
<https://www.denationaleomgevingsvisie.nl> , geraadpleegd op 25 oktober 2019.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2017. *Erfgoedbalans 2017*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag.

Museum Swaensteyn, 2018. *Masterplan 'Romeinen aan de Vliet'*. Voorburg.

Olsen, W., 2012. *Data Collection: Key Debates and Methods in Social Researches*. Londen: SAGE Publications.

Plano Clark, V.L. en N.V. Ivankova, 2016. *Mixed Methods Research: A Guide to the Field*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Projectteam Erfgoed071, 2013. *Erfgoednota 2014 – 2020*. Leiden.

Provincie Zuid-Holland, 2019. *Omgevingsvisie. Omgevingsbeleid Zuid-Holland*. Den Haag.
<https://www.zuid-holland.nl/actueel/omgevingsbeleid/> , geraadpleegd op 26 oktober 2019.

Raad van Europa, 1992. European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised). Valletta (*Council of Europe Treaties* 143.)
<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007bd25> , geraadpleegd op 8 oktober 2019.

Raad van Europa, 2005. Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Faro (Council of Europe Treaties 199.)

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199> , geraadpleegd op 9 oktober 2019.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, provincie Gelderland, provincie Utrecht, provincie Zuid-Holland, Romeinse Limes Nederland, 2016.

Interpretatiekader Romeinse Limes in Nederland. Het cement voor een aantrekkelijk erfgoed.

<https://www.romeinen.nl/romeinse-limes/interpretatiekader> , geraadpleegd op 28 december 2019.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Zuid-Holland en gemeente Leiden, 2009.

Intentieverklaring Archeologisch Park Matilo. Intern Rapport Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, provincie Zuid-Holland en gemeente Leiden, Leiden.

Stichting Mooi Matilo, 2015. *Totstandkoming Stichting Mooi Matilo. Plan van Aanpak.* Leiden.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2019. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention.* Parijs: Commissie voor Werelderfgoed.

<https://whc.unesco.org/en/guidelines/> , geraadpleegd op 21 oktober 2019.

Weijland, V., K. Boom en M.H. van den Dries, 2017. *Analyse Bezoekersenquête Nationale Archeologiedagen 2016.* Leiden (Intern Rapport Universiteit van Leiden).

Geraadpleegde internetpagina's

Geordend op volgorde van verschijning in de hoofdtekst.

<https://www.romeinen.nl/romeinse-limes/plaatsen> , geraadpleegd op 9 december 2019.

<https://parkmatilo.nl/het-verhaal-van-matilo/> , geraadpleegd op 19 oktober 2019.

<https://www.google.nl/maps> , geraadpleegd op 7 december 2019.

<https://www.rmo.nl/collectie/topstukken/romeins-ruitermasker-zg-gordon-masker-2/> ,
geraadpleegd op 19 oktober 2019.

<https://www.flickr.com/photos/153175584@N02/33008119954/in/album-72157678493262894/> ,
geraadpleegd op 9 december 2019.

<https://www.swaensteyn.nl/nl/wat-is-er-te-zien/vaste-collectie/romeinen-aan-de-vliet-0> ,
geraadpleegd op 10 november 2019.

<http://www.Limeswereldergoed.nl> , geraadpleegd op 20 oktober 2019.

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet> , geraadpleegd op 24 oktober 2019.

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet/vernieuwing-omgevingsrecht> ,
geraadpleegd op 24 oktober 2019.

<https://www.denationaleomgevingsvisie.nl/de+nationale+omgevingsvisie+in+een+notendop/default.aspx> ,
geraadpleegd op 24 oktober 2019.

<https://www.denationaleomgevingsvisie.nl/over+novi/de+novi+en+omgevingswet/default.aspx> ,
geraadpleegd op 24 oktober 2019.

<https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/gigantische-replica-zwaard-van-oss/> ,
geraadpleegd op 2 november 2019.

<https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention> , geraadpleegd op 5 oktober
2019.

<https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/valletta-convention> , geraadpleegd op 5 oktober
2019.

<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro> , geraadpleegd op 9 oktober
2019.

<http://www.nearch.eu/what-is-nearch> , geraadpleegd op 12 oktober 2019.

<https://pstheater.nl/verhalen/pstheater-en-het-nut-maken-co-productie-grens/> , geraadpleegd op
20 oktober 2019.

<https://www.ellenlanger.com/about/> , geraadpleegd op 4 december 2019.

Lijst van figuren

Titel	Pagina
Figuur 1: de loop van de <i>Limes</i> binnen Nederland (bron: romeinen.nl)	4
Figuur 2: de locatie van Park Matilo in Leiden. Het Roodenburgdistrict bevindt zich in het rode gebied, Park Matilo bevindt zich in het oranje gebied (bron: Google Maps)	6
Figuur 3: een informatiebord in Park Matilo dat informatie geeft over het gebruik van het paard in de Romeinse tijd. Alle informatieborden zijn gevormd naar het verhaal dat zij vertellen (bron: auteur)	7
Figuur 4: het houten schip en een rij boomstronken als verwijzing naar het Kanaal van Corbulo (bron: auteur)	8
Figuur 5: de locatie van Park Arentsburgh in Voorburg. Wijk 12 bevindt zich in het rode gebied, Park Arentsburgh bevindt zich in het oranje gebied (bron: Google Maps)	9
Figuur 6: Het kanaal van Corbulo in geel aangegeven, gelegen tussen het huidige Leiden en Voorburg en gereconstrueerd op een gereconstrueerde kaart van de Limes, circa 150 na Christus (bron: Olav Odé 2017)	10
Figuur 7: de replica Romeinse mijlpaal in Park Arentsburgh (bron: auteur)	11
Figuur 8: een informatiezuil in Park Arentsburgh (bron: wikimedia.org)	11
Figuur 9: de sociaal-culturele waarden van Mason, verder onderverdeeld in een historische en culturele of symbolische component (bron: Mason 2002)	25
Figuur 10: de economische waarden van Mason, verder onderverdeeld in publiekelijke en economische waarden (bron: Mason 2002)	26
Figuur 11 : de respondenten van de enquête binnen Park Matilo, uiteengezet naar leeftijd en geslacht	38
Figuur 12: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Matilo, uiteengezet naar leeftijd en geslacht	39
Figuur 13: de bezoekfrequenties van de respondenten van Park Matilo, uiteengezet naar leeftijd	40
Figuur 14: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Matilo dat een wachttorens beklom, uiteengezet naar leeftijd en geslacht	42
Figuur 15: de primaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Matilo ontlenen. Eén respondent gaf aan dat ontspanning of plezier en sporten even belangrijk voor hem zijn	43
Figuur 16: de secundaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Matilo ontlenen	44
Figuur 17: de tertiaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Matilo ontlenen	44

Figuur 18: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Matilo, uiteengezet per activiteit	45
Figuur 19: de primaire waarde die de respondenten aan Park Matilo ontlenen	47
Figuur 20: de secundaire waarde die de respondenten aan Park Matilo ontlenen	48
Figuur 21: de secundaire waarde die de respondenten aan Park Matilo ontlenen	48
Figuur 22: respondenten die primair een historische waarde aan het park toekennen, uiteengezet naar primaire functie en bezoekfrequentie	49
Figuur 23: respondenten die een andere primaire waarde dan een historische aan Park Matilo toekennen, uiteengezet naar leeftijd	51
Figuur 24: de antwoorden van de respondenten van Park Matilo op de stelling “Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar”, uiteengezet naar leeftijd	52
Figuur 25: het antwoord van de respondenten van Park Matilo op de stelling “Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd”, uiteengezet naar leeftijd	53
Figuur 26: het antwoord van de respondenten van Park Matilo op de stelling “Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd”, uiteengezet naar leeftijd	54
Figuur 27 : het antwoord van de respondenten van Park Matilo op de stelling “Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie krijgen over archeologie”, uiteengezet naar leeftijd	55
Figuur 28: de respondenten van de enquête binnen Park Arentsburgh, uiteengezet naar leeftijd en geslacht	56
Figuur 29: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Arentsburgh, uiteengezet naar leeftijd en geslacht	57
Figuur 30: de bezoekfrequenties van de respondenten van Park Arentsburgh, uiteengezet naar leeftijd	58
Figuur 31: de primaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Arentsburgh ontlenen	60
Figuur 32: de secundaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Arentsburgh ontlenen	61
Figuur 33: de tertiaire functies die respondenten zonder archeologische belangstelling aan Park Arentsburgh ontlenen	61
Figuur 34: het totaal aantal geobserveerde bezoekers van Park Arentsburgh, uiteengezet per activiteit	62
Figuur 35: de primaire waarde die de respondenten aan Park Arentsburgh ontlenen	63
Figuur 36: de secundaire waarde die de respondenten aan Park Arentsburgh ontlenen	64
Figuur 37: de tertiaire waarde die de respondenten aan Park Arentsburgh ontlenen	64

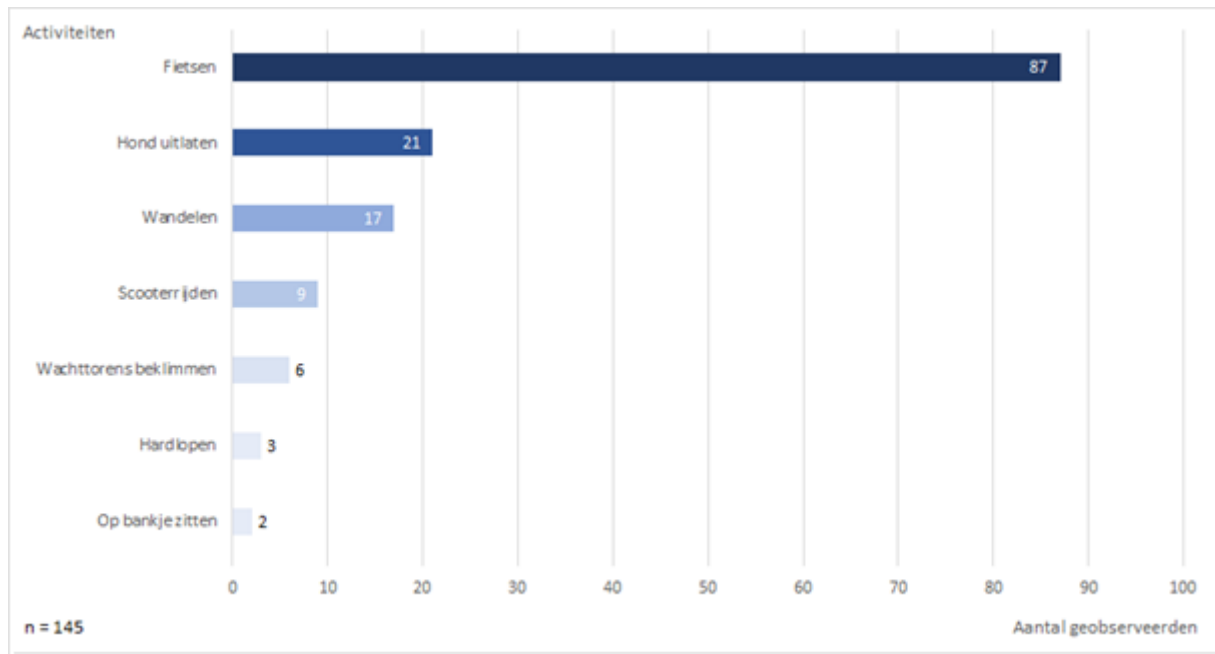
Figuur 38: respondenten die primair een historische waarde aan het park toekennen, uiteengezet naar primaire functie en bezoekfrequentie	65
Figuur 39: respondenten die een andere primaire waarde dan een historische aan Park Matilo toekennen, uiteengezet naar leeftijd	66
Figuur 40: de antwoorden van de respondenten van Park Arentsburgh op de stelling "Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar", uiteengezet naar leeftijd	68
Figuur 41: de antwoorden van de respondenten van Park Arentsburgh op de stelling "Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd", uiteengezet naar leeftijd	70
Figuur 42: de antwoorden van de respondenten van Park Arentsburgh op de stelling "Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd", uiteengezet naar leeftijd	71
Figuur 43: de antwoorden van de respondenten van Park Arentsburgh op de stelling "Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie krijgen over archeologie", uiteengezet naar leeftijd	73

Lijst van appendices

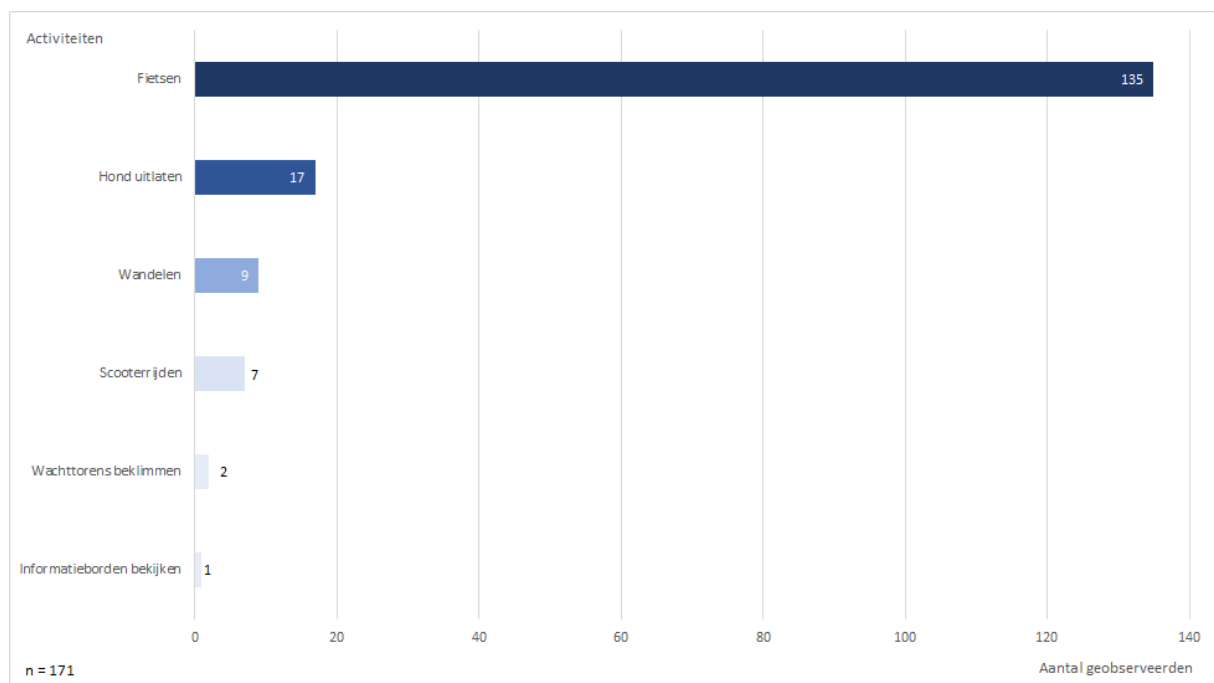
Titel	Pagina
Appendix 1: observatieresultaten binnen Park Matilo per dag	95
Appendix 2: observatieresultaten binnen Park Arentsburgh per dag	97
Appendix 3: enquête Park Matilo	99
Appendix 4: enquête Park Arentsburgh	101

Appendix 1: observatieresultaten binnen Park Matilo per dag

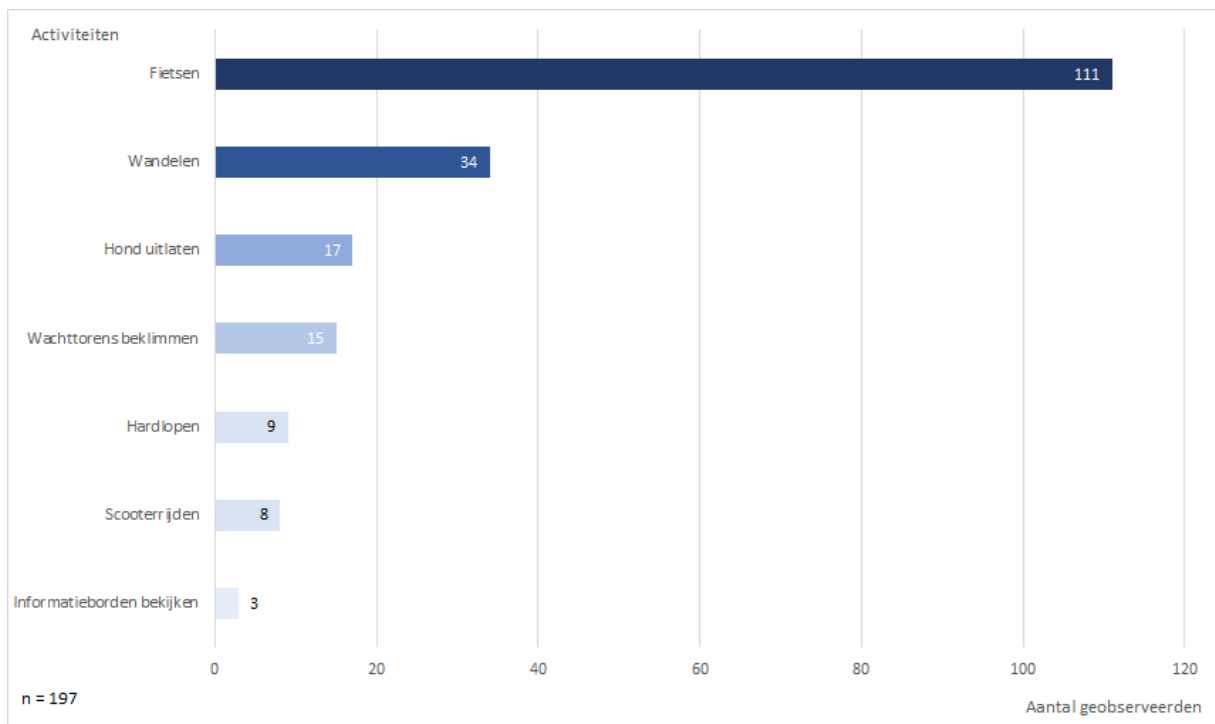
Donderdag 31 oktober 2019, tussen 11:00 en 14:00

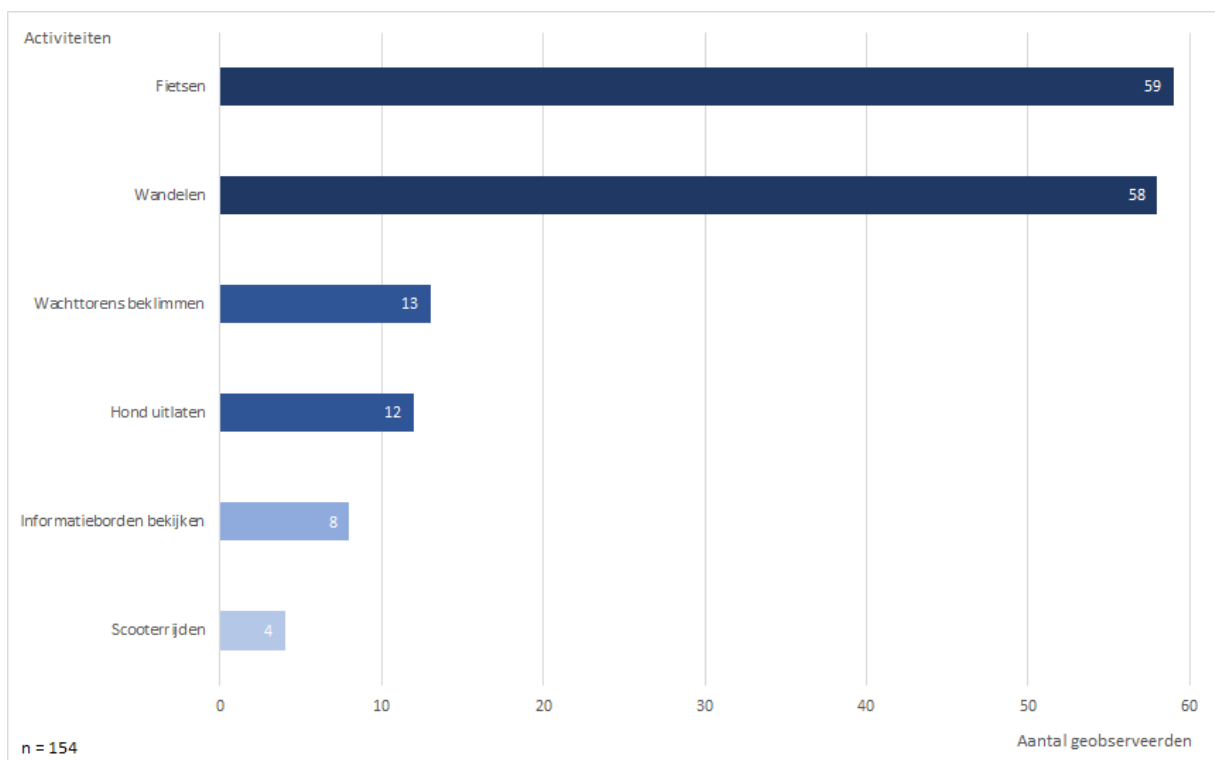
Donderdag 31 oktober 2019, tussen 15:00 en 17:00

Zondag 3 november 2019, tussen 11:00 en 14:00

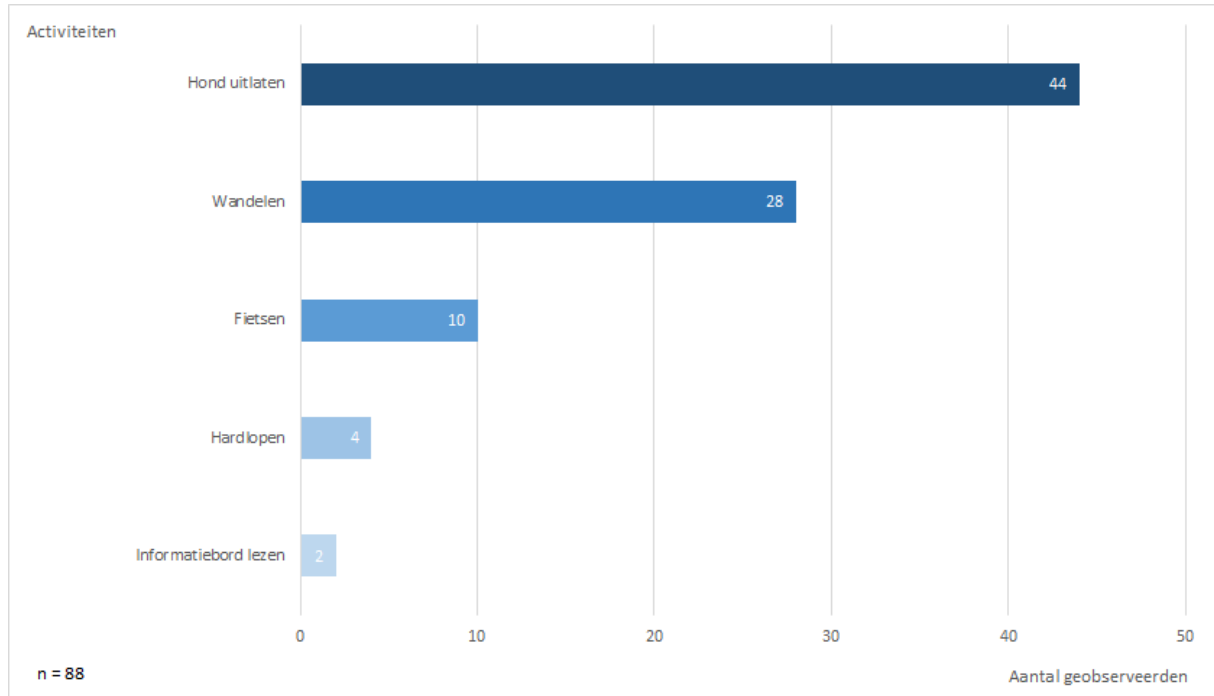

Zondag 3 november 2019, tussen 15:00 en 17:00

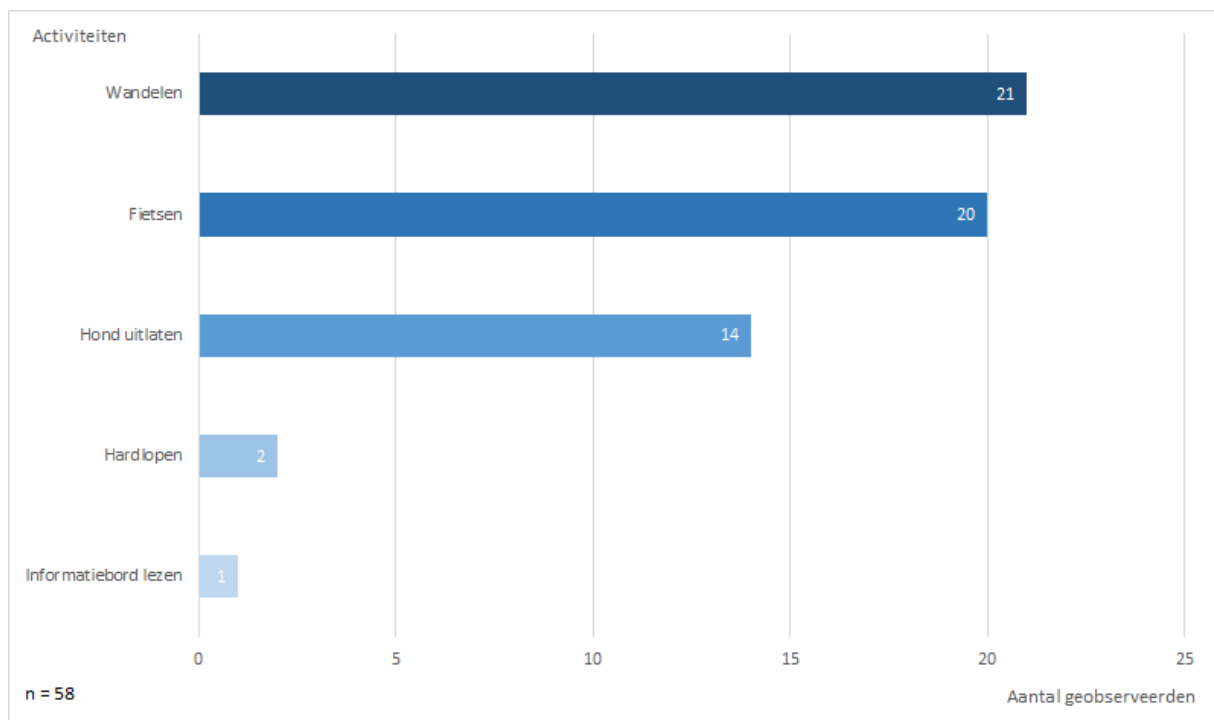

Appendix 2: observatieresultaten binnen Park Arentsburgh per dag

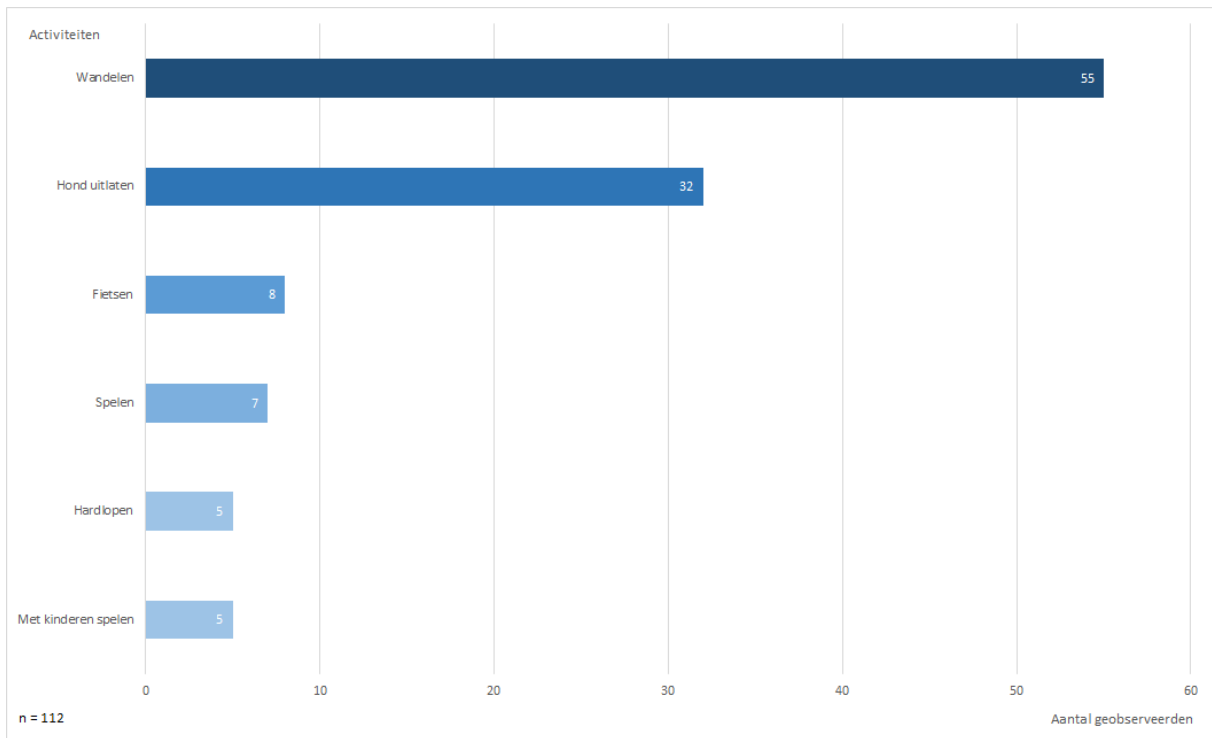
Donderdag 14 november 2019, tussen 11:00 en 14:00

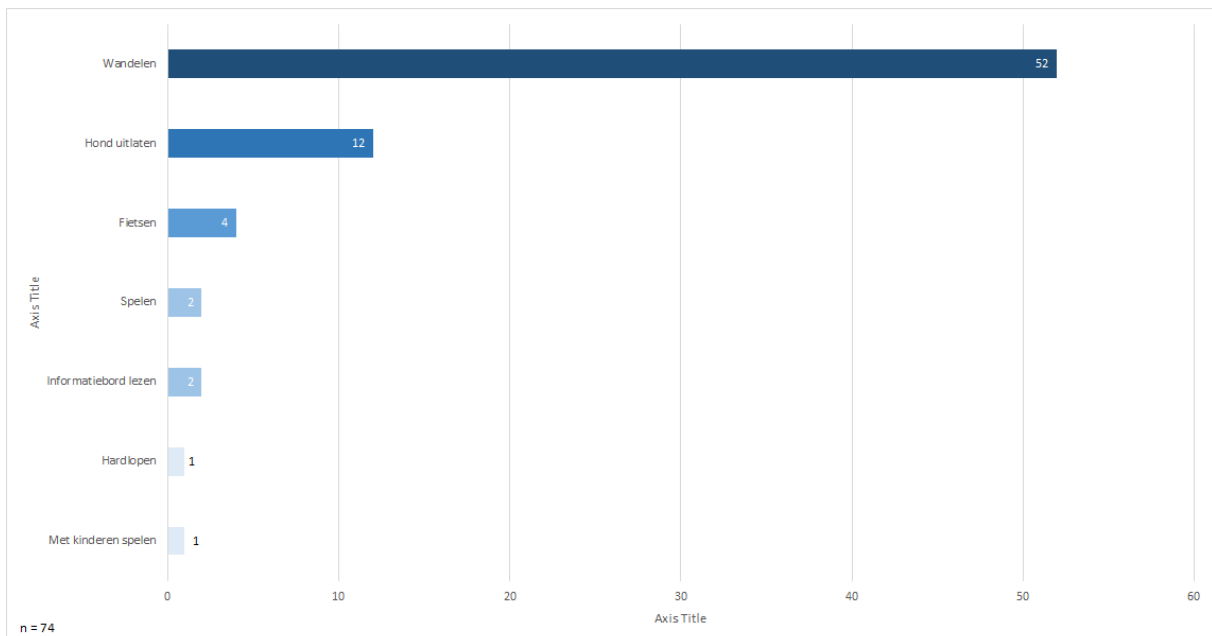
Donderdag 14 november 2019, tussen 15:00 en 17:00

Zondag 17 november 2019, tussen 11:00 en 14:00

Zondag 17 november 2019, tussen 15:00 en 17:00

Appendix 3: enquête Park Matilo

Enkele vragen over Park Matilo

Tijdsduur: 3 - 5 minuten

1. Wat is uw geslacht?

Man / Vrouw /
Anders / Geen uitspraak

3. Wat is uw postcode?

--	--	--	--	--	--	--

2. Wat is uw leeftijdscategorie?

6 - 11 / 12 -19 /
20 - 34 / 35 - 49 /
50 - 64 / 65+

4. Hoe vaak bezoekt u deze locatie?

Dit is mijn eerste keer /
Dagelijks / Wekelijks /
Maandelijks / Jaarlijks

5. Wat is de reden dat u Park Matilo bezoekt?

Geef hieronder de volgorde van de prioriteiten voor uw bezoek aan.

1 = hoogste prioriteit, 2 = gemiddelde prioriteit, 3 = laagste prioriteit

☐	Ontspanning of plezier	☐	Nieuwe mensen ontmoeten
☐	Even weg zijn van het drukke leven	☐	Sporten
☐	In een natuurlijke omgeving zijn	☐	Mijzelf uitdagen
☐	Iets leren over geschiedenis	☐	Mijn zelfvertrouwen vergroten
☐	Zelfbezinning	☐	Beter worden in mijn hobby of sport
☐	Creativiteit opdoen	☐	Mijzelf ontwikkelen
☐	Sociaal contact	☐	Anders, namelijk:

Welke waarde(n) heeft dit park voor u?

*Geef hieronder de volgorde van de prioriteiten van uw waarden aan.
1 = hoogste prioriteit, 2 = gemiddelde prioriteit, 3 = laagste prioriteit*

<input type="text"/>	Historische	<input type="text"/>	Esthetische
<input type="text"/>	Culturele / symbolische	<input type="text"/>	Economische
<input type="text"/>	Sociale	<input type="text"/>	Anders, namelijk:
<input type="text"/>	Spirituele / religieuze		

Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar.

Helemaal mee eens / mee eens / neutraal / mee oneens / helemaal mee oneens

Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd.

Helemaal mee eens / mee eens / neutraal / mee oneens / helemaal mee oneens

Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd.

Helemaal mee eens / mee eens / neutraal / mee oneens / helemaal mee oneens

Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie krijgen over archeologie.

Helemaal mee eens / mee eens / neutraal / mee oneens / helemaal mee oneens

Dank u wel voor het invullen van deze vragenlijst!

Appendix 4: enquête Park Arentsburgh

Enkele vragen over Park Arentsburgh

Tijdsduur: 3 - 5 minuten

1. Wat is uw geslacht?

Man / Vrouw /
Anders / Geen uitspraak

3. Wat is uw postcode?

--	--	--	--	--	--

2. Wat is uw leeftijdscategorie?

6 - 11 / 12 - 19 /
20 - 34 / 35 - 49 /
50 - 64 / 65+

4. Hoe vaak bezoekt u deze locatie?

Dit is mijn eerste keer /
Dagelijks / Wekelijks /
Maandelijks / Jaarlijks

5. Wat is de reden dat u Park Arentsburgh bezoekt?

Geef hieronder de volgorde van de prioriteiten voor uw bezoek aan.
1 = hoogste prioriteit, 2 = gemiddelde prioriteit, 3 = laagste prioriteit

☐	Ontspanning of plezier	☐	Nieuwe mensen ontmoeten
☐	Even weg zijn van het drukke leven	☐	Sporten
☐	In een natuurlijke omgeving zijn	☐	Mijzelf uitdagen
☐	Iets leren over geschiedenis	☐	Mijn zelfvertrouwen vergroten
☐	Zelfbezinning	☐	Beter worden in mijn hobby of sport
☐	Creativiteit opdoen	☐	Mijzelf ontwikkelen
☐	Sociaal contact	☐	Anders, namelijk:

Welke waarde(n) heeft dit park voor u?

*Geef hieronder de volgorde van de prioriteiten van uw waarden aan.
1 = hoogste prioriteit, 2 = gemiddelde prioriteit, 3 = laagste prioriteit*

<input type="text"/>	Historische	<input type="text"/>	Esthetische
<input type="text"/>	Culturele / symbolische	<input type="text"/>	Economische
<input type="text"/>	Sociale	<input type="text"/>	Anders, namelijk:
<input type="text"/>	Spirituele / religieuze		

Dit park maakt de Romeinse tijd duidelijk zichtbaar.

Helemaal mee eens / mee eens / neutraal / mee oneens / helemaal mee oneens

Door dit park voel ik mij meer verbonden met de Romeinse tijd.

Helemaal mee eens / mee eens / neutraal / mee oneens / helemaal mee oneens

Door dit park heb ik inzicht gekregen in de Romeinse tijd.

Helemaal mee eens / mee eens / neutraal / mee oneens / helemaal mee oneens

Als gevolg van mijn bezoek aan dit park wil ik meer informatie krijgen over archeologie.

Helemaal mee eens / mee eens / neutraal / mee oneens / helemaal mee oneens

Dank u wel voor het invullen van deze vragenlijst!